SOSIALE OG ØKONOMISKE STUDIER 81

Giftermål og barn – bedre sent enn aldri?

SVEIN BLOM, TURID NOACK OG LARS ØSTBY

STATISTISK SENTRALBYRÅ

SOSIALE OG ØKONOMISKE STUDIER 81

Giftermål og barn – bedre sent enn aldri?

SVEIN BLOM, TURID NOACK OG LARS ØSTBY

STATISTISK SENTRALBYRÅ
OSLO - KONGSVINGER 1993

ISBN 82-537-3808-0
ISSN 0801-3845

EMNEGRUPPE
21 Befolkning

EMNEORD
Abort
Barnetall
Fruktbarhet
Samlivstyper

Design: Heidi Aspli

Forord

Denne boken gir en populærframstilling av resultatene fra Familie- og yrkesundersøkelsen 1988. Undersøkelsen bygger på omfattende intervjuer med 4 019 kvinner og 1 543 menn. Statistisk sentralbyrå (SSB) stod for arbeidet med planlegging og gjennomføring av undersøkelsen. I SSB gjøres det også mer inngående analyser av de samme dataene. Noen av disse analysene er ferdigstilte (se appendiks A); andre er fortsatt under arbeid.

Familie- og yrkesundersøkelsen inneholder opplysninger om utdanning, yrkesliv og egen familiedanning. Intervjupersonene følges fra 14-årsalder. Det er dessuten spørsmål om prevensjonsbruk og om holdninger til barn, familie og likestilling.

Undersøkelsen viser at det langt på vei er rimelig å snakke om *nye* og *gamle* veier til familie. Forenklet kan vi si at kvinner født fra tidlig på 1930-tallet og i de neste to tiår følger et tradisjonelt mønster, mens senere kohorter i økende grad finner nye veier. Disse nye veiene fører også fram til mann og barn, men rekkefølgen av begivenhetene er mindre fasttømret enn før. Deler av familiedanningen skjer også noe senere i livet.

I planleggingen av undersøkelsen hadde vi stor nytte av diverse interne og eksterne kontakter. Jan M. Hoem var leder for den første plangruppen for undersøkelsen, og Per Sevaldson var formann for det rådgivende utvalget som senere ble opprettet. Begge to samt Einar Jensen, Kari Skrede, Annemette Sørensen, Gerd Vollset, Lars Walløe, Lars Bergman, Hege Kitterød, Arild Råheim og Finn Egil Skjeldestad har enten som medlemmer av det rådgivende utvalget eller i møter gitt verdifulle råd underveis. Personer fra flere kontorer i SSB tro støttende til i de ulike fasene av undersøkelsen, og vår intervjuerstab har stått for feltarbeidet. Liv Daasvatn sørget for den møysommelige tilretteleggingen av datamaterialet og hjalp oss i gang med tabellkjøringene.

Bearbeidingen av resultatene er gjort i Seksjon for demografi og levekår. Liv Hansen har stått for figurene. Teksten er utarbeidet av Svein Blom, Lars Østby og Turid Noack. Sistnevnte er også ansvarlig for redigeringen.

Familie- og yrkesundersøkelsen er for det meste finansiert av SSB, men hadde vanskelig latt seg gjennomføre uten bidrag fra Barne- og familiedepartementet, Kommunaldepartementet, Norges råd for anvendt samfunnsforskning og Norges allmennvitenskapelige forskningsråd.

Statistisk sentralbyrå, Oslo, 2. desember 1992

Svein Longva

Innhold

1. Hva boken handler om 9

Samliv og barn - på vei mot et nytt mønster 9
Familie- og yrkesundersøkelsen 1988 14

2. Barn, men hvor mange og når? 19

Fruktbarheten i dette århundret 19
Utviklingen i 1970- og 1980-årene 22
Flere barnefrie år 23
Hvorfor økte førstefødselsalderen? 24
Bedre muligheter for planlegging av svangerskapene - Flere tar høyere utdanning, men det forklarer ikke alt - Utdanningen er mindre avgjørende for når menn får sitt første barn
Tenåringsforeldre 30
Førstegangsfødende over 35 år er sjeldent 31
Hvor mange får aldri barn? 31
Vil det bli flere barnløse i årene som kommer? 32
Flere menn enn kvinner får aldri barn 32
Betyr utsettelsen av førstefødselen at småbarnsperioden konsentreres? 33
De to første barna kommer tettest 35
Hvor mange barn? 36
Hvem får flest barn? 38
Bostedsstrøk mer avgjørende enn hvor i landet en bor - Utdanning betyr mye for når barna kommer, men forskjellene i endelig barnetall er små - Flittige kirkegjengere har mange barn
Hver tiende kvinne får sitt første barn uten å være gift eller samboende 40

3. Samboforhold og ekteskap 45

Færre ekteskap 45
Samboforhold som erstatning for ekteskap? 47
Ekteskap inngås senere 50
Ingen utsettelse av første samliv 51
Høyt utdannede inngår samliv senere 54
Færre gifter seg uten først å ha bodd sammen 56
Samboforhold - prøveperiode eller selvstendig samlivsform? 56
Få samboere inngår skriftlig avtale 58
Det har blitt vanligere å få barn som samboere 58
Mindre varige ekteskap, men mer stabile samboforhold 60

Oppløses første samliv før 40-årsalder, vil de fleste etablere seg med en ny partner 61
Samboforhold for dem som først har opplevd et samlivsbrudd 61

4. Prevensjon 63

Kvinner i fruktbar alder - hvor mange trenger ikke prevensjon? 64
De aller fleste har første samleie før de fyller 20 år - Flertallet blant dem som ikke kan få barn, er steriliserte - Manglende forplantningsevne synes ikke å ha økt
Potensielle prevensjonsbrukere 69
Andelen som risikerer uønskede svangerskap er blitt mindre - Har prevensjonsbruken nådd sitt metningspunkt?
Hvor vanlige er de forskjellige prevensjonsmetodene? 71
P-piller for de yngste, spiral for de eldre kvinnene 73
Ingen økning i kondombruken 75
Mer tradisjonelle metoder er fortsatt i bruk 75
Prevensjonsbruk og barnetall 76
Mennene beskriver prevensjonsbruken på samme måte som kvinnene 77

5. Aborter - spontane og framkalte 79

60 000 fødsler per år, men hvor mange graviditeter? 79
Underrapportering av aborter 81
Hvor mange graviditeter har kvinnene i gjennomsnitt? 83
De fleste kvinner har aldri hatt noen framkalt abort 85
Lavest abortandel i annet svangerskap 86
Høy, middels eller lav utdanning - abortandelene er de samme 88
Hva viser abortstatistikken? 88

6. Barn og familie - holdninger og idealer 91

Endrede kjønnsroller 91
Både kvinner og menn tror at menns innsats på hjemmebane har mye å si for om kvinner ønsker seg flere barn 94
Stabilt ideelt barnetall 94
Å ha barn gir en følelse av glede 97
Vansker med å kombinere barn og yrke 98
Barn hindrer handlefriheten til en mann 100
Forventet barnetall synker over livsløpet 102
Samlet forventet barnetall synker med utdanningsnivået 104
Tilfredshet med eget barnetall 104

Litteratur 107

Appendiks A
Publikasjoner fra Familie- og yrkesundersøkelsen 1988 111

Appendiks B
Opplegg og gjennomføring av Fruktbarhetsundersøkelsen 1977 og Familie- og yrkesundersøkelsen 1988 113

Vedlegg
1. Spørreskjema for kvinner 116
2. Spørreskjema for menn 143

Figurregister 161
Tabellregister 163

Utkommet i serien Sosiale og økonomiske studier (SØS) 164

Standardtegn i tabeller

· Tall kan ikke forekomme
0 Mindre enn 0,5 av den brukte enheten

1. Hva boken handler om

Samliv og barn - på vei mot et nytt mønster

I 1977 fikk vi den første større landsomfattende intervjuundersøkelse om fruktbarhet og familiedanning, Fruktbarhetsundersøkelsen. Et vidtspennende internasjonalt forskningsprosjekt, World Fertility Survey, var den umiddelbare foranledningen til undersøkelsen. Når Norges allmennvitenskapelige forskningsråd, Forbruker- og administrasjonsdepartementet og Statistisk sentralbyrå midt på 1970-tallet fant å kunne satse betydelige ressurser på en slik undersøkelse, veide nok nasjonale interesser vel så tungt som muligheter for internasjonale sammenlikninger. Gjennom krigsårene og i hele etterkrigstiden fram til midten av 1960-årene var fruktbarhetsutviklingen her i landet preget av oppgang ispedd mer stabile perioder. I alle disse årene var det, med unntak av noen kraftige svingninger i de første etterkrigsårene, ingen langvarig nedgang verken i det årlige antall fødte eller i samlet fruktbarhetstall[1]. I 1965 begynte imidlertid samlet fruktbarhetstall å gå ned, og fem år senere falt også årlig antall fødte.

Midt på 1970-tallet var fødselstallet gått ned med rundt 12 000 sammenliknet med toppåret i 1969, og det samlede fruktbarhetstallet var krøpet under reproduksjonsnivået[2]. I denne situasjonen hevet det seg både bekymrede og mindre bekymrede røster. De mest pessimistiske trakk paralleller til 1930-årenes krisetider og fryktet en alvorlig knekk i folketallet, mens motsatt fløy fant utviklingen gunstig i en verden hvor overbefolkning var et raskt økende og uløst problem. Den vanlige reaksjon var mer moderat, men mange undret seg over hva som var på gang. En oppblomstrende og aktiv kvinnebevegelse som krevde like muligheter til utdanning og yrkesliv og mer jevn fordeling av omsorgsoppgaver, fikk flere til å spørre seg om vi var på vei mot et samfunn hvor barnløshet eller i høyden ett barn ville bli det nye valget. Abortkamp, rask utbredelse av ny prevensjonsteknologi og fortsatt økende skilsmissetall var andre påminnelser om familielivets endrede kår. Det ble

[1] Det gjennomsnittlige antall levendefødte barn som under gjeldende fruktbarhetsforhold vil bli født av en kvinne som gjennomlever hele den fødedyktige perioden. Sum av ettårige aldersavhengige fruktbarhetsrater 15-49 år.

[2] Den fruktbarhet som på lang sikt vil gi konstant folketall når vi ser bort fra inn- og utvandring. Reproduksjonsnivået tilsvarer nå (med dagens dødelighet) et samlet fruktbarhetstall på litt under 2,1.

dessuten klart at vi ikke lenger kunne nøye oss med å se på ekteskapsutviklingen alene. Samliv uten vigsel, de såkalte samvittighetsekteskapene, syntes å ha blitt så utbredt at de naturlig hørte hjemme i en undersøkelse om familiedanning. Det var altså mange forhold som midt på 1970-tallet gjorde det rimelig å satse på en egen intervjuundersøkelse om fruktbarhet og samliv.

Fruktbarhetsundersøkelsen 1977 viste at både barn og ekteskap fortsatt stod meget sterkt. Riktignok fikk ikke kvinnene fullt så mange barn som tidligere, men barnløshet var sjeldent og to-tre barn både ideal og realitet for de mange. Ekteskapets stilling var nok rokket, men samliv uten vigsel hadde mest fått fotfeste som prøvetid eller forlovelsesperiode, ikke som en fullgod erstatning for giftermål. Undersøkelsen bygde på intervjuer med kvinner født 1933-1959. En mulig kilde til kunnskap om hva som er i vente, er å sammenlikne eldre og yngre fødselskull, såkalte kohorter. Følger yngre kohorter i sine eldre medsøstres fotspor, eller skjer familiedanningen i et annet tempo og under andre former? Når vi sammenliknet kohort for kohort, avdekket Fruktbarhetsundersøkelsen et familiedanningsmønster vel så sterkt preget av *likhet* som *ulikhet* mellom kullene. "Først ektemann, så barn" var valget for det store flertall, og begge begivenheter skjedde for de fleste mens kvinnene ennå var i første halvdel av 20-årene. De eldste kohortene lå riktignok an til å få noe flere barn, men første barn kom ved omtrent samme alder og andelen barnløse så ikke ut til å endre seg radikalt. Og selv om de yngste kohortene ikke i samme grad så ekteskapet som en nødvendig forutsetning for å bo i lag, var ekteskapet som oftest et faktum innen de fikk sin førstefødte.

Det overordnede inntrykket av *likhet* framfor *ulikhet* var begrenset til de årskullene hvor en vesentlig andel hadde rukket å danne sin egen familie da de ble intervjuet i 1977. I grove trekk var det kvinner født fra tidlig på 1930-tallet til i begynnelsen av 1950-tallet. De øvrige, født lengre ut på 1950-tallet, var for unge til at vi fikk tilstrekkelig grep om *hvordan* og *når* de ville stifte familie.

Allerede under planleggingen av 1977-undersøkelsen antok vi at det kunne være behov for tilsvarende undersøkelser med jevne mellomrom. Da det midt på 1980-tallet ble besluttet å holde en ny undersøkelse om lag ti år etter den første, var det mange tegn på at familiedanningsmønsteret var i ferd med å endres på vesentlige områder. I perioden etter 1977 hadde sysselsettingen blant kvinner fortsatt å øke sterkt, og i de aller siste årene var særlig småbarnsmødrene i økende grad blitt yrkesaktive. Mangel på barnehageplasser var blitt et hett tema selv om antallet barn med plass var fordoblet sammenliknet med 1977. Det årlige antallet fødte og samlet fruktbarhetstall hadde holdt seg ganske stabilt, men alderen for første fødsel

var gått opp og var fortsatt økende. Kvinner som gikk inn i den mest barneproduserende fasen i slutten av 1970-årene og begynnelsen av 1980-årene, var som det het i utredningen om en ny undersøkelse, " . . kohorter som har hatt tilgang til moderne prevensjonsteknologi alt fra de ble seksuelt aktive, kohorter hvor ekteskapsalderen har vært stigende, men hvor samtidig samliv uten vigsel har vært et vanlig fenomen og kohorter med et høyt utdanningsnivå". Dette, samt en betydelig økning i samboforhold i våre naboland, forsterket ytterligere kravet om en ny undersøkelse.

I den nye kvinnebevegelsens kjølvann var det ikke lenger legitimt å se barn kun som kvinners ansvar og domene. Skulle det komme en ny undersøkelse om familiedanning, måtte den også innbefatte menn. Det ble vedtatt å satse på et utvalg av menn som ville representere to ulike faser i familiedanningen. Beslutningen om å ta med menn gjorde det naturlig å endre navn på undersøkelsen. Den nye undersøkelsen ble hetende Familie- og yrkesundersøkelsen 1988, og omfattet 4 019 kvinner født i perioden 1945-1968 (fordelt på 6 enkeltårskohorter) og 1 543 menn født i 1945 og 1960. Sammenlikninger mellom menns og kvinners familiedanningsmønster vil bli presentert i egne analyser, men en del beskrivelser av menns familieatferd finnes også i denne boken.

Det er hovedsakelig resultatene fra Familie- og yrkesundersøkelsen som danner grunnlaget for denne rapporten. Den bekrefter langt på vei at det er rimelig å snakke om *nye* og *gamle* veier til familie. I grove trekk kan vi si at kvinner født fra tidlig på 1930-tallet og i de neste to decennier fulgte det tradisjonelle eller gamle mønsteret, mens en økende andel i de etterfølgende kohortene finner nye veier. Veier som også fører fram til barn og mann, men hvor rekkefølgen på begivenhetene ikke er like fasttømret, hvor rammen rundt begivenhetene langt på vei er endret, og hvor viktige deler av familiedanningen faller senere i livsløpet enn hva som var vanlig i det tradisjonelle mønsteret.

Skillet mellom gammelt og nytt mønster lar seg ikke tidfeste til én enkelt kohort. Overgangen er, som denne boken viser, mer gradvis. En inndeling i gammelt og nytt mønster kan imidlertid være nyttig som en oppsummering av mange og detaljerte funn. For å illustrere og belegge de to veiene fram til egen familie, har vi laget en særskilt sammenstilling av sentrale tall for henholdsvis 1945- og 1960-kullet. Punktene nedenfor er alle sammen karakteristiske for skillet mellom *gammelt* og *nytt* mønster. Mer tilfeldige variasjoner mellom akkurat disse to kvinnekullene er holdt utenfor.

Utdanning og yrke	Kvinner født	
	1945	1960
- Gjennomsnittlig antall år under utdanning fram til 28-årsalder	10,8 år	12,7 år
- Gjennomsnittlig antall årsverk med yrkesarbeid i alderen 16-28 år	6,6 årsv.	6,2 årsv.
Seksuell aktivitet		
- Medianalder[1] ved første samleie	18,4 år	16,6 år
- P-pille/spiralbruker i første halvdel av 20-årene (for 1945-kullet: 20-24 år, for 1960-kullet: 22 år)	11 pst.	63 pst.
- Andel med minst én abort (spontan eller framkalt) fram til 24-årsalder	5 pst.	18 pst.
Barn		
- Medianalder[1] ved første barn	23,2 år	25,2 år
- Samboer ved første barns fødsel[2]	3 pst.	26 pst.
- Enslig ved første barns fødsel[2]	10 pst.	13 pst.
- Gjennomsnittlig barnetall ved 28-årsalder	1,5 barn	1,1 barn
Samliv (sambo og ekteskap)		
- Medianalder[1] ved første ekteskap	22,1 år	24,7 år
- Medianalder[1] ved første samboforhold	-	22,6 år
- Medianalder[1] ved første samliv (sambo eller ekteskap)	21,8 år	20,6 år
- Gjennomsnittlig antall år i samliv fram til 28-årsalder	5,4 år	5,7 år
- Andel av første ekteskap som ble innledet med en samboperiode[2]	14 pst.	60 pst.

[1] Medianalder er den alderen hvor halvparten av kullet har opplevd den aktuelle begivenheten og den andre halvparten ikke har det.

[2] Tallet for 1960-kullet vil kunne endres ettersom en større andel får sitt første barn/gifter seg.

Det er bare 15 år som skiller de to kvinnekullene i oppstillingen, men tallene bekrefter at ungdomsår og tidlige voksenår må ha artet seg svært så forskjellig. Økende utdanningslengde, senere giftermål og utsettelse av moderskapet forlenger på sett og vis ungdomstiden til de *nye* kvinnene. Samtidig er tidligere seksuell debut og tidligere samlivsinngåelse signaler om løsrivelse fra oppvekstfamilien og overgang fra ungdom til voksen.

Denne boken er først og fremst skrevet for å vise *hva* som har skjedd med familiedanningsmønsteret. Mer inngående analyser av *hvorfor* det skjedde, vil være opp til oss selv og andre å utarbeide ved senere anledninger. Kohorttilnærmingen som denne analysen bygger på, gir en noe annen innfallsvinkel enn periodetall kan gi. Det blir lettere å se hvert enkelt fødselskulls ståsted, hvilke konkrete muligheter de hadde og hvilken tidsånd som rådde, da de skulle etablere seg. De som står for det vi har kalt det *gamle* eller tradisjonelle familiedanningsmønsteret, er de siste jentekullene som ikke fikk like mange år på skolebenken som jevnaldrende gutter. De ble seksuelt aktive før sex og prevensjon ble gjengs tale i de fleste fora, og de hadde gjerne fått minst ett barn før moderne prevensjonsteknologi for alvor slo igjennom. Abort var heller ingen legal utvei for datidens unge kvinner. Kvinnene med det *gamle* familiedanningsmønsteret var utvilsomt også viktige deltakere, kanskje de viktigste, i den nye kvinnebevegelsen på 1970-tallet. Et engasjement hvor dyrekjøpte erfaringer kan ha spilt en vel så stor rolle som visjoner på egne vegne. De hadde erfart hvilken hemsko manglende utdanning og yrkeserfaring var i konkurransen om bedre betalte og mer varierte jobbtilbud, at omsorgsbelastningene så langt fra var likedelte og at barnehageplassene var få om noen. Større likestilling mellom kjønnene kunne selvsagt gi disse kvinnekullene mulighet til å hente inn igjen det tapte, men ikke på alle områder. De første årene med egen familie var allerede tilbakelagt, og når de tok til orde for reformer for unge jenter og småbarnsforeldre, var det klart at det først var deres yngre medsøstre som til fulle ville kunne dra fordel av et mer likestilt samfunn. De som representerer det *gamle* familiemønsteret, tilhørte også den siste generasjonen hvor "mor syr - far leser avisen" var god skolelærdom.

De nye kvinnene møtte likestillingsidealene allerede i oppveksten. Lærebøkene ble revidert, og selv om ikke så mange gikk på tvers av tidligere kjønnsrolleoppfatninger i sine utdannings- og yrkesvalg, ble de få som gjorde det, trukket fram som eksempler til etterfølgelse. P-piller, spiral og abort gjorde det vesentlig lettere å unngå uønskede svangerskap, men dermed ble antakelig også kravene til hva som var "rett tid for barn" skjerpet. En trengte ikke lenger å bekymre seg like mye for de blottende unge mødrene og abortsøkende kvinner som slet med større barneflokker enn godt var, men snakket isteden om de kvinnene som ventet med å få barn

helt til "de biologiske klokkene" tok til å varsle om at det snart var for sent, og om de ufrivillig barnløse.

De nye kvinnene har stiftet familie i en tid hvor mye oppmerksomhet har vært rettet mot problemene med å kombinere jobb og barn, men også i en tid hvor større og mindre endringer har bidratt til å gjøre dobbeltløpet enklere. Når de nye kvinnene kombinerer barn og jobb, blir også kvinners sysselsetting utenfor hjemmet synliggjort i større grad. Men også de som i sin tid valgte mer tradisjonelt og lot barn og jobb få hver sin tid, har i betydelig grad vært yrkesaktive i yngre år. Fram til 28-årsalder hadde for eksempel kvinner født i 1945 lagt bak seg i gjennomsnitt 6,6 årsverk med arbeid utenfor hjemmet. Det var godt og vel det samme som det kvinner født i 1960 hadde ved tilsvarende alder. Kortere skolegang for det eldste kullet og mindre adgang til deltidsarbeid dersom de først var yrkesaktive, er to forhold som kan ha bidratt til dette.

Familie- og yrkesundersøkelsen 1988

Formålet med denne boken er å presentere hovedresultatene fra *Familie- og yrkesundersøkelsen 1988*. Undersøkelsen er gjennomført av Statistisk sentralbyrå med støtte av Barne- og familiedepartementet, Kommunaldepartementet, Norges råd for anvendt samfunnsforskning og Norges allmennvitenskapelige forskningsråd.

Boken bygger på intervjuer med 4 019 kvinner og 1 543 menn. Kvinnene er født i seks enkeltår (det demografer kaller fødselskohorter) jevnt fordelt over perioden 1945-1968 og mennene tilhører to kohorter, 1945 og 1960. Figur 1.1 viser hvilke kohorter som er representert og hvor gamle de var på ulike tidspunkter i etterkrigstiden. Ved inngangen til 1970-årene var for eksempel de yngste knapt ute av bleiene, mens flertallet av de eldste hadde fått egne barn. Det sier seg selv at viktige strømninger og hendelser i 1970- og 1980-årene vil ha preget dem på ulikt vis.

Fødselskohort
Kohort - en gruppe personer som samtidig har opplevd en viktig hendelse i en avgrenset periode. Fødselskohort - personer som er født i samme kalenderår.

Figur 1.1. Illustrasjon av alder og periode for utvalget i Familie- og yrkesundersøkelsen

Menn født:						1970				
			1960	0 år	5 år	10 år	15 år	20 år	25 år	28 år
1945	0 år	5 år	10 år	15 år	20 år	25 år	30 år	35 år	40 år	43 år
År		1950	1955	1960	1965	1970	1975	1980	1985	1988
Kvinner født:										
1945	0 år	5 år	10 år	15 år	20 år	25 år	30 år	35 år	40 år	43 år
	1950	0 år	5 år	10 år	15 år	20 år	25 år	30 år	35 år	38 år
		1955	0 år	5 år	10 år	15 år	20 år	25 år	30 år	33 år
			1960	0 år	5 år	10 år	15 år	20 år	25 år	28 år
				1965	0 år	5 år	10 år	15 år	20 år	23 år
				1968	0 år	2 år	7 år	12 år	17 år	20 år

Befolkningsstatistikk, folketellinger og analyser av data fra Det sentrale personregister gir oss fortløpende kunnskap om viktige trekk i fruktbarhets- og ekteskapsutvik lingen for hele befolkningen. Disse datakildene har imidlertid ikke så mange opplysninger om hver enkelt person. For å få et mer nyansert bilde av familiedanningsprosessen og en bedre forståelse av hva som styrer denne atferden, er det nødvendig med egne intervjuundersøkelser.

Med en intervjuundersøkelse som Familie- og yrkesundersøkelsen fikk vi muligheter til også å registrere forhold som vanligvis ikke blir fanget opp i andre kilder, som for eksempel samboforhold og spontane aborter. Vi kunne dessuten ta opp forhold som direkte eller indirekte påvirker barnetallet. Undersøkelsen viser hvor mange som antakelig er ufrivillig barnløse, hvor vanlig sterilisering er blitt og hva slags prevensjon som brukes her i landet. Den gir også et glimt av holdninger til barn, familie og likestilling. Sist, men ikke minst vil Familie- og yrkesundersøkelsen vise samspillet mellom familie, utdanning og yrkesliv. Hvordan tilpasses de ulike

aktivitetene til hverandre, og hvordan gjør henholdsvis kvinner og menn det når de skal finne tid til såvel utdanning som barn og jobb? Dette siste punktet blir ikke tatt opp i denne boken, men først presentert i senere rapporter.

Statistisk sentralbyrå gjennomførte en liknende undersøkelse i 1977, *Fruktbarhetsundersøkelsen*, som omfattet intervjuer med 4 137 kvinner født i årene 1933-1959, men hvor menn ikke ble intervjuet. Familie- og yrkesundersøkelsen er ingen paneloppfølging av denne undersøkelsen; det er altså ikke de samme kvinnene som ble intervjuet i 1977 og 1988. Utvalget i de to undersøkelsene åpner likevel for mange spennende sammenlikninger.

Figur 1.2 viser hvordan det er mulig å sammenholde funnene fra de to undersøkelsene. Vi kan følge ett og samme fødselskull, det vil si se på hva som har skjedd når de har blitt godt og vel ti år eldre (eksempel A). Et annet alternativ er eksempel B hvor vi holder ulike kohorter opp mot hverandre. I eksempel C ser vi på situasjonen i én og samme aldersgruppe, men i henholdsvis 1977 og 1988. I denne framstillingen bruker vi alle tre tilnærminger, men det er lagt mest vekt på å sammenholde personer født i forskjellige år, det vil si en sammenlikning mellom ulike fødselskohorter.

Figur 1.2. Fruktbarhetsundesøkelsen 1977 og Familie- og yrkesundersøkelsen 1988. Eksempler på sammenlikninger

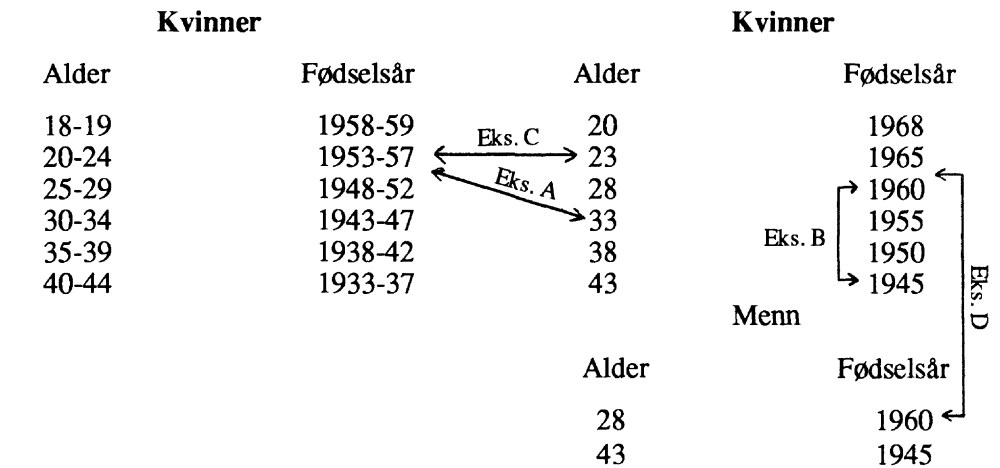

Med den siste undersøkelsen fikk vi også anledning til å trekke sammenlikninger mellom kvinners og menns familieetablering. Når vi trekker slike paralleller, kan det særlig for de yngre være uheldig å sammenholde jevngamle kvinner og menn. Siden kvinner normalt er noe tidligere ute med sin familiedanning, vil mye av de forskjellene vi kan observere, være uttrykk nettopp for dette. Vi har illustrert dette poenget i eksempel D i figur 1.2. Parallellen til menn født i 1960 er trukket mellom de to kvinnekohortene fra 1960 og 1965.

Boken retter seg mot en vid lesergruppe. Det er lagt vekt på å vise hovedtrekkene i familieutviklingen, oftest belyst ved figurer. De som måtte ønske mer detaljerte tabeller og en gjennomgang av undersøkelsens opplegg og representativitet, vil finne dette i *NOS B 959 Familie- og yrkesundersøkelsen 1988*. Siden det ikke dreier seg om en mer dyptpløyende analyse, er også innslaget av referanser beskjedent. Det er imidlertid publisert flere spesialartikler fra prosjektet (se appendiks A), og flere vil komme.

Tittelen på boken *Giftermål og barn - bedre sent enn aldri?* henspeiler på 1980-årenes mest sentrale endringer i familiedanningen, *økende førstefødselsalder og utsettelse av giftermålet*. I skrivende stund er det fortsatt ikke klart om dette betyr en betydelig økning i andelen som forblir barnløse eller ugifte på livstid, eller om det bare er uttrykk for at fødslene plasseres senere i livsløpet og at samboforhold erstatter ekteskapets første år. Inntil videre har vi derfor valgt å presentere tittelen med et spørsmålstegn.

2. Barn, men hvor mange og når?

Fruktbarheten i dette århundret

I dette århundret har fruktbarheten sunket sterkt her i landet. I 1900 var det samlede fruktbarhetstallet 4,4 mot 1,9 i dag. Utviklingen har gått i bølger (figur 2.1). Fruktbarheten sank kraftig fra 1920 og utover i første halvdel av 1930-tallet. Deretter fikk vi en oppgang med en ekstra topp rett etter krigen og et jevnt høyt nivå fram til siste halvdel av 1960-årene. Det ble avløst av et nytt kraftig fall slik at vi ved slutten av 1970-tallet var nede igjen på det lave nivået fra mellomkrigstiden. Etter noen år med stabilt lavt nivå steg fruktbarheten igjen jevnt fra midten av 1980-tallet til 1990, en oppgang som nå ser ut til å ha stoppet opp. I 1991 så 60 800 nyfødte dagens lys.

Det finnes ikke ett godt mål som er tilstrekkelig for å vise utviklingen i fruktbarheten. Antallet fødte per år påvirkes av størrelsen på mødregenerasjonen. Eilert Sundt (1967) påpekte allerede i forrige århundre at små fødselskull kunne redusere fødselstallene en generasjon senere uten at det betydde at hver kvinne fikk færre barn i gjennomsnitt.

Kohortfruktbarheten er et sikkert men tregt mål. Først når naturen har sagt stopp, det vil si rundt 50-årsalder, er det gitt hvor mange barn kvinner født i et bestemt år, har fått i gjennomsnitt.

> ***Kohortfruktbarhet***
> *Det gjennomsnittlige antall levendefødte barn som en fødselskohort får i løpet av sin fruktbare periode.*

Samlet fruktbarhetstall er det målet som best føler utviklingen på pulsen. Det er imidlertid et hypotetisk mål. Det viser ikke hvor mange barn kvinnene faktisk har fått, men hvor mange de vil komme til å få om fruktbarhetsmønsteret fortsetter i samme spor. Det er sårbart for endringer i førstefødselsalder eller andre forandringer i fødselsmønsteret.

> ***Samlet fruktbarhetstall***
> *Det gjennomsnittlige antall levendefødte barn som under gjeldende fruktbarhetsforhold vil bli født av en kvinne som gjennomlever hele den fødedyktige perioden. Sum av ettårige aldersavhengige fruktbarhetsrater 15-49 år.*

Figur 2.1. Fødselstall og samlet fruktbarhetstall. 1900-1991

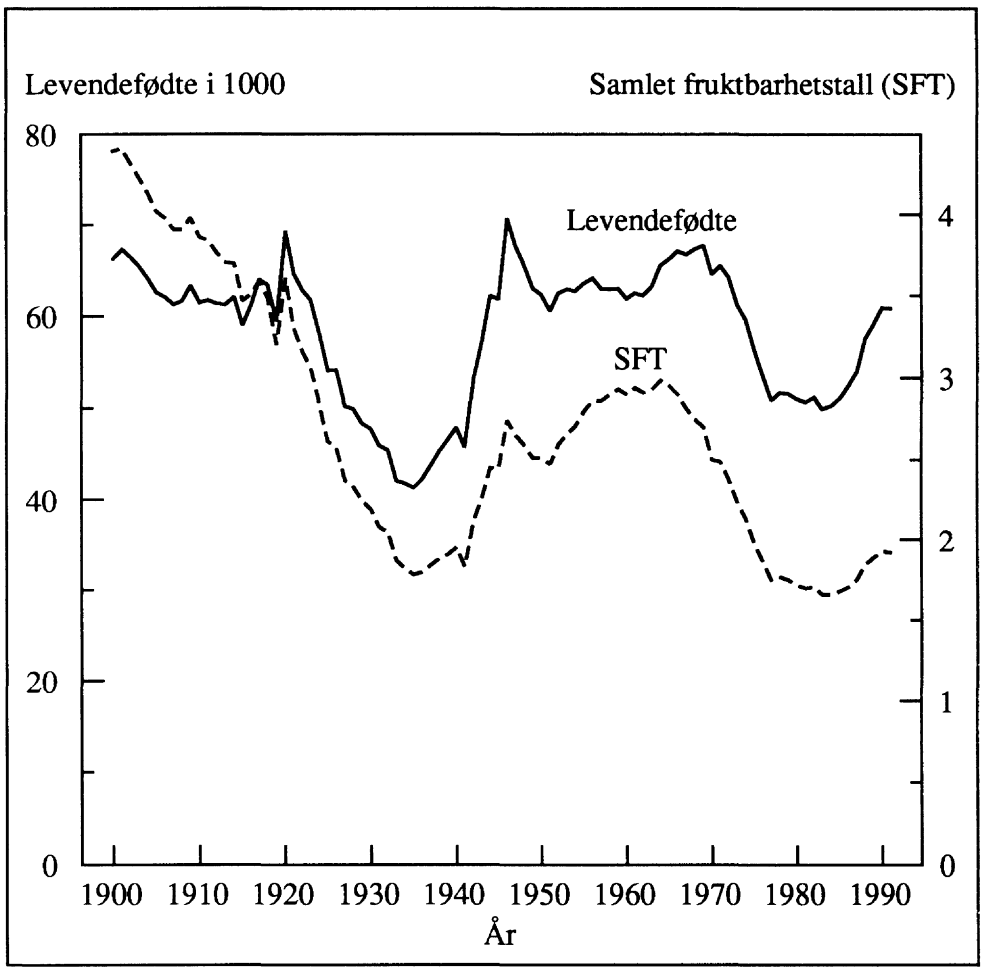

For å få en god forståelse av fruktbarhetsutviklingen må vi derfor bruke alle de tre målene og dessuten se nærmere på hva som skjuler seg bak dem.

Ved begynnelsen av dette århundret var det de store søskenflokkene som dominerte. 6-8 barn var ikke uvanlig, men barnedødeligheten var høy. Langt fra alle vokste opp. Fruktbarhetsfallet som kulminerte rundt midten av 1930-tallet, var ikke bare en følge av at barneflokkene ble mindre. Det var også en økende andel kvinner

som aldri fikk barn. I trange økonomiske tider ble morsrollen ikke alle forunt. De økonomiske forholdene lå ofte dårlig til rette for så vel giftermål som barn.

Oppgangstider og bedre økonomiske kår gjorde det etter hvert mulig for langt flere å stifte familie. Av kvinner som stod foran familieetableringsfasen i 1950- og 1960-årene, ble bare én av ti barnløs, og nærmere halvparten fikk tre eller flere barn.

Den nye fruktbarhetsnedgangen fra slutten av 1960-tallet var mest et resultat av at tobarnsfamilien fikk sterkere fotfeste. Andelen barnløse og ettbarnsmødre økte ikke, men færre fikk flere enn to barn.

De senere års fruktbarhetsoppgang har foreløpig ikke vært så stor at den fører til en økning i kohortenes gjennomsnittlige barnetall. Tobarnsfamilien står fortsatt sterkt, og det er så langt ikke så mange flere som har satset på å få tre eller flere barn. Fruktbarhetsoppgangen skyldes for det meste endringer i fødselsmønsteret, det vil si når i livet barna kommer. Mødrene har blitt eldre. Det vil si at kvinner som - om de hadde fulgt det gamle mønsteret - skulle ha fått barn for noen år siden, er i ferd med å ta igjen det forsømte. De senere års fruktbarhetsoppgang er dermed for en stor del en gjeninnhentingseffekt.

Hvor mange barn kvinnene har fått i gjennomsnitt (kohortfruktbarheten), er vist i figur 2.2. Svingningene i samlet fruktbarhetstall og årlig antall fødte har ikke ført til like store omslag i kohortfruktbarheten.

Reproduksjonsnivå
Den fruktbarhet som på lang sikt vil gi konstant folketall når vi ser bort fra inn- og utvandring. Reproduksjonsnivået tilsvarer nå (med dagens dødelighet) et samlet fruktbarhetstall på litt under 2,1.

Figur 2.2. Kohortfruktbarhet og reproduksjonsnivå. Kvinner født 1900-1949

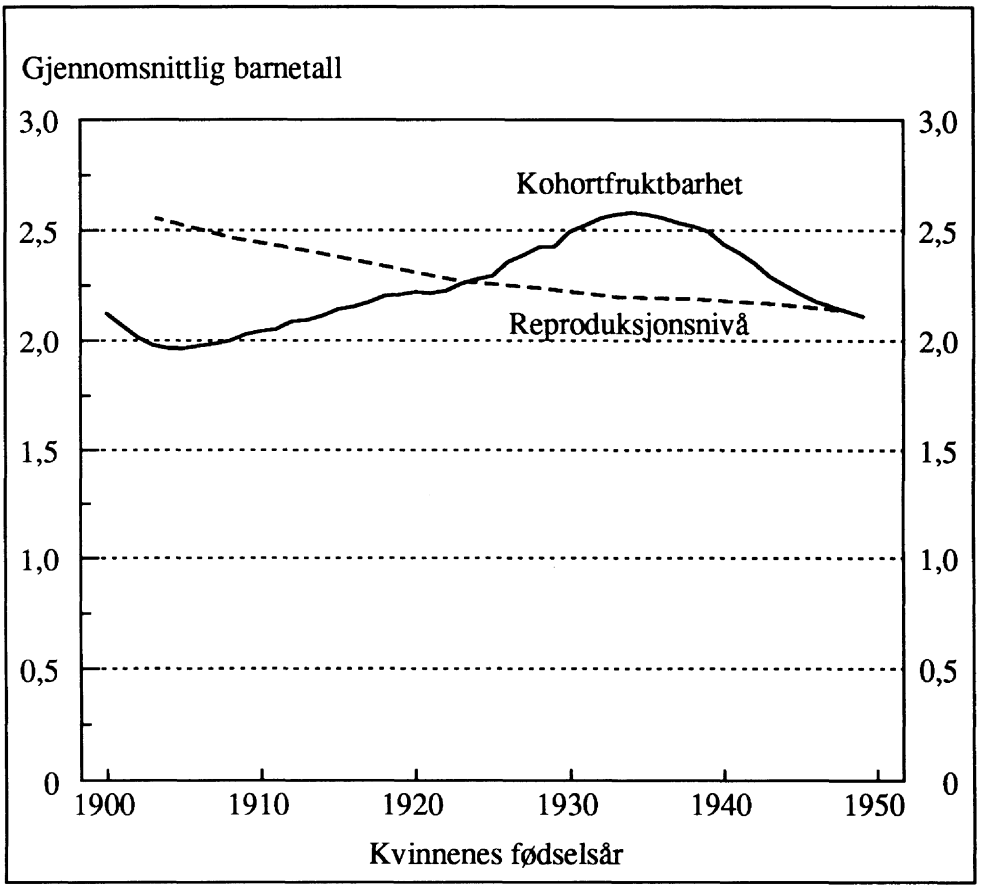

Utviklingen i 1970- og 1980-årene

Fødselstallene i de siste tiårene avspeiler hvordan etterkrigsgenerasjonene har stiftet familie. Kvinner født etter siste krig har på mange og viktige områder hatt helt andre muligheter enn det deres noe eldre medsøstre hadde. Fri adgang til abort og bedre prevensjon gjør det mye lettere for kvinnene å velge *når* de vil ha barn og *hvor mange*. Økt boligstandard, moderne husholdningsmaskiner og masseproduserte varer har bare siden 1950-årene totalt endret husarbeidet. Vidtrekkende deltakelse i utdannings- og yrkesliv har gitt kvinnene større økonomisk uavhengighet. Alt

sammen endringer som direkte og indirekte også har satt sitt preg på mannens rolle og muligheter.

På 1970-tallet ble førstegangsmødrene stadig eldre. Familien står imidlertid fortsatt sterkt. De aller fleste kvinner og menn ønsker seg barn. Og det store flertallet blir også foreldre.

Flere barnefrie år

Å bli mor og far for første gang betyr overgang fra et uforpliktende voksenliv til døgnkontinuerlig omsorgs- og ansvarsoppgaver. Kvinnene født 1933-1950 hadde ikke så mange barnefrie voksenår (figur 2.3). Godt og vel en femtedel av kvinnene født 1933-1950 hadde fått sitt første barn som tenåring eller det året de fylte 20 år. 23 år gamle var halvparten blitt mødre, og ved 27-årsalder hadde tre av fire barn.

Kvinnene født fra midten av 1950-årene og utover på 1960-tallet har valgt annerledes. Figur 2.3 viser hvordan alderen ved første fødsel forskyves suksessivt i disse kvinnekullene. Ved 20-årsalder var for eksempel 17 prosent av kvinnene født i 1960 og 13 prosent av dem født i 1965 mødre. Som 23-åringer har 38 prosent av 1960-kvinnene og 32 prosent av 1965-kvinnene barn.

Mens det gamle mønsteret gav halvparten av kvinnene mindre enn tre år til egen disposisjon fra tenåringstiden var tilbakelagt og til familieforpliktelsene meldte seg, er tilsvarende periode for de "nye" kvinnene om lag fem år. Denne utviklingen har gitt de "nye" kvinnene like mange barnefrie år som det mennene født i 1945 hadde. Som figur 2.3 viser, hadde halvparten av disse mennene som i dag er i slutten av 40-årene, ennå ikke fått barn ved 25-årsalder.

Tendensen til å få det første barnet noe senere i livet har imidlertid vært like sterk blant menn som blant kvinner. Således har halvparten av mennene født i 1960 minst ni barnefrie år i tidlig voksenalder. Det tradisjonelle mønsteret hvor han er 2-3 år eldre enn henne, gir dermed mennene flere år til "egen" disposisjon i ung alder. For kvinnene vil de tidlige voksenårene oftere måtte romme så vel utdanning og etablering i yrkeslivet som mann og barn.

Figur 2.3. Andel med barn ved ulike alderstrinn. Kvinner og menn. Kumulative prosenter

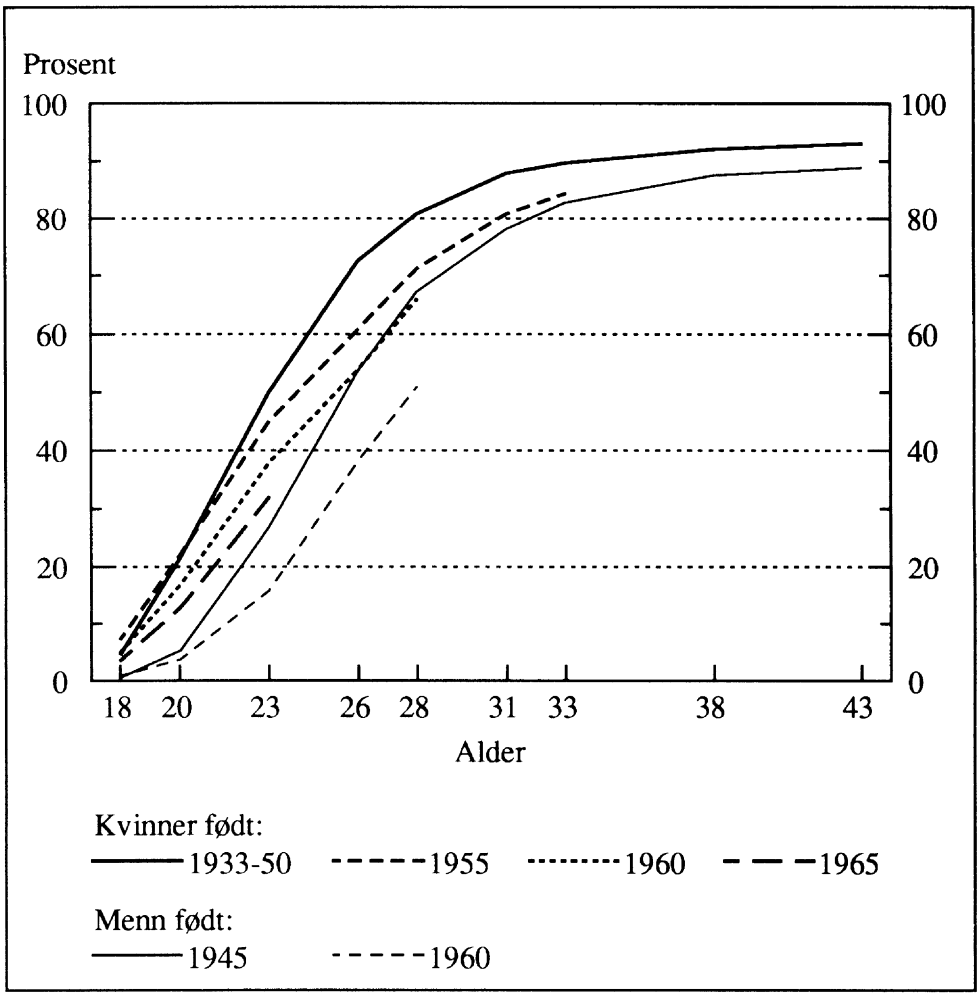

Hvorfor økte førstefødselsalderen?

Det var kvinnene født i første halvdel av 1950-årene som introduserte det nye mønsteret med senere førstefødsler. Et mønster som for alvor slo igjennom blant kvinner født i 1960-årene. 1960-talls kullene atskiller seg fra de første etterkrigskullene på minst tre aktuelle områder. De har fra de ble seksuelt aktive hatt lett

tilgang til prevensjon og mulighet for selvbestemt abort. De har satset på flere år på skolebenken enn det deres noe eldre medsøstre gjorde. Og sist men ikke minst har de vokst opp i en tid hvor diskusjonen om kvinnens plass i arbeids- og familieliv gikk livlig, og etter hvert gjennomsyret de fleste samfunnsområder. Bildet av "mor syr - far leser avisen" var ikke lenger akseptabel skolelærdom. Isteden ble de presentert for nye kjønnsrollemønstre, mønstre som for mange kunne være langt mer radikale enn det de møtte hjemme.

Bedre muligheter for planlegging av svangerskapene

I siste halvdel av 1960-årene ble det for første gang introdusert prevensjonsmidler som skulle brukes kontinuerlig, ikke bare i forbindelse med hvert enkelt samleie. De nye metodene, p-piller og spiral, var svært effektive, og viktigere enda var at de endret hele beslutningsprosessen rundt det å få barn. For brukerne av disse midlene måtte avgjørelsen om å få barn eller ikke nødvendigvis være en litt langvarig prosess, ikke en spontan handling knyttet til det enkelte samleie.

På denne tiden ble også de tradisjonelle prevensjonsmidlene langt mer tilgjengelig. Kondomer ble ikke lenger bare solgt "i det skjulte" eller på postordre, men ble en lett synlig vare i butikkhyllene. Samtidig opplevde vi at prevensjonsbruk ble tatt opp i mange sammenhenger og ble et ganske åpent tema.

Figur 2.4 viser hva slag prevensjon som har vært i bruk i de tidlige voksenårene fra sist på 1950-tallet til sist på 1980-tallet. Endringene er så store at en kan snakke om to helt ulike epoker. Så lenge kondom, pessar eller mer usikre metoder som avbrutt samleie, sikre perioder og sæddrepende midler var det dominerende, var risikoen for metodesvikt eller usystematisk bruk stor. De som var unge tidlig på 1970-tallet fikk andre muligheter, hver tredje 20-24 årige kvinne brukte i 1972 enten p-pille eller spiral. Etter den tid anvender nærmere 2 av 3 kvinner tidlig i 20-årene moderne prevensjonsteknologi.

Beregningene i figur 2.4 er laget på grunnlag av alle som oppgav at de hadde hatt sitt første samleie senest det angjeldende år. Mer sporadisk prevensjonsbruk er ikke med. En metode måtte ha vært i bruk i minst tre måneder for å bli registrert.

Figur 2.4. Prevensjonsbruk. Kvinner 20-24 år i 1957-1972 og kvinner 22 år i 1977-1987. Prosent

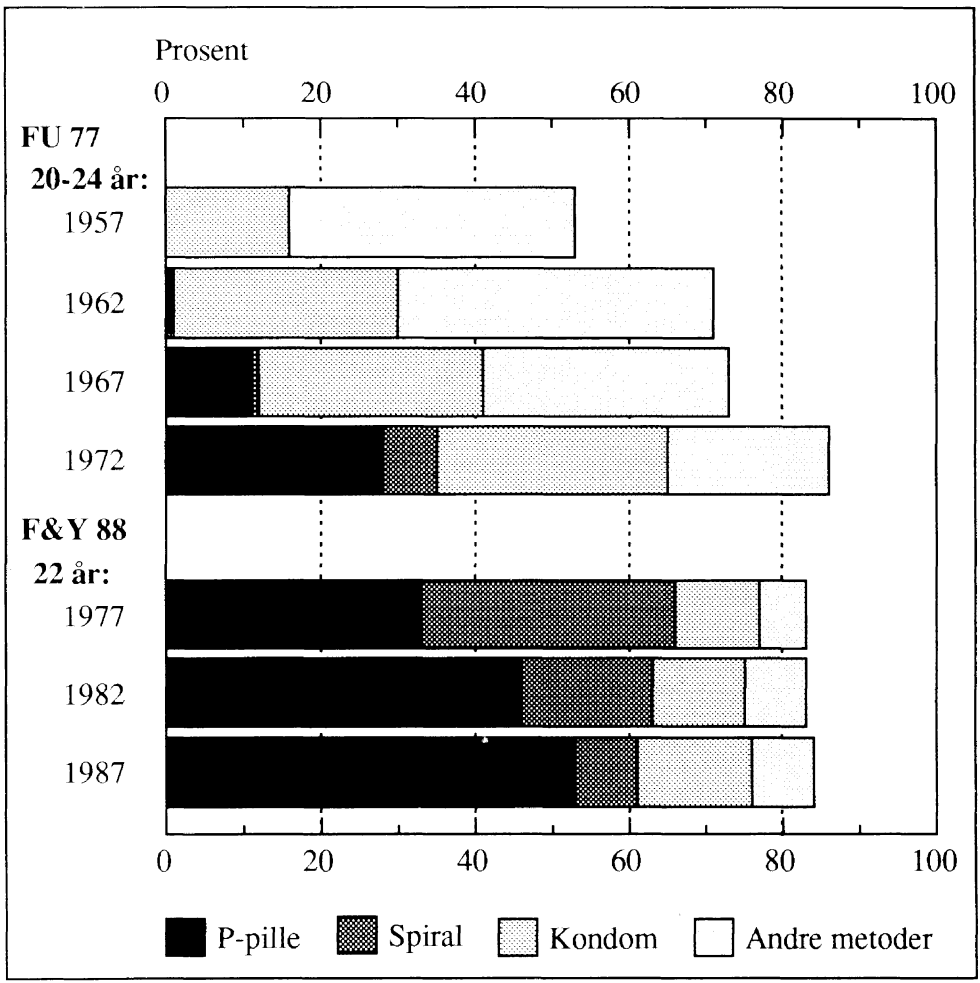

Samtidig er andelen som bruker prevensjon økt betydelig. På slutten av 1950-tallet brukte hver annen 20-24-åring ikke regelmessig prevensjon. Dette må riktignok sees i sammenheng med svangerskap og barn. De som var unge på 1950-tallet hadde høy fruktbarhet. Hvor mange som ikke brukte prevensjon fordi de aktivt ønsket seg barn og hvor mange som ble mer eller mindre utilsiktet gravide som følge av manglende prevensjonsbruk, vet vi ikke.

Flere tar høyere utdanning, men det forklarer ikke alt

Fruktbarhetsundersøkelsen 1977 viste at antall år på skolebenken var noe av det som hadde mest å si for når det første barnet kom. Kvinner med høyere utdanning ble mødre 4-6 år senere enn dem som ikke hadde utdanning utover grunnskolenivået.

Kvinnekullene som på slutten av 1970-tallet introduserte det nye mønsteret med senere førstefødsler, var nettopp de jentene som i økende grad skaffet seg mer utdanning. Den største gruppen, de med middels lang utdanning, har relativt sett ikke økt så mye. Den omfatter godt over halvparten av kvinnene uansett hvilken kohort vi ser på (tabell 2.1). Andelen med høy utdanning har imidlertid økt med 6 prosentpoeng fra 1945-kohorten til 1960-kohorten samtidig som gruppen med bare obligatorisk utdanning er redusert med 9 prosentpoeng. Det vil si at i 1960-kohorten har bare én av ti gitt seg etter ungdomsskolen, seks av ti har utdanning på videregående nivå og tre av ti kvinner har foreløpig tatt utdanning på universitets- eller høyskolenivå.

Tabell 2.1. Utdanningsnivå for kvinner og menn født 1945-1960. Prosent

Fødselsår	Utdanning				Antall
	I alt	Grunnskole	Videregående skole	Universitet og høyskole	
Kvinner					
1945	100	21	55	24	547
1950	100	20	53	27	627
1955	100	15	57	28	691
1960	100	12	58	30	737
Menn					
1945	100	19	54	28	766
1960	100	14	58	28	777

Er så økningen i førstefødselsalder bare en følge av at vi fra slutten av 1970-årene fikk flere kvinner med høyere utdanning, det vil si den gruppen som tradisjonelt har ventet lenge med å få barn og færre av dem som erfaringsmessig har vært tidlig ute, det vil si kvinner med lav utdanning? For å få svar på dette må vi se nærmere på utviklingen innen de ulike utdanningsgruppene.

Figur 2.5. Medianalder ved første fødsel etter utdanning. Kvinner født 1945-1965, menn født 1945 og 1960

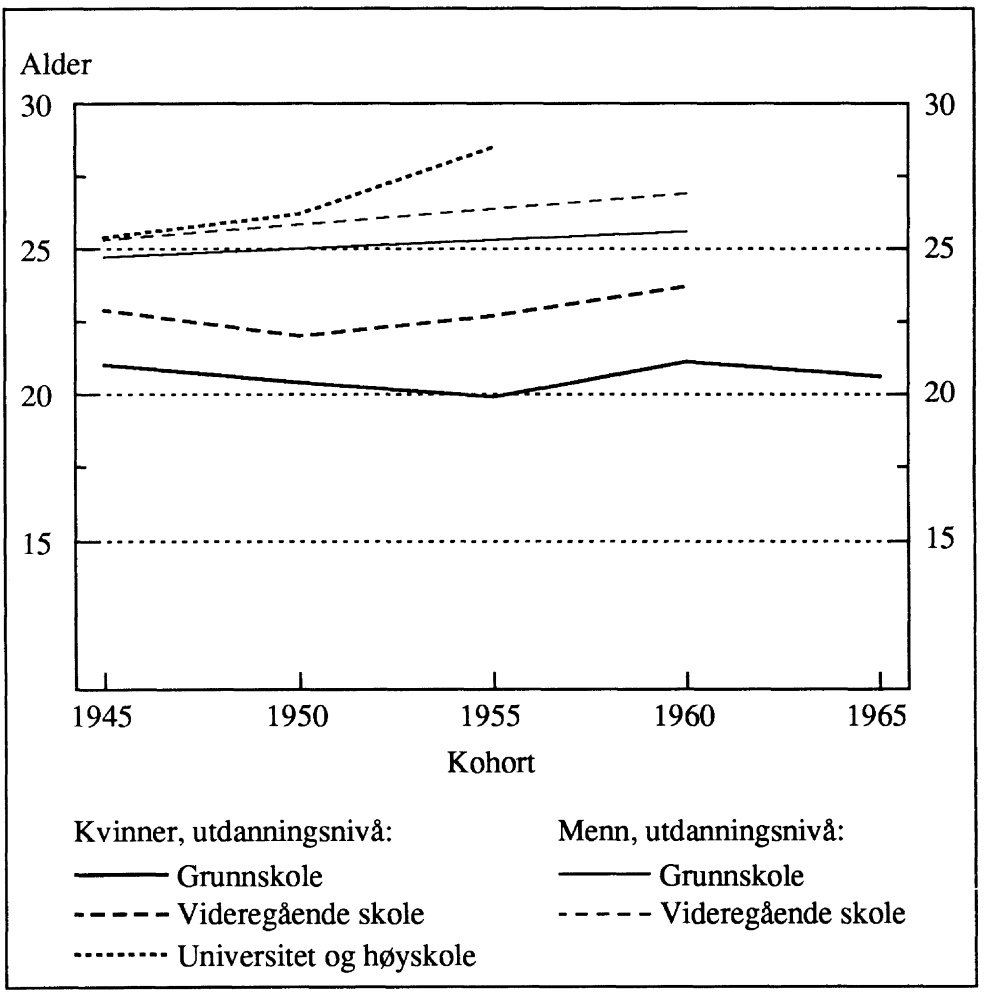

Figur 2.5 viser medianalderen, det vil si den alder da akkurat halvdelen av alle kvinnene født i et bestemt år er blitt mødre. Vi har plassert kvinnene på tre ulike utdanningsnivåer. Det første nivået er de som ikke har utdanning over den obligatoriske grunnskolen (inntil 9 år), andre nivå er videregående utdanning (10-12 år) og det tredje nivået er de som har utdanning på universitets- eller høyskolenivå (13 år og mer).

For kvinner med lav utdanning er det liten endring i medianalderen ved første fødsel mellom de ulike kohortene. De har fått sitt første barn ved omtrent samme alder enten de tilhørte 1945- eller 1960-kohorten. For kvinner med middels eller høyere utdanning er det derimot en økning i medianalderen ved første barns fødsel. Økningen starter med kvinnene født midt på 1950-tallet, og den er sterkest for kvinner med utdanning på høyskole- eller universitetsnivå.

De senere års økning i førstefødselsalderen forklares dermed ikke bare av at det er blitt flere kvinner med mer enn grunnskoleutdanning. Det har også vært en sterk utsettelse blant dem med utdanning utover det obligatoriske. Dersom det bare var fordelingen mellom de ulike utdanningsgruppene som hadde endret seg fra 1945-kohorten til 1960-kohorten, ville medianalderen ved førstefødsel vært 23,5 år for kvinnene født i 1960, ikke 25,2 år som den faktisk ble.

Figur 2.5 viser også at forskjellen mellom kvinnene med lav og høy utdanning er blitt større i de senere årene. For kvinner født i perioden 1933-1950 var medianalderen ved første barns fødsel mellom fire og et halvt og fem og et halvt år høyere om kvinnene hadde utdanning på høyskole- eller universitetsnivå fremfor bare grunnskoleutdanning. For kvinner født i 1955 ble denne forskjellen nesten fordoblet. Av dette kullet hadde de med lav utdanning en medianalder rett under 20 år, mens de med flest skoleår bak seg ble 28,5 år før halvparten av dem ble mødre. Også for kvinner født i 1960 vil det bli en betydelig forskjell i medianalderen mellom de ulike utdanningsgruppene.

Akkurat hvor stor denne forskjellen vil bli for 1960-kullet, vet vi ennå ikke fordi halvparten av kvinnene med høyere utdanning ikke var blitt mødre da vi intervjuet dem ved 28-årsalder. Senere analyser vil kunne vise hvordan årene før det første barnet kommer, fordeles mellom utdanning og jobb.

Utsettelsen av førstefødslene er intet særnorsk fenomen. Det samme har skjedd i en rekke land det er naturlig å sammenlikne seg med.

Utdanningen er mindre avgjørende for når menn får sitt første barn

Som ventet ut fra mønsteret blant kvinnene, ble menn født i 1945 fedre i yngre aldere enn menn født i 1960. Blant mennene har det ikke vært en like sterk forskyvning mellom utdanningsgruppene som blant kvinner (tabell 2.1), men også for mennene må økningen i medianalder skyldes noe mer enn at det er blitt flere høyt utdannede.

Den mest interessante forskjellen mellom menn og kvinner er imidlertid forholdet mellom de ulike utdanningsgruppene. Mens det for kvinner født i 1945 skilte 4,4 år i medianalderen ved første fødsel mellom laveste og høyeste utdanningsgruppe, er den tilsvarende forskjellen for menn født i samme år bare 1,4 år. For 1960-kullet er det ennå for tidlig å fastslå hvor stor forskjellen vil bli, men også her ligger det an til en forskjell som er flere år mindre enn det vi finner for de jevngamle kvinnene.

Omsatt i praksis vil det si at gutter som har gått i samme klasse i de første skoleårene, vil få barn omtrent samtidig. Blant jentene vil det være vanligere at noen allerede har egne skolebarn før andre av deres tidligere klassevenninner har fått barn i det hele tatt. Mer detaljerte analyser av datamaterialet vil kunne avdekke hvilken rolle ektefellens eller samboerens utdanning spiller for medianalderen ved første fødsel. I den grad menn med lang utdanning har en partner med utdanning på mellomnivået kan dette selvsagt også bidra til at han får sitt første barn noe tidligere i livet enn om hun hadde hatt utdanning på samme nivå som han. Uansett hva slags forklaringer som ligger bak, er altså mønsteret blant menn langt mer homogent enn hva det er for kvinner.

Tenåringsforeldre

Andelen tenåringsmødre er omtrent halvert om vi sammenlikner kvinnene født på 1960-tallet med kvinnekullene fra 1940- og 1950-årene (figur 2.3). 15 prosent av kvinnene født i 1955 var blitt mødre ved 19-årsalder mot 7 prosent av deres ti år yngre medsøstre. Også blant kvinner født på 1930-tallet var andelen tenåringsmødre noe lavere enn blant dem født i 1940- og 1950-årene, om ikke fullt så lav som blant 1960-talls kvinnene.

Med introduksjonen av p-pille og spiral i siste halvdel av 1960-tallet og fra 1979 selvbestemt abort innen 12. svangerskapsuke kommer datidens unge kvinner i en særstilling. Kvinnene født tidlig på 1960-tallet er den første kvinnegenerasjonen som gjennom hele livet både har hatt tilgang til moderne prevensjonsteknologi og legal abort.

Menn opplever så godt som aldri å bli fedre mens de er tenåringer. Bare to av 100 menn får barn før 20-årsalder.

Førstegangsfødende over 35 år er sjeldent

Å få sitt første barn når en har passert midten av 30-årene er sjeldent. Under 2 prosent av alle kvinner født i 1945 og 1950 var 35 år eller eldre før de fikk sin førstefødte. Disse kvinnene vil altså fylle 50 år før deres eldste barn er ferdig med grunnskolen.

I 1990-årene vil de kohortene som i yngre år tok til å utsette fødslene, fylle 35 år. Hvorvidt de har greid å "ta igjen" alle de utsatte førstefødslene når de er midtveis i 30-årene, er fortsatt et åpent spørsmål. Utviklingen så langt kan tyde på at det vil være en forholdsvis beskjeden andel som er barnløse ved 35-årsalder. Det vil i så fall si at det heller ikke blir så mange flere førstegangsfødende over 35 år, men den prosentvise økningen kan bli stor sett i forhold til dagens beskjedne tall.

Heller ikke blant menn er det vanlig å få sitt første barn etter 35-årsalder. Bare fem prosent av alle menn født i 1945 var 35 år eller eldre da de fikk sitt første barn.

Hvor mange får aldri barn?

I etterkrigstiden har nesten alle som har hatt muligheter for det, fått minst ett barn. Av kvinnene født 1933-1950 er omtrent én av ti barnløse. Da er det tatt hensyn til at det både i Fruktbarhetsundersøkelsen 1977 og Familie- og yrkesundersøkelsen 1988 var et noe høyere frafall blant kvinnene som ikke hadde født.

Intervjuundersøkelser gjør det mulig å anslå hvor stor andel av de barnløse som frivillig har avstått fra å få barn, og hvor stor andel som har forsøkt å få barn, men som ikke har lykkes. Mindre enn halvparten av dem som ikke får barn, regner med at de er ute av stand til å få barn av medisinske grunner, forhold som enten kan skyldes dem selv, mannen eller begge (Noack 1984, Noack 1992).

Sagt på en annen måte vil om lag fire av hundre kvinner være barnløse ved 50-årsalder fordi de ikke har lykkes i å bli gravide eller vært i stand til å fullføre et svangerskap. Betydelig flere vil imidlertid ha opplevd kortere eller lengre perioder der de forsøkte å få barn uten å lykkes. Før eller siden får imidlertid de fleste barn, enten det kommer av at naturen ordner opp på egen hånd eller at de får vellykket medisinsk behandling.

Seks av 100 kvinner ser ut til frivillig å ha avstått fra å bli mødre. Det betyr at de sannsynligvis hadde blitt gravide om de hadde forsøkt, men ikke nødvendigvis at

forholdene for å få barn har ligget vel til rette. For en god del av disse kvinnene må vi regne med at kronisk sykdom, mangel på partner eller andre trekk i livssituasjonen på den tiden hvor det kunne ha vært aktuelt å skaffe seg barn, har gjort at de egentlig ikke har hatt så fritt valg.

Vil det bli flere barnløse i årene som kommer?

Det er hevdet at det har blitt flere som ikke kan få barn og at ufrivillig barnløshet vil ramme stadig flere i årene som kommer. Økt fare for underlivsinfeksjoner, men også en rekke andre faktorer, er blitt tatt til inntekt for en negativ utvikling.

Så langt ser det imidlertid ikke ut til at det er blitt flere som regner med at de er ute av stand til å få barn. I det hele tatt synes andelen som ikke er i stand til å få barn, å være forbausende stabil i ulike befolkninger og gjennom ulike perioder.

De første kvinnekullene som for alvor adopterte det nye mønsteret med førstefødsel senere i livet, var født så sent som i 1960. De er med andre ord for unge til at vi foreløpig kan si om flere av dem vil få vanskeligheter med å bli mødre fordi de har ventet for lenge. Det er heller ikke enighet om når evnen til å få barn reduseres så mye at risikoen for å bli ufrivillig barnløs blir betydelig.

28 år gamle er fortsatt en tredjedel av kvinnene født i 1960 barnløse. Om de ikke øker takten, men fortsetter å bli mødre i samme tempo som de foregående kohortene, vil om lag en fjerdedel være barnløse ved 35-årsalder. Først da er de blitt så gamle at en kan regne med en mer betydelig svekkelse av evnen til å få barn. Alt tyder imidlertid på at kvinnene født i 1960 vil "ta igjen" mange av de tidligere utsatte fødslene innen den tid, og at andelen som fortsatt ikke har blitt mødre ved 35-årsalder, vil ligge betydelig lavere.

Flere menn enn kvinner får aldri barn

Fram til 50-årsalder er det en overvekt av menn i befolkningen. I den alderen hvor de fleste stifter familie er det godt og vel 105 menn per 100 kvinner. Det er antakelig den viktigste grunnen til at færre menn enn kvinner får barn. En noe større andel av menn enn av kvinner forblir ugifte, og en mindre andel av de ugifte mennene får egne barn enn hva som er tilfelle for kvinner i tilsvarende situasjon.

Av kvinner og menn født i 1945 var henholdsvis 7 og 11 prosent fortsatt barnløse ved 43-årsalder. Også for menn var frafallet noe høyere blant dem som ikke hadde barn enn blant dem med barn. Om vi korrigerer for frafallet blant de barnløse, var 9 prosent av kvinnene og 13 prosent av mennene uten barn.

At andelen som aldri får egne barn er noe større blant menn enn blant kvinner, er også vist i registeranalyser. 16 prosent av menn født i 1935 var barnløse ved 50-årsalder mot 10 prosent av de jevnaldrende kvinnene (Kravdal 1991). Særlig blant menn er det store regionale forskjeller i hvor mange som forblir barnløse. Kravdal (1991) finner dobbelt så stor andel barnløse blant menn fra Finnmark som blant menn bosatt i Akershus. Kjønnsforskjeller i flytteatferd er nok hovedgrunnen til de regionale forskjellene i barnløshet.

Når det gjelder utdanning er forskjellene i andelen barnløse ganske beskjedne, men samsvarer ikke for kvinner og menn. Kvinner som ikke har utdanning over grunnskolenivå, har noe oftere barn enn kvinner med mer utdanning. For menn er forholdet omvendt. Det vil si at det er mennene med utdanning på universitets- eller høyskolenivå som har lavest andel barnløse.

Betyr utsettelsen av førstefødselen at småbarnsperioden konsentreres?

Sammenliknet med sine noe eldre medsøstre har de som i dag etablerer familie, hatt flere barnefrie år i tidlig voksenalder. Men hvordan fordeles de totale omsorgsoppgavene over livsløpet? Er det like lang avstand mellom barna som før, kommer de tettere for å oppveie den noe senere starten eller blir også andrefødslene utsatt slik at det er lenger avstand mellom søsken nå enn for noen år siden? Av utviklingen i de senere årene er det særlig senere førstefødsler, økt kvinnelig yrkesdeltaking i småbarnsperioden og økt hyppighet av samlivsbrudd som taler for at også avstanden mellom barna har endret seg.

Figur 2.6 viser avstanden i måneder mellom første og andre barn avhengig av når andre barnet var født. Fra slutten av 1960-tallet har gjennomsnittsavstanden mellom første og andre barn økt. Det er blitt mindre vanlig å ha riktig kort avstand (under halvannet år), samtidig som andelen som lar det gå fire år eller mer før de får barn nummer to, har økt.

Figur 2.6. Avstand mellom første og andre fødsel. Prosent. 1968-1988

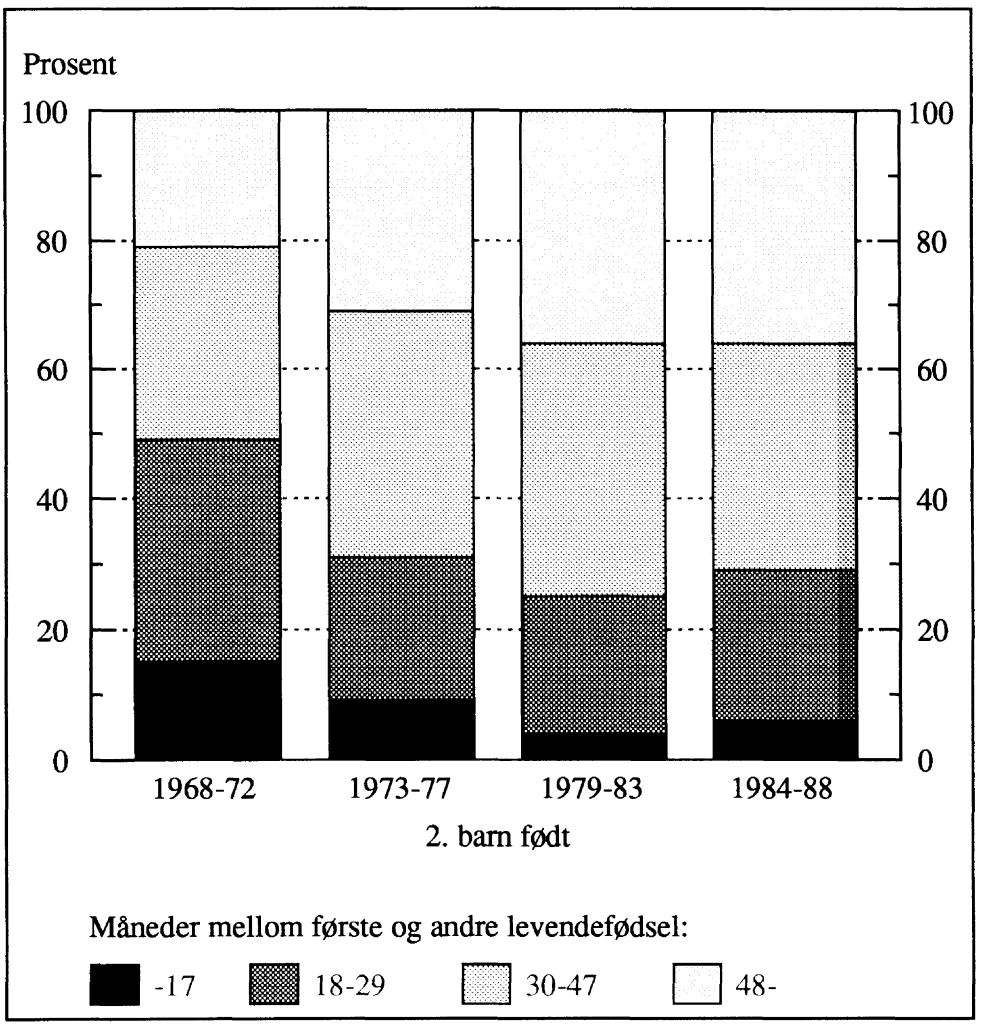

Midt på 1980-tallet var det bare 6 prosent av andrebarna som ble født mindre enn halvannet år etter nummer én, mens godt og vel en tredjedel kom etter fire år eller mer. Fortsatt er det imidlertid mest vanlig med fra halvannet til fire års avstand. Seks av ti andrebarn ble født innen dette intervallet, og her har det ikke vært noen endringer i de siste 10-15 årene.

Det er nærliggende å tenke seg at økende førstefødselsalder kan redusere avstanden mellom barna fordi mange kvinner opplever at det haster med å få et barn til før forplantningsevnen avtar for mye, før risikoen for komplikasjoner blir for stor eller før de blir sosialt "for gamle". En slik hypotese bekreftes ikke i figur 2.6. Vi skal imidlertid være oppmerksom på at en eventuell kompensasjonseffekt antakelig først vil kunne ventes om noen år. De som for alvor tok til å utsette førstefødslene, var født midt på 1950-tallet. Det vil si at de av dem som ventet lengst med å bli mødre, ikke hadde rukket stort mer enn å få sin førstefødte i 1988. Av kvinner født i 1960 var 34 prosent fortsatt barnløse i 1988 og 28 prosent var ettbarnsmødre. Det er altså litt for tidlig å si om de seneste førstegangsfødende vil kompensere med å korte inn på avstanden mellom barna.

Om vi ser på den mest typiske gruppen hvor førstefødselsalderen er høy, kvinner med utdanning på universitets- eller høyskolenivå, har de noe kortere avstand mellom barna enn kvinner med kortere utdanning. Forskjellen er ikke så stor, men den har holdt seg siden slutten av 1960-tallet.

I de senere årene har færre valgt å ta en lengre pause fra yrkeslivet etter barn nummer én eller to. Det er altså flere som kombinerer utearbeid og omsorgen for ganske små barn. En slik kombinasjon av arbeidsoppgaver vil selvsagt kunne være lettere om barna ikke kommer altfor tett. En annen tilpasning ville være å få barna så tett at det ligger an til et kontinuerlig, men kort avbrekk i arbeidet utenfor hjemmesfæren. Fruktbarhetsmønsteret i Sverige i de senere årene tyder på at en slik tilpasning har blitt vanlig (Hoem 1990). Der er imidlertid permisjonsordningene så gunstige at det ikke skal så mye til å få to svangerskapspermisjoner til å gå kant i kant.

De to første barna kommer tettest

De som velger å få et tredje eller fjerde barn, har i gjennomsnitt noe lenger avstand mellom disse barna enn mellom de to første. Både mellom andre og tredje barnet og mellom det tredje og fjerde er gjennomsnittsavstanden i overkant av fire år. Også her har avstanden økt noe sammenholdt med hva som var vanlig for en tiårs tid siden.

Registerundersøkelser har for øvrig vist at kvinner som får sine to første barn på under to år, har betydelig større sannsynlighet for også å få et tredje barn enn dem som har lenger avstand mellom nummer én og to (Kravdal 1991). Dette gjelder ikke bare kvinner som har to tette fødsler i ung alder.

Hvor mange barn?

Det gjennomsnittlige barnetallet holdes ofte opp mot reproduksjonsnivået, det vil si det antall barn pr. kvinne som er nødvendig for å opprettholde folketallet på lang sikt. Kvinner født i de to første tiårene av dette århundret reproduserte ikke seg selv. De påfølgende kullene fikk imidlertid flere barn enn hva som var nødvendig for å erstatte sin egen generasjon (figur 2.2).

Flertallet av dem som ble intervjuet i Fruktbarhetsundersøkelsen, tilhørte kohorter som kom godt over reproduksjonsnivået. Mesteparten av kvinnene født i perioden 1933-1942 hadde ennå ikke avsluttet sin fødedyktige periode da de ble intervjuet i 1977, men det beskjedne innslaget av fødsler etter 35-årsalder betyr ganske lite for deres endelige barnetall. Tabell 2.2 viser at kvinner født 1933-1937 fikk 2,7 barn i gjennomsnitt, mens de som var født i den neste femårsperioden nådde opp i 2,5. Det gjennomsnittlige barnetallet for kvinnene født 1933-1937 er et par tiendedeler høyere enn det registerundersøkelser viser. For de øvrige kullene har frafallet bare gitt mindre avvik.

Tabell 2.2. Barnetall for kvinner født 1933-1960. Prosent

Kvinner født (alder)	Barn						Gjennom-snittlig antall	Antall kvinner
	I alt	Ingen	1	2	3	4+		
1933-37 (40-44 år) . . .	100	7	10	28	27	28	2,71	534
1938-42 (35-39 år)	100	7	10	36	27	20	2,49	640
1945 (42 år)	100	7	14	42	26	12	2,26	547
1950 (37 år)	100	10	15	46	22	8	2,05	627
1955 (32 år)	100	17	21	42	16	5	1,71	691
1960 (27 år)	100	39	29	25	6	0	1,00	737

Få barnløse, men også en betydelig andel med mer enn to barn, er hovedforklaringen til at kvinnene født på 1930-tallet og fram til de første etterkrigsårene kom godt over reproduksjonsgrensen. Omtrent hver annen kvinne født 1933-1942 fikk tre eller flere barn (tabell 2.2).

De kohortene vi har sett på til nå, stiftet familie i 1950- og 1960-årene. Hva så med dem som etablerte seg på 1970-tallet, det vil si i en periode hvor mye hadde endret seg både når det gjaldt faktorer med direkte følger for fruktbarhetsatferden, som prevensjonsbruk og framkalt abort, og mer indirekte faktorer som kvinners stilling i samfunnet og den generelle velstandsutviklingen?

1970-årenes familietablering er først og fremst preget av at flere enn tidligere nøyer seg med to barn (tabell 2.2). Andelen med tre eller flere barn synker til om lag en tredjedel, mens drøyt fire av ti blir tobarnsmødre. Færre barn i gjennomsnitt betyr imidlertid ikke at innslaget av ettbarnsmødre blir vesentlig større. En av ti kvinner født i de siste mellomkrigsårene og under krigen nøyde seg med ett barn, mot 14-15 prosent av dem født i de første etterkrigsårene. Kvinnene født rett etter krigen ser ut til å få et gjennomsnittlig barnetall som ligger ganske nær reproduksjonsnivået (figur 2.2).

De øvrige kvinnene som ble intervjuet i Familie- og yrkesundersøkelsen, var mellom 20 og 33 år, det vil si for unge til at vi kan fastslå deres endelige barnetall. Kvinnene født i 1955 hadde ved 32-årsalder 1,7 barn i gjennomsnitt, det vil si at de fortsatt lå 0,4 under reproduksjonsnivået. Andelene uten barn og ettbarnsmødre var forholdsvis høye, henholdsvis 17 og 21 prosent. En god del av disse kvinnene vil nok få ett eller to barn før de avslutter sin fødedyktige periode. Men det skal mye til om det samlede barnetallet når helt opp til 2,1.

Spørsmål om hva en ser som ideelt barnetall eller hvor mange barn en regner med å få, kan muligens gi oss en pekepinn om den framtidige fruktbarhetsutviklingen. For de unge kvinnene har verken eget forventet barnetall eller det de ser som ideelt, endret seg når vi sammenholder resultatene fra 1977 med det vi fant i 1988. Kvinner som nettopp har begynt eller står på terskelen til å få barn, har både når det gjelder gjennomsnittlig barnetall og barnetallsfordeling omtrent de samme forventningene nå som på slutten av 1970-tallet.

Hvor realistiske eller urealistiske disse forventinger er, gjenstår å se. Kvinnene født i 1965 og 1968 forventet 2,5 barn i gjennomsnitt. Erfaring tilsier at de ikke vil nå så høyt. Da vi intervjuet dem, hadde de så langt bare realisert én tiendedel av disse fødslene.

Hvem får flest barn?

Bostedsstrøk mer avgjørende enn hvor i landet en bor

Parallelt med fallet i kohortfruktbarheten er mange tradisjonelle fruktbarhetsforskjeller blitt mindre eller endog forsvunnet helt. På regionalt nivå var fruktbarheten høy i de tre nordligste fylkene, spesielt i Finnmark, og på Sør- og Vestlandet. Det er fortsatt regionale forskjeller, men bildet er langt mer preget av likhet enn tidligere. Ikke minst Finnmark har hatt et betydelig fall i fruktbarheten.

I en intervjuundersøkelse som Familie- og yrkesundersøkelsen blir utvalget så lite at vi bare kan gi tall for landsdeler, ikke fylker. Utvalgsstørrelsen gjorde det også rimelig å behandle Sør- og Vestlandet under ett. Som i 1977 var det kvinnene på Østlandet som hadde færrest barn i gjennomsnitt. De har 1,17 barn i gjennomsnitt, mens tallene for de øvrige regionene varierer mellom 1,27 og 1,36. Høyest gjennomsnittlig barnetall var det i Trøndelag.

De refererte landsdelstallene gjelder for kvinner 20-43 år. Noe av variasjonene kan med andre ord skyldes forskjeller i hvor raskt kvinnene får barna sine. Om vi bare ser på dem som nærmer seg avslutningen av sin fruktbare periode, 38 og 43 år gamle kvinner (født 1945 og 1950), ligger barnetallet til østlandskvinnene godt under landsgjennomsnitt. Ved 38-årsalder hadde østlandskvinnene født i 1950 totalt 1,88 barn. Det utgjorde 78 prosent av det totale barnetallet til kvinnene i Trøndelag og 83 prosent av barnetallet til de jevnaldrende kvinnene fra resten av landet. Av kvinner født i 1945 hadde også østlandskvinnene det laveste barnetallet, men i denne kohorten var det kvinnene fra de tre nordligste fylkene som hadde flest barn i gjennomsnitt. Hva slags regionale variasjoner det vil bli i det totale barnetallet blant de yngre kvinnekullene, er for tidlig å si.

Tendensen til utjevning gjelder ikke når vi ser på bostedsstrøk. Som i 1977 er det kvinnene bosatt i spredtbygde strøk som har flest barn i gjennomsnitt. Barnetallet synker parallelt med økende urbanisering med de tre største byene på bunnivået. I 1977 var det gjennomsnittlige barnetallet for kvinner bosatt i Oslo, Bergen eller Trondheim 56 prosent av det vi fant for kvinner i spredtbygde strøk. I 1988 var forskjellen økt med ytterligere noen prosentpoeng. Samtidig er en noe større andel av kvinnene bosatt i de minst fruktbare områdene. Av dem som ble intervjuet i Fruktbarhetsundersøkelsen 1977, var 21 prosent bosatt i de tre største byene mot 24 prosent i 1988.

Våre resultater samsvarer bra med registerstudier for noen av de samme kohortene. De viser at for kvinner født 1945, 1950 og 1955 var det de bosatt i spredtbygde deler av Sørlandet, Vestlandet, Trøndelag og Nord-Norge som hadde flest barn. Færrest barn hadde kvinnene i de tettbygde delene av Østlandet. Mellom disse ytterpunktene finner vi kvinner i spredtbygde deler av Østlandet og på tettbygde steder i de øvrige landsdelene. De regionale forskjellene som fortsatt består, har nær sammenheng med giftermålsalder og alder ved første fødsel. Variasjoner i andelen ugifte betyr lite.

Utdanning betyr mye for når barna kommer, men forskjellene i endelig barnetall er små

Som vi har vist tidligere er det nær sammenheng med kvinnenes skolegang og når de etablerer familie. Mens mange av dem med kortest utdanning kan ha lagt fødslene bak seg allerede midt i 20-årene, vil flere av deres jevngamle medsøstre som har satset på en lang utdanning, ennå ikke ha startet. Vi skal se litt på i hvilken grad forskjellene utjevner seg etter hvert. Tar kvinnene med lang utdanning igjen forspranget, eller er deres gjennomsnittlige kohortfruktbarhet lavere?

For å sikre oss mer sammenliknbare grupper, skal vi bare se på barnetallet til kvinner som har levd i samliv mer enn ti år. Både Fruktbarhetsundersøkelsen 1977 og Familie- og yrkesundersøkelsen 1988 viser at det aller meste av utdanningseffekten er jevnet ut når kvinnene har levd så lenge i samliv. Det er riktig nok slik at kvinner som ikke har mer enn obligatorisk utdanning, har det høyeste gjennomsnittlige barnetallet, men forskjellene til kvinner med lengre utdanning er små (tabell 2.3). Det kan også se ut som forskjellen er blitt ytterligere redusert siden slutten av 1970-tallet.

Tabell 2.3. Gjennomsnittlig antall fødsler og utdanning. Kvinner født 1945-1968 som har levd minst 10 år i samliv

År tilbrakt i samliv	Alle	Grunnskole	Videregående skole	Universitet og høyskole
10-14	2,06	2,26	2,01	2,06
15-19	2,34	2,46	2,29	2,37
20-	2,49	2,68	2,43	2,35

Vi har tidligere pekt på at det for menn i motsetning til for kvinner er flest barnløse blant dem med kort utdanning. Det er likevel slik at det gjennomsnittlige barnetallet er noe høyere blant menn som ikke har utdanning utover grunnskolenivået enn blant de øvrige. Også her er det korrigert for samlivsvarighet, det vil si at menn som aldri har levd i samliv ikke er tatt med.

Flittige kirkegjengere har mange barn

For å få et mål på religiøs tilknytning og aktivitet spurte vi om kirkebesøk og deltakelse på religiøse møter. Besøk knyttet til kirkelige handlinger som dåp og begravelse ble ikke tatt med. Vi har tolket høy aktivitet ikke bare som en indikator på et aktivt trosliv, men også som et tegn på en sterk tilknytning til miljøer som er mer familieorienterte enn mange andre.

Også her er gruppene gjort mer sammenliknbare ved bare å se på dem som hadde levd noenlunde like lenge i samliv, det vil her si 10-15 år. Figur 2.7 viser en klar samvariasjon mellom antall besøk og møter og gjennomsnittlig barnetall. Jo hyppigere deltakelse i slike aktiviteter, desto flere barn har kvinnene i gjennomsnitt. De som hadde deltatt 6 eller flere ganger siste år, hadde i gjennomsnitt 0,5 barn flere enn dem som ikke hadde deltatt i det hele tatt.

Gruppen med høy aktivitet er imidlertid liten. Av alle som ble intervjuet i Familie- og yrkesundersøkelsen hadde nærmere to tredjedeler ikke vært i kirke siste år, 16 prosent hadde vært 1-2 ganger. 12 prosent hadde mer enn fem besøk eller møter bak seg. Den høyfruktbare gruppen blir således forholdsvis beskjeden sett i forhold til totalbefolkningen.

Hver tiende kvinne får sitt første barn uten å være gift eller samboende

I befolkningsstatistikk er det lange tradisjoner for å skille mellom fødsler i og utenfor ekteskap. I 1950-årene og fram til midt på 1960-tallet var om lag 4 prosent av fødslene utenomekteskapelige. Det vil si at barnets mor ikke var gift. Som oftest var hun nok også enslig i den forstand at hun ikke bodde sammen med barnets far.

Figur 2.7. Gjennomsnittlig antall barn og religiøs aktivitet. Kvinner født 1945-1968 som har levd 15-19 år i samliv

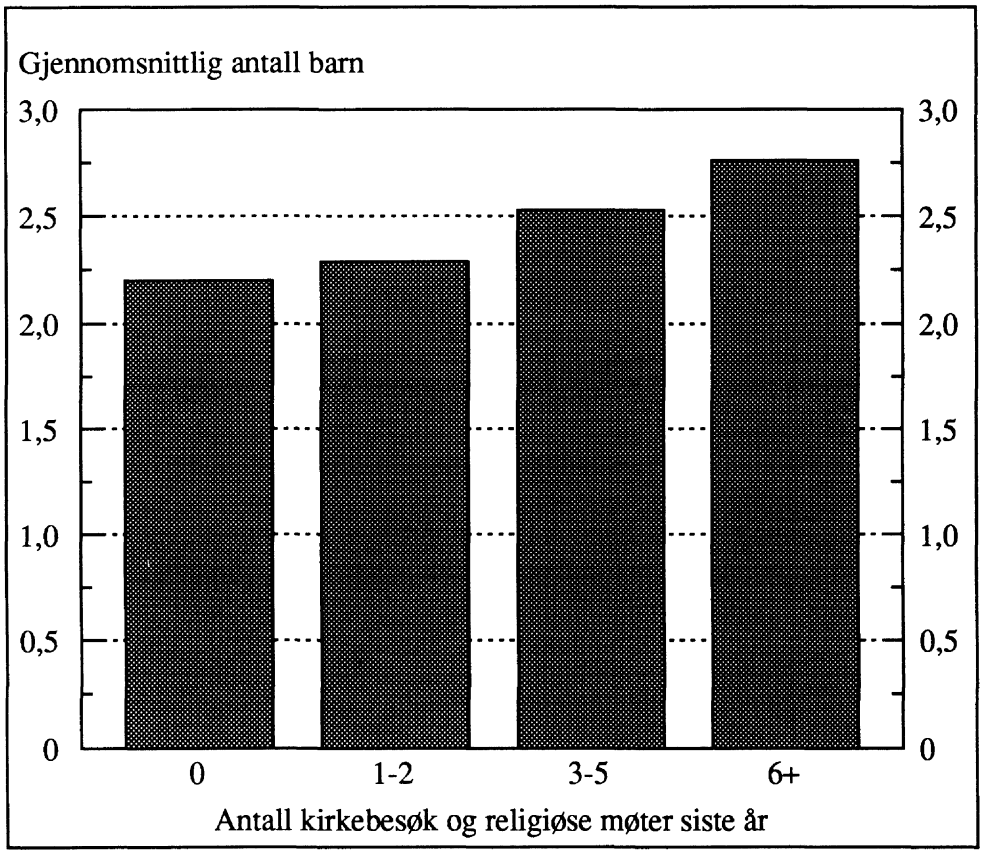

Den kraftige veksten i samboskap har ført til en meget sterk økning i andelen fødsler som registreres som utenomekteskapelige. I dag fødes fire av ti barn utenfor ekteskap. Den offisielle befolkningsstatistikken greier imidlertid ikke å fange opp hvor stor andel av disse barna som har samboende foreldre. Den gir derfor et dårlig bilde av hvor stor andel av barna som har en enslig mor og hvor mange av de nyfødte som har både mor og far boende sammen med seg.

Både våre tall og tall fra Medisinsk fødselsregister (1990) viser at 1980-årenes kraftige vekst i utenomekteskapelige fødsler må tilskrives at det er blitt flere samboende foreldre (figur 2.8). Av kvinner som fikk sin førstefødte i perioden

1984-1988, var bare om lag halvparten gifte, 38 prosent var samboende og 13 prosent levde ikke i samliv.

Andelen som får sitt første barn som enslig, har holdt seg på omtrent samme nivå. Hver tiende kvinne som fikk sin førstefødte på 1970- eller 1980-tallet, levde ikke sammen med barnefaren eller noen annen mann da barnet ble født. Andelen nyfødte med enslige mødre økte allerede på slutten av 1960-tallet og har deretter holdt seg ganske stabil.

Figur 2.8. Samlivsstatus ved første fødsel 1968-1988. Prosent

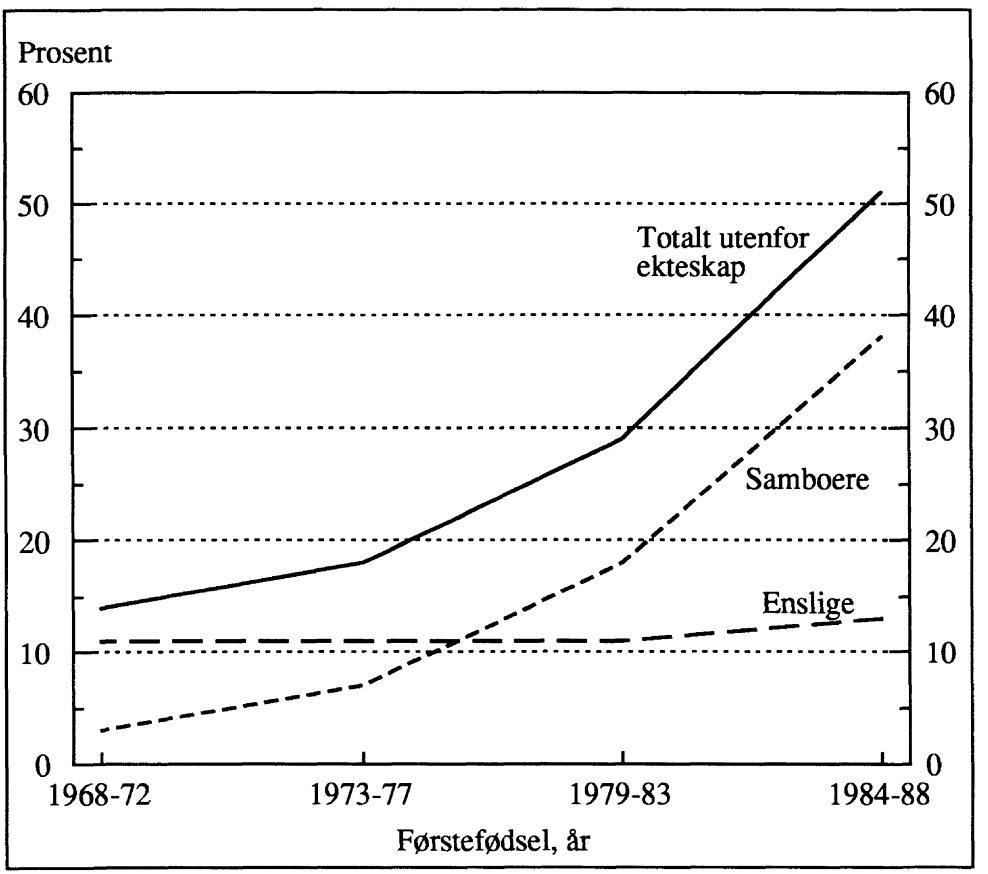

Våre tall forteller om den faktiske samlivsstatusen ved barnets fødsel, ikke om hva slags kontakt det ellers var mellom foreldrene. En god del av barna hvor mor levde alene ved fødselen, vil selvsagt oppleve at mor og far senere flytter sammen eller gifter seg, eller at mor etablerer et forhold til en annen mann.

Det er kvinnene med minst ressurser i form av utdanning som hyppigst blir alenemødre. Av dem som ikke hadde utdanning over grunnskolenivå, hadde 23 prosent vært enslige da de fikk sitt første barn. Av kvinnene med mest utdanning var det bare 4 prosent som var i en tilsvarende situasjon.

Vi forsøkte også å danne oss et bilde av hvor akseptert det var å få barn uten å være gift eller samboende. Samtlige kvinner som ble intervjuet i Familie- og yrkesundersøkelsen, ble spurt om de selv kunne tenke seg å få et barn alene, det vil si uten å leve i et parforhold.

16 prosent av kvinnene i fruktbar alder svarte ja på spørsmålet. Ja-andelen varierer med egen samlivsstatus. I de to eldste kohortene kunne én av fire kvinner som lever som samboende eller uten partner, tenke seg å få barn utenfor samliv. Dette henger trolig sammen med at de selv har få barn og anser barn som så vesentlig at de - trass i økonomiske og praktiske vansker - kunne tenke seg å friste tilværelsen som alenemor for å få flere. Bare halvparten så mange av deres jevngamle gifte medsøstre kunne tenke seg det samme. Det er selvfølgelig et langt skritt fra å akseptere tanken om å få barn uten støtte fra ektemann eller samboer til å satse på det dersom de kom i en valgsituasjon.

3. Samboforhold og ekteskap

Færre ekteskap

I perioden 1966-1970 ble det årlig inngått i gjennomsnitt nesten 30 000 ekteskap her i landet. Antallet inngåtte ekteskap nådde en topp i disse årene. I de neste tiårene var det en nedgang på nærmere 30 prosent (figur 3.1). I det aller siste året vi har tall for, 1991, ble det inngått i underkant av 20 000 ekteskap, det laveste tallet siden 1934.

Figur 3.1. Ekteskap og skilsmisser. 1930-1991

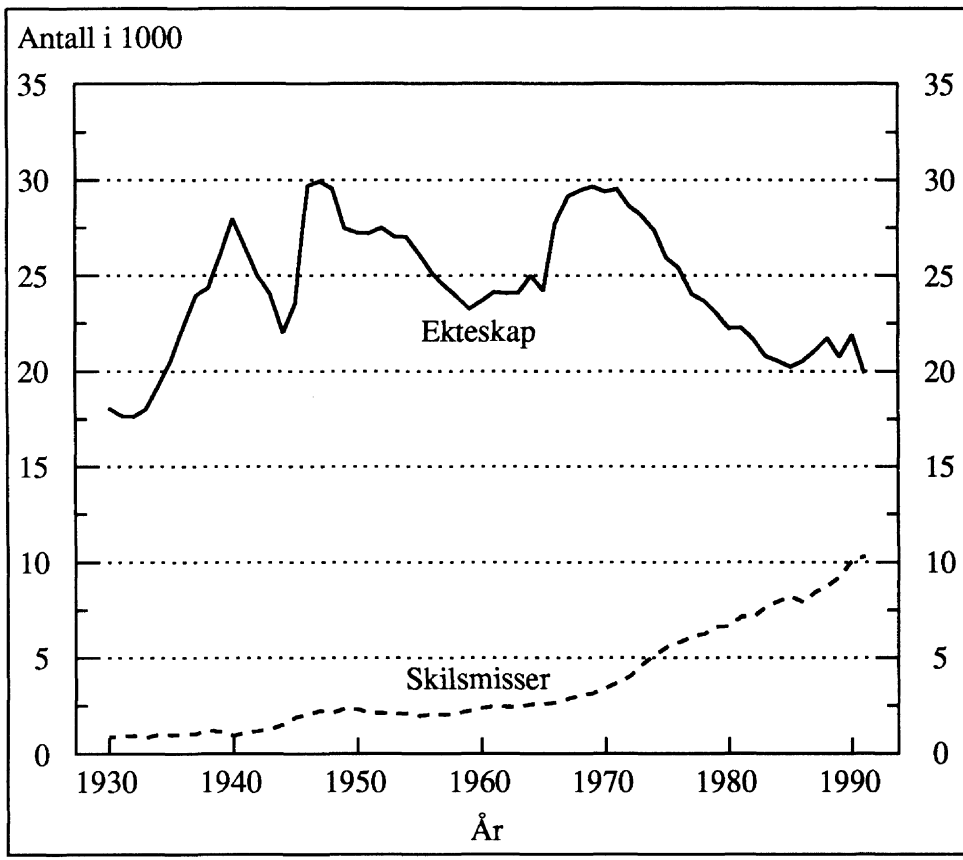

Nå gir ikke tallene for inngåtte ekteskap et fullgodt bilde av tendensen til å gifte seg her i landet. Størrelsen av den ikke-gifte befolkningen i de aldersgruppene hvor de fleste giftermål finner sted, virker inn på antallet ekteskap som inngås.

Et mer presist bilde av giftermålsutviklingen får vi ved å studere antall første gangs vigde pr. 1000 ugifte i hver aldersgruppe (figur 3.2). Sammenholdt med situasjonen på slutten av 1960-tallet ser vi at det har vært en kraftig nedgang i giftermålshyppigheten i alle aktuelle aldersgrupper. For tenåringer og kvinner i 20-årene har det vært en kontinuerlig nedgang fra år til år. For kvinner i 30- og 40-årene har nedgangen ikke vært like jevn og sterk.

Figur 3.2. Giftermålsrater for ugifte kvinner i ulike aldersgrupper. 1966-1970, 1976-1980 og 1991

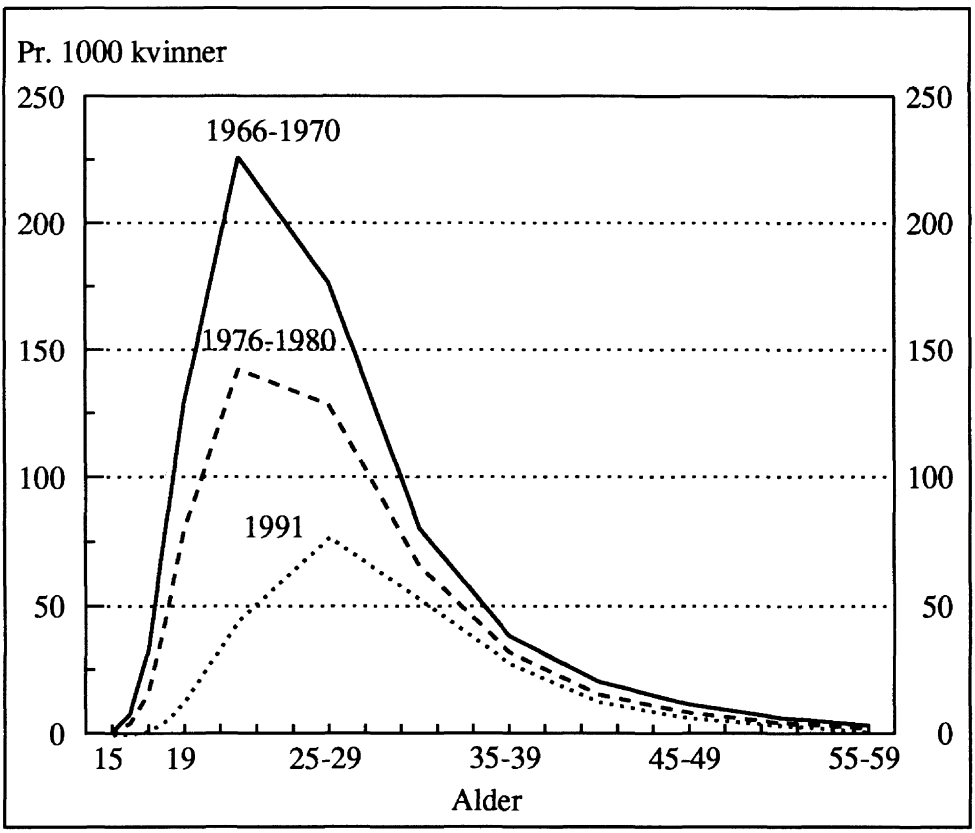

Nedgangen i giftermålshyppigheten har vært spesielt stor for kvinner og menn under 30 år. For kvinner i alderen 20-24 år sank antallet inngåtte ekteskap per 1 000 ugifte fra 226 i 1966-1970 til 45 i 1991, en nedgang på 80 prosent. For menn i samme aldersgruppe var nedgangen på 84 prosent. For tenåringene har nedgangen i giftermålshyppigheten vært enda større.

I 1991 var det fortsatt fallende giftermålshyppighet for ugifte kvinner i så godt som samtlige aldersgrupper.

Ekteskapelig status
Grupperingen skiller mellom ugifte, gifte og før gifte. Før gifte omfatter enker/enkemenn, separerte, skilte og gifte som oppgir samlivsforholdet til ektefellen som de facto opphørt.

Figur 3.1 viser også utviklingen i årlige antall skilsmisser. Som vi ser, har det vært en jevn økning siden 1960-årene. Mens det gjennomsnittlige årlige antall skilsmisser i første halvdel av 1960-årene var om lag 2 500, lå det i 1991 på godt og vel 10 000.

Endringene i giftermåls- og skilsmisseatferd viser seg også klart i våre to intervjuundersøkelser. I 1977 var det i aldersgruppen 18-44 år 24 prosent ugifte, 71 prosent gifte og 5 prosent før gifte kvinner (det vil si separerte, skilte og enker). Ti år senere var andelen ugifte betydelig større. Av kvinner 19-42 år var 44 prosent ugifte, 49 prosent gifte og 7 prosent før gifte.

Samboforhold som erstatning for ekteskap?

Nedgangen i antall inngåtte ekteskap må sees i sammenheng med den sterke økningen i samliv uten vigsel, såkalte samboforhold. Noen fullgod registrering og opptelling av samboforholdene er ikke mulig i grunnlaget for befolkningsstatistikken. En har derfor vært henvist til å benytte representative intervjuundersøkelser for å få anslag over hvor vanlig slike forhold er, i hvilke aldersgrupper de er mest utbredt og hvor lenge de i alminnelighet varer.

Samboforhold
En kvinne/mann regnes å leve i samboforhold når hun/han lever sammen med en person av motsatt kjønn i ekteskapsliknende forhold uten å være formelt gift med vedkommende. Det ble ikke definert noen nedre grense for hvor lenge et forhold skulle ha vart, men avsluttede forhold kortere enn én måned er ikke registrert.

Fruktbarhetsundersøkelsen viste at ved utgangen av 1977 var 5 prosent av kvinnene i alderen 18-44 år (født 1933-1959) samboende. Av de øvrige var 71 prosent gifte og 24 prosent levde verken i ekteskap eller samboforhold. Levekårsundersøkelsene fra 1983 og 1987 viste en ytterligere oppgang i andelen samboende kvinner i de samme aldersgruppene (Gulbrandsen 1991). En oppgang som bekreftes av tilsvarende data fra Familie- og yrkesundersøkelsen. I 1987 var andelen samboere økt til 18 prosent. Er så økningen i samboere så stor at den helt ut kompenserer nedgangen i giftermålene? Eller er det også blitt en større andel som ikke lever i et fast parforhold, om ikke permanent så i perioder av livet?

Tabell 3.1 gir svar på dette. Andelen gifte kvinner har sunket med 22 prosentpoeng siden 1977 til 49 prosent, mens andelen som lever utenfor samliv, har økt med 9 prosentpoeng - til 33 prosent. Økningen i samboende veier altså ikke helt opp for nedgangen i andelen gifte.

Samliv
Samliv brukes som en fellesbetegnelse for ekteskap og samboforhold. Dersom et samboforhold går over til ekteskap, regner vi det som ett og samme samliv.

Med unntak av de aller yngste har andelen som ikke lever i parforhold, økt i alle aldersgrupper (tabell 3.1). Det er særlig blant kvinner i slutten av 20-årene og tidlig i 30-årene det relativt sett er blitt flere som verken er gifte eller samboende. Økningen må komme av at det er blitt vanligere med samlivsbrudd. Andelen som minst én gang har vært gift eller levd i et samboforhold, er nemlig ikke blitt mindre.

Andelen som ikke lever i samliv, varierer lite mellom landsdelene for aldersgruppene under ett. For enkeltkohorter kan imidlertid forskjellene være store. 28 prosent av de 27-årige kvinnene på Østlandet er verken samboende eller gifte, mens bare 16 prosent av de jevnaldrende kvinnene i Trøndelag og Nord-Norge er i samme situasjon.

Å være samboer er klart mest utbredt blant de yngste. En tredjedel av 22-årige kvinner og en fjerdedel av 27-årige var samboende ved utgangen av 1987. Også i 1977 var det flest samboende kvinner i begynnelsen av 20-årene (12 prosent).

Om vi sammenholder ekteskap og samboforhold, var samboskap den vanligste samlivsformen for 19- og 22-årige kvinner. For 27-åringene, her representert av kvinnene født i 1960, var det mer utbredt å være gift enn å leve i samboforhold.

For menn har vi bare data fra Familie- og yrkesundersøkelsen. Ved utgangen av 1987 var 43 prosent av mennene i 27-årsalderen gifte, dvs. 10 prosentpoeng færre enn blant kvinner i samme alder (tab.3.1). Forskjellene mellom kvinner og menn må sees i lys av at menn inngår ekteskap noen år senere enn kvinner. Til gjengjeld var det noe flere samboere i denne alderen. Det var også en større andel enslige menn enn kvinner.

Tabell 3.1. Kvinner og menn i ulike aldersgrupper, etter samlivsstatus. Prosent

Fruktbarhetsundersøkelsen 1977

Alder	Fødsels-år	I alt	Sam-boende	Gif-te	Lever ikke i samliv	Antall
Alle		100	5	71	24	4 137
18-19	1958-59	100	6	8	86	320
20-24	1953-57	100	12	45	43	846
25-29	1948-52	100	5	81	14	931
30-34	1943-47	100	2	87	10	866
35-39	1938-42	100	2	86	12	640
40-44	1933-37	100	1	87	11	534

Familie- og yrkesundersøkelsen 1988

Alder	Fødsels-år	I alt	Sam-boende	Gif-te	Lever ikke i samliv	Antall
Kvinner						
Alle		100	18	49	33	4 019
19	1968	100	19	3	77	721
22	1965	100	34	20	46	696
27	1960	100	24	53	23	737
32	1955	100	12	71	17	691
37	1950	100	6	79	15	627
42	1945	100	7	80	13	547
Menn						
27	1960	100	28	43	29	777
42	1945	100	7	80	13	766

For 42-åringene (født i 1945) hvor de aller fleste hadde rukket å inngå samliv, var andelen samboere/gifte den samme for menn som for kvinner. Det var imidlertid en noe større andel av mennene som aldri hadde vært gift. 9 prosent av mennene født i 1945 var fortsatt ugifte ved 42-årsalder mot 5 prosent av kvinnene fra samme årskull. På hvert alderstrinn under om lag 50 år er det noe flere menn enn kvinner, og det kan være en forklaring på at flere menn enn kvinner forblir ugifte.

Samlivsstatus varierer mellom landsdelene. Det er langt flere gifte i 20-årene og begynnelsen av 30-årene på Sør- og Vestlandet enn på Østlandet. Tilsvarende er samboandelen større i Trøndelag og Nord-Norge enn i resten av landet. F.eks. er nærmere halvparten av de 22-årige kvinnene i denne delen av landet samboende.

Ekteskap inngås senere

Befolkningsstatistikken viser at folk gifter seg senere enn hva som var vanlig sist på 1960-tallet. Gjennomsnittlig giftermålsalder for ugifte har steget med tre år både for menn og kvinner i denne perioden. I 1991 er den 29,0 år for menn og 26,4 år for kvinner. Økningen er enda større dersom en ved beregningen tar hensyn til at fødselskullene er av varierende størrelse.

I Familie- og yrkesundersøkelsen følger vi giftermålsutviklingen i hver enkelt fødselskohort. Figur 3.3 viser at utviklingen mot høyere ekteskapsalder startet med kvinnene født på begynnelsen av 1950-tallet for så å bli stadig mer markert. Jo senere fødselskohort, jo lavere er andelen som har giftet seg på hvert alderstrinn.

Utsettelsen følger et "trinnvist" mønster. For de yngste kohortene kommer tendensen til utsettelse til syne allerede i 18-19-årsalder. På dette alderstrinn er det ingen forskjell å spore mellom 1945-, 1950- og 1955-kohortene. 1955-kohorten begynner å avvike fra de to eldste kohortene først i 22-23-årsalderen. Endelig er det først i 27-årsalder at 1950-kohorten begynner å avvike fra 1945-kohorten. Det vil si at på slutten av 1970-tallet endret alle kohorter hvor det fortsatt var store andeler ugifte, sin giftermålsatferd. Det ser med andre ord ut til at vi står overfor en såkalt periodeeffekt.

De aller fleste fra kullene født før 1950 var allerede gift før det nye samlivsmønsteret slo igjennom for alvor. Men som vi senere skal se, valgte også disse gjerne et samboforhold dersom det første ekteskapet gikk i stykker og de fant seg en ny partner.

Figur 3.3. Andel som hadde inngått første ekteskap innen ulike aldere. Kvinner født 1945-1968. Kumulative prosenter

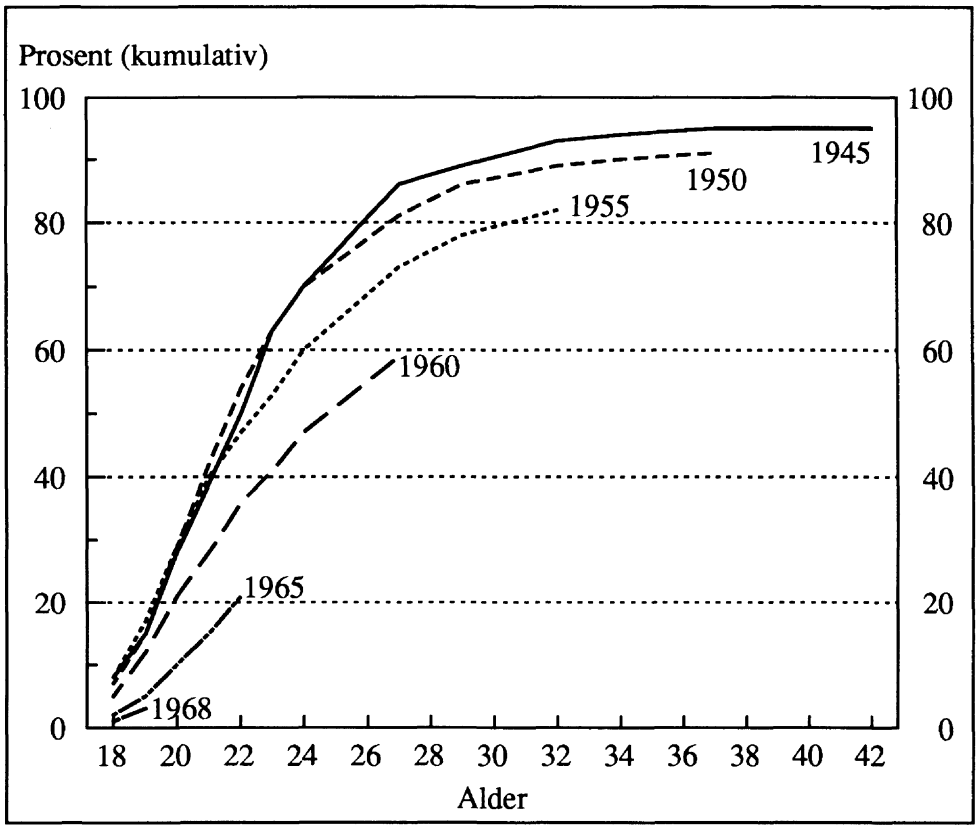

Ingen utsettelse av første samliv

Hvordan er så bildet om vi ser på tilbøyeligheten til å inngå giftermål eller samboforhold under ett, det vil si det vi med en fellesbetegnelse kaller *samlivsinngåelse*? Er det da fortsatt slik at yngre kohorter kommer senere i gang med å stifte bo under samme tak? Eller er det slik at den mer uforpliktende måten å gjøre det på mer enn oppveier utsettelsen av første giftermål?

Figur 3.4. Andel som hadde inngått første samliv innen ulike aldere. Kvinner født 1945-1968. Kumulative prosenter

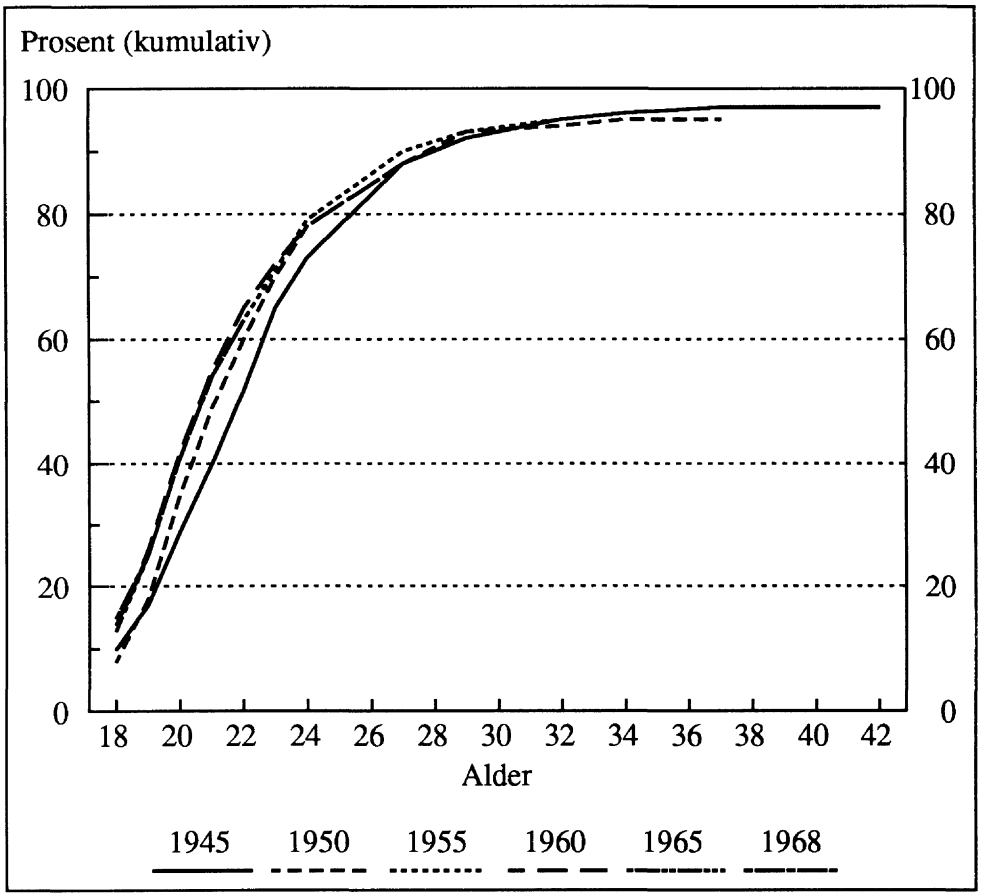

Figur 3.4 viser at andelen som har inngått samliv ved en viss alder, ikke varierer vesentlig mellom kohortene. Til og med 21-årsalder henger likevel de to eldste kohortene litt etter de øvrige. Derfra til 24-årsalder er det bare den eldste kohorten som er noe senere ute med å inngå samliv. Det ser altså ikke ut til at de yngre kohortene drøyer noe lenger med sin første samlivsinngåelse enn det de eldre kullene gjorde, snarere tvert om.

Figur 3.5. Andel som hadde inngått sitt første samboforhold innen ulike aldere. Kvinner født 1945-1968. Kumulative prosenter

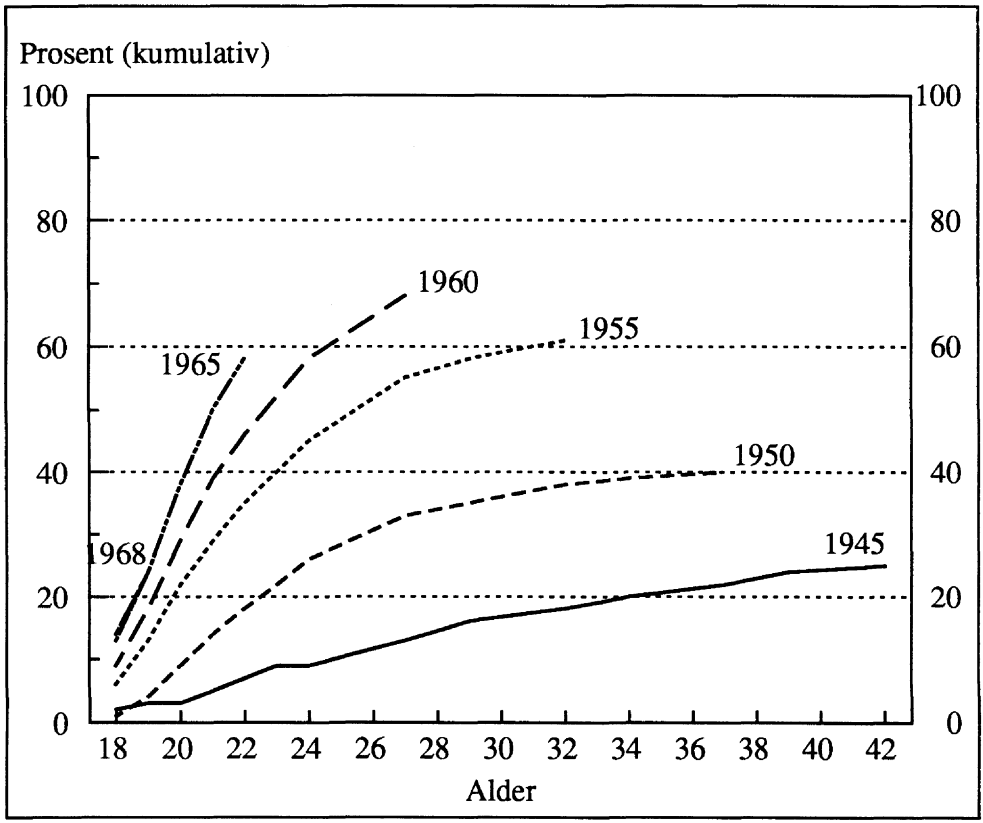

Når yngre kohorter venter stadig lenger med å inngå ekteskap, uten at dette fører til senere samlivsinngåelse, må det skyldes at de yngre kohortene i stadig større utstrekning innleder sin samlivskarriere med et samboforhold. Figur 3.5 bekrefter dette. Allerede i 19-årsalderen har en fjerdedel av de to yngste kohortene innledet sitt første samboforhold. De øvrige kohortene følger etter med suksessivt lavere samboandeler. Det samme mønsteret gjentar seg også på høyere alderstrinn.

Mønsteret for de to eldste kohortene blir noe annerledes. De var unge i en tid hvor giftermål uten forutgående samboforhold var det tradisjonelle og mest vanlige. Nærmere to av tre kvinner født i 1950 og mer enn fire av fem født i 1945 startet med å gifte seg.

Blant 1945-kvinnene var 24 prosent av disse ekteskapene oppløst på intervjutidspunktet (1988). De av dem som etablerer et nytt samliv, velger gjerne det nye mønsteret, det vil si et samboforhold som eventuelt går over til ekteskap nummer to. Først i begynnelsen av 40-årene har en fjerdedel av 1945-kohorten innledet sitt første samboforhold. De fleste av disse har allerede et ekteskap bak seg.

Høyt utdannede inngår samliv senere

Det fins selvsagt en god del variasjoner innen den enkelte kohort når det gjelder andelen som er gift eller samboende på et gitt alderstrinn. Utdanningsnivået er f.eks. ganske avgjørende for når kvinner innleder sitt første samliv, det være seg samboforhold eller ekteskap.

La oss ta kvinnekullene fra 1945 og 1960 som eksempler (figur 3.6). Da kvinnene født i 1945 var 19 år, hadde 27 prosent av dem med grunnskole som høyeste utdanning innledet et samliv. Av deres jevnaldrende med videregående skole var det bare 17 prosent som hadde samlivserfaring og bare 6 prosent av dem som senere fikk utdanning på universitets- eller høyskolenivå, var så tidlig ute. Ved 22-årsalder er det fortsatt store forskjeller mellom de tre utdanningsgruppene, men fra sist i 20-årene jevnes forskjellene ut. De med middels utdanning tar etter hvert igjen hele forspranget til dem med kort utdanning, og de med lengst utdanning ligger ikke stort etter.

For kvinnene født i 1945 var det første samlivet som regel et ekteskap. Hva så med de yngre kullene som oftest starter med et samboforhold? Er det også der slik at disse kvinnene er tidligere ute jo lavere utdanning de har, eller virker samboskapet med sin mer gradvise overgang, mangel på innledningsrituale og med mer preg av en prøveperiode til at utdanningsforskjellene viskes bort?

Figur 3.6 viser at forskjellene fortsatt består. Blant kvinner født i 1960 med grunnskole som høyeste utdanning er det 89 prosent som har samlivserfaring ved 22-årsalder. Tilsvarende andeler er 70 og 47 prosent for dem med utdanning på henholdsvis videregående nivå og universitetsnivå. Ved 28-årsalder har 89 prosent samlivserfaring uavhengig av hva slags utdanning de har, men fortsatt er det flest uten slik erfaring blant jentene som har utdanning på universitets- eller høyskolenivå.

Figur 3.6. Andel som hadde inngått første samliv innen ulike aldere etter utdanning. Kvinner født 1945 og 1960. Kumulative prosenter

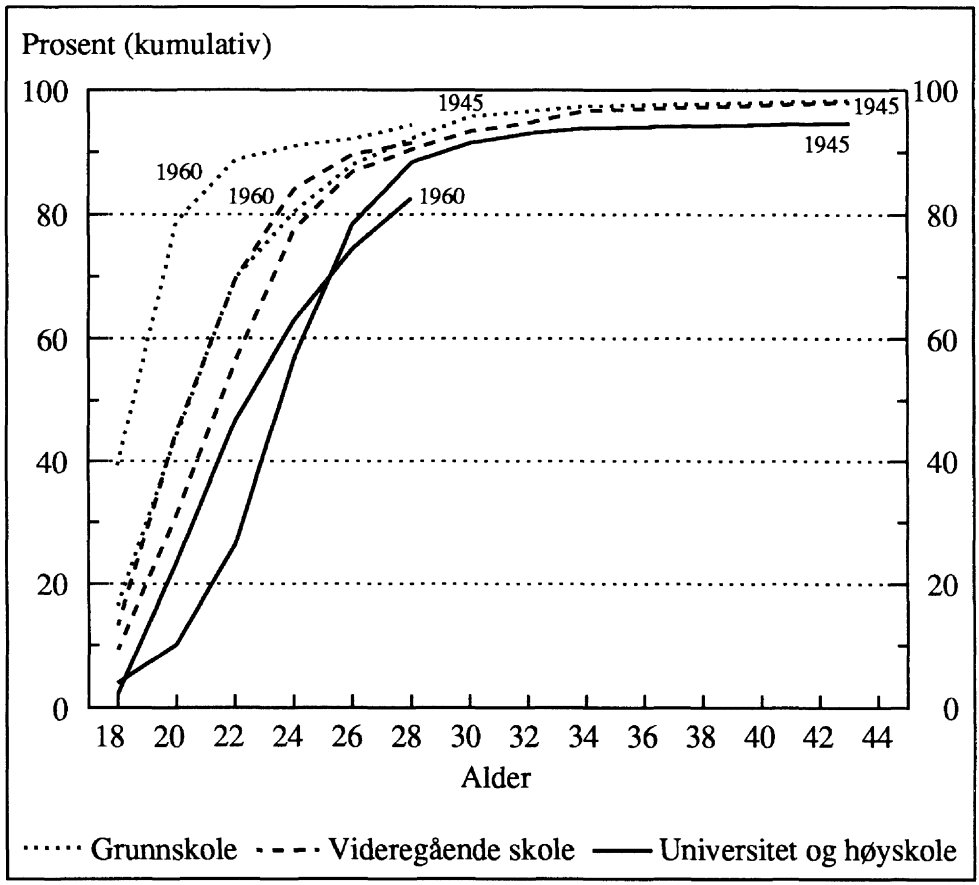

Selv om utdanning bidrar til å senke tempoet i samlivsinngåelse, så har likevel de aller fleste kvinnene inngått sitt første samliv når de nærmer seg 40-årsalder. Forskjellen mellom utdanningsgruppene er da ikke stor. For inngåelse av første ekteskap blir forskjellen likevel ikke helt borte. Således er det fortsatt seks prosentpoeng færre som er eller har vært gifte i 42-årsalderen blant kvinner med høyskole/universitetsutdanning enn blant jevnaldrende kvinner med bare grunnskole. En mulig forklaring er at de som ikke gifter seg, har bedre anledning til å bruke tid på utdanningssaktiviteter. Det har også vært hevdet at kvinner med spesielt høy utdanning svekker sine muligheter på samlivsmarkedet fordi menn nødig velger en partner som har høyere utdanning enn dem selv (Bernard 1976). Høyt utdannede kvinner har også mindre behov for en økonomisk forsørger.

For menn er bildet noe annerledes. Også for dem er det slik at jo lengre utdanning, jo senere i livet gifter de seg eller finner seg en samboer. Forskjellene mellom utdanningsgruppene er imidlertid langt fra så klare som for kvinner. Og ved 42-årsalder var andelen som hadde samlivserfaring størst blant mennene med lengst utdanning. Forskjellene er ikke store, men er altså motsatt av dem vi finner blant kvinner. Resultatet er i tråd med funn fra en svensk mannsundersøkelse (Statistiska centralbyrån 1990). Gruppert etter yrke hadde 18 prosent av de ufaglærte arbeiderne i Sverige verken vært gift eller levd i samboforhold ved 40-årsalder, mens bare 4 prosent av funksjonærene på høyere nivå var uten samlivserfaring. Det ser altså ut til at menns verdi på samlivsmarkedet fortsatt i noen grad hviler på deres sosiale status og forsørgerevne.

Færre gifter seg uten først å ha bodd sammen

Som figur 3.5 viste, er yngre kohorter tidlig ute med å inngå samboforhold. De samme kohortene tenderer til å utsette ekteskapet til stadig høyere aldere (figur 3.3). Andelen som giftet seg direkte, det vil si uten forutgående samboskap, kan m.a.o. ventes å være lavere jo yngre personen er. De eldste som ble intervjuet i Fruktbarhetsundersøkelsen 1977 var født midt på 30-tallet. 88 prosent av dem hadde som sitt første samliv et giftermål som ikke var innledet med noen samboperiode. Andelen direkte gifte har blitt til dels kraftig redusert. Av dem som har samlivserfaring, hadde 64 prosent av 1950-kullet og bare 26 prosent av 1960-kullet startet på denne måten.

Det tradisjonelle og tilsynelatende så fasttømrede ekteskapsmønsteret hvor forlovelsen nesten uten unntak var innledningen, endres altså radikalt i løpet av noen ganske få årskull. For kvinner født i 1960 var det omtrent like uvanlig å starte med å gifte seg som det var for 1945-kullet å innlede med et samboforhold.

Samboforhold - prøveperiode eller selvstendig samlivsform?

Selv om vi gir ekteskap og samboforhold fellesbetegnelsen samliv, er det åpenbart at det er mye som skiller de to formene for parforhold. Vi tenker da ikke bare på de juridiske og økonomiske konsekvensene for partene, men også på den sosiale rammen. Giftermål er fortsatt forbundet med tradisjonelle ritualer. Vielsen, enten det skjer i kirkelig eller borgerlig regi, annonseres gjerne. Og dersom begivenheten feires i festlig lag, markerer det ikke bare samlivsstarten for henne og ham, men skal også tjene til å knytte parets familie og venner tettere sammen. Til giftermålet

knytter det seg dessuten klare forventninger om at dette er et valg for livet, selv om alle vet at mange vil erfare noe annet. Ekteskapet blir også nødvendigvis noe mer varig enn samboskapet siden en oppløsning må skje i lovmessige former som for de aller fleste vil omfatte en separasjonsperiode. I innstilling til ny ekteskapslov foreslo et utvalgsmedlem at ektefeller som ikke hadde barn, kunne kreve skilsmisse uten en slik tenkepause (NOU 1987:30). Dette forslaget gikk imidlertid verken igjennom hos utvalget eller i den endelige lovbehandlingen.

Hvilke forventninger har så partene i et samboforhold til hverandre og til samlivet? Betraktes samboforholdet først og fremst som en prøveperiode før ekteskapet, eller er det mer å betrakte som en selvstendig og alternativ samlivsform? Svaret på disse spørsmålene vil selvsagt kunne variere mellom aldersgruppene og etter hvilke samlivserfaringer den enkelte har hatt tidligere.

I Familie- og yrkesundersøkelsen ble alle som var samboende på intervjutidspunktet, spurt om de hadde planer om å gifte seg innen to år. I alt svarte en tredjedel bekreftende og en halvpart benektende på dette spørsmålet. Resten visste ikke. Andelen som regner med å gifte seg i løpet av de nærmeste årene, er størst for 23- og 28-årige kvinner, om lag fire av ti.

Det er altså kvinner nær midten og slutten av 20-årene som i størst grad ser på samlivet sitt som et forspill for ekteskapet. Dette er i og for seg ikke overraskende ettersom det nettopp er i disse årene de fleste gifter seg. En bør likevel merke seg at det selv i denne gruppen er like mange som har og som ikke har planer om giftermål innen to år.

Det kan være mange grunner til ikke å ha planer om giftermål. Noen har sannsynligvis slike planer, men ikke de nærmeste to år. Andre holder muligheten åpen for at samboforholdet kan bli oppløst. Mens atter andre ser det som en permanent samlivsordning som ikke trenger å etterfølges av ekteskap.

Vi kartla også mer generelle holdninger til samboforhold. Så godt som ingen mente at samboskap alltid ville være å foretrekke framfor et ekteskap. Det gjaldt også om de selv var samboende. Hver annen kvinne syntes et samboskap var like akseptabelt som et ekteskap også dersom det var barn i bildet, mens fire av ti ville sidestille de to samlivsformene bare dersom paret ikke hadde barn. Under én av ti var helt avvisende til samboskap som samlivsform.

Tallene som er referert, viser hvordan 20-43 år gamle kvinner så på samboforhold i 1988. Det er mindre forskjell mellom de ulike aldersgruppene enn en skulle tro.

Få er totalt avvisende, men enda færre ser samboskap som det aller beste alternativet. Det gjelder enten de selv er i 20-, 30- eller 40-årene. De eldste kvinnene, det vil si de som var sist i 30-årene og i begynnelsen av 40-årene, var imidlertid atskillig mindre villige enn de yngre kvinnene til å akseptere samboskap også dersom det var barn i forholdet.

Få samboere inngår skriftlig avtale

Som kjent er rettsvernet for samboere vesentlig svakere enn hva som automatisk følger med et ekteskap. Fra juridisk hold er det gang på gang blitt påpekt at mange samboere ikke er klar over hvor svakt de vil stå juridisk dersom de ønsker å bryte forholdet eller den ene faller fra. Vi var interessert i å se hvor stor andel av de samboende som hadde sikret seg gjennom en eller annen form for felles avtale, og hvor mange som ville stå uten noen spesiell beskyttelse ved et eventuelt brudd.

Knapt mer enn én av ti samboere har inngått en eller annen skriftlig avtale med partneren. Andelen øker noe med samboforholdets varighet, men ikke mye. Knapt to av ti samboere som har holdt sammen i mer enn fire år, har slik avtale. Dette kan tyde på at mange samboforhold er forholdsvis midlertidige arrangementer. Det kan også være et tegn på at juristene har rett når de hevder at for mange tror de er bedre sikret enn hva som tilfellet er. At så få har tatt seg bryet med å lage en egen avtale, må selvsagt også sees i sammenheng med den livsfasen de fleste samboere er i. Ofte har de ikke ervervet seg så mye det kan være aktuelt å dele på, og sannsynligheten for at den ene skal falle fra er selvsagt ganske liten så lenge det som oftest dreier seg om personer under 35-årsalder. Sannsynligheten for at de flytter fra hverandre er derimot høy.

Det har blitt vanligere å få barn som samboere

Det er blitt vanligere og mer legitimt å ha barn sammen uten å være gift. På begynnelsen av 1960-tallet fortalte befolkningsstatistikken at om lag 4 prosent av barna ble født utenfor ekteskap. Dette viste langt på vei hvor mange som reelt ble født av enslige mødre. Utover på 1970- og 1980-tallet steg denne andelen kraftig og fortalte etter hvert mer om barn født i samboskap enn om barn født av enslige mødre. I 1991 var andelen født utenfor ekteskap oppe i hele 41 prosent.

Figur 3.7. Samlivstype 1/2, 1, 2 og 5 år etter fødselen for dem som får sitt første barn som samboende. Kvinner født 1945-1968. Prosent

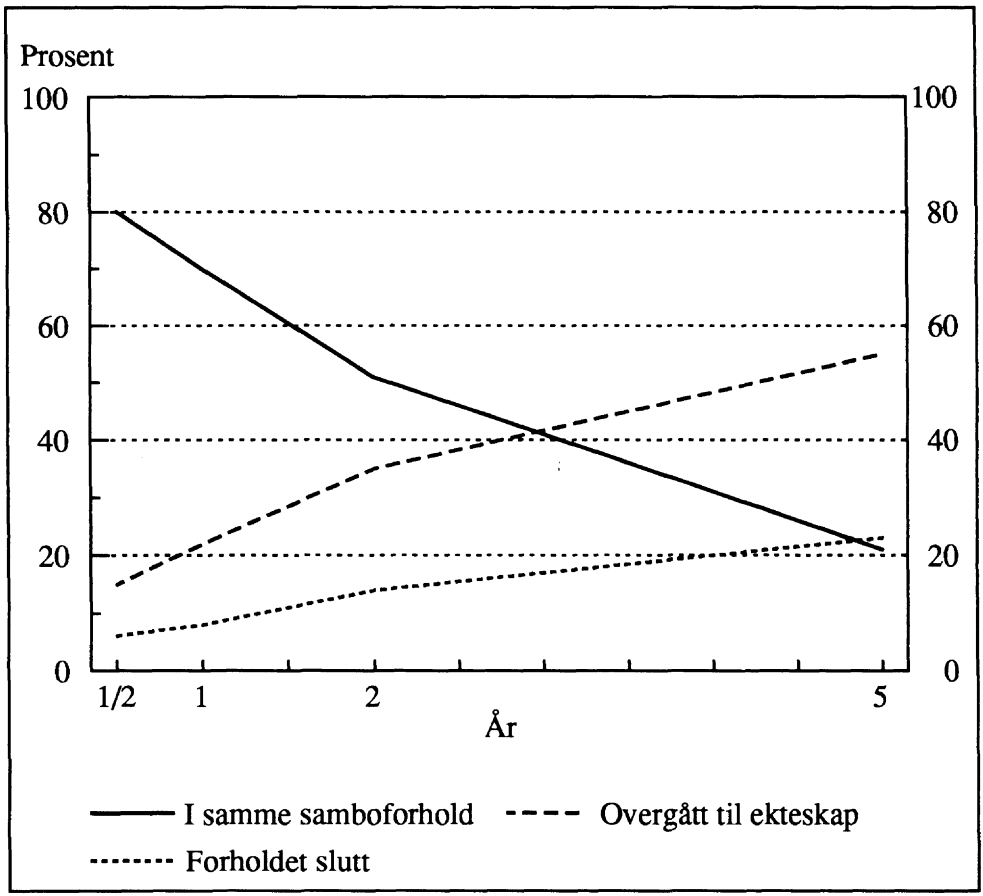

Mens de første samboerne trolig var raske til å gifte seg om de oppdaget at de skulle ha barn, er det i dag færre som innretter seg slik. Figur 3.7 viser atferden til kvinnene i Familie- og yrkesundersøkelsen som fikk sitt første barn som samboende. Ett år etter fødselen levde sju av ti fortsatt i det samme samboforholdet. Bare to av ti hadde giftet seg, og én av ti hadde oppløst forholdet. Først etter fem år hadde majoriteten av samboforholdene gått over til ekteskap. To av ti levde fortsatt i samme samboforhold, og om lag like mange hadde gått ut av forholdet.

Det ser altså ut til at samboforholdene ikke bare har en funksjon som forløper for ekteskapet, men også har vunnet innpass som en mer selvstendig samlivsordning enn hva som var tilfelle på 1970-tallet.

Mindre varige ekteskap, men mer stabile samboforhold

Ekteskapet er fortsatt klart den mest stabile samlivsformen. Om ekteskapet er inngått direkte eller etter forutgående samboskap, synes å være mindre vesentlig. Samboforhold går langt hurtigere i oppløsning enn ekteskap. Bare om lag fire av ti samboforhold, inngått som første samliv og ikke gått over til ekteskap, består etter fem år. Tilsvarende andel for ekteskap er ni av ti.

Det er imidlertid verd å merke seg at andelen av samboforholdene som består, er vesentlig høyere nå enn i 1977, da bare noe over ett av ti samboforhold, inngått som første samliv og ikke gått over til ekteskap, bestod etter fem år. Samboerskapet har altså blitt mer varig. Det er ikke lenger bare en kort prøveperiode på linje med en forlovelse, men kanskje både en prøveperiode og en erstatning for de første ekteskapsårene. Ikke minst den kraftige økningen i andelen barn født i samboforhold vitner om at å leve som samboere for mange må bety noe langt mer enn et forsøk på å se om de passer sammen.

Om vi tar ekteskap og samboskap under ett, det vil si ser på samliv, er andelen av første inngåtte samliv som fortsatt består, noe lavere i dag enn i 1977. Den gang bestod 93 prosent av alle første samliv fem år etter inngåelsen. I dag er denne andelen sju prosentpoeng lavere. Tilsvarende bestod i 1977 81 prosent av de første samlivene 20 år etter inngåelsen. I 1988 er denne andelen sunket til 73 prosent.

Utviklingen er ikke uventet. Vi har tidligere vist at skilsmissene fortsatte å øke i antall gjennom 1970- og 1980-tallet. Dette virker selvsagt inn på tallene ovenfor. I tillegg kommer at en større del av samlivene er samboforhold. De har riktignok blitt mer stabile, men oppløsningen kan skje fra en dag til den neste, og den sosiale kontrollen er mindre. Et sambopar som bestemmer seg for å gå hver sin vei, vil antakelig møte færre negative sanksjoner fra familie og venner enn det som kan bli et ektepar som ønsker skilsmisse, til del.

Ser vi på gjennomsnittsvarigheten av samboforhold hvor paret etter hvert velger å gifte seg, er det en klar økning sammenholdt med det Fruktbarhetsundersøkelsen 1977 viste. Alle samboforhold hvor det senere ble giftermål, hadde i 1977-undersøkelsen en gjennomsnittsvarighet på ett år. Dette var for det meste forhold som var etablert på 1960- og 1970-tallet. 1988-undersøkelsen omfatter sambofor-

hold som ble inngått på 1970- og særlig på 1980-tallet. Disse forholdene varer nesten dobbelt så lenge før det blir giftermål.

Oppløses første samliv før 40-årsalder, vil de fleste etablere seg med ny partner

Våre to intervjuundersøkelser dekker samlivsbrudd fram til intervjupersonene er i midten av 40-årene. Det vil si at vi får med oss den perioden av livet som til nå har hatt høyest skilsmissehyppighet og størst andel samboforhold. Av alle kvinner som hadde avsluttet første samliv, hadde åtte av ti inngått nytt samliv ti år etter. Ingen av disse kvinnene var eldre enn 32 år ved første samlivsbrudd, og de fleste var atskillig yngre.

En analyse fra siste halvdel av 1970-tallet viser at menn var raskere til å gifte seg på nytt enn kvinner (Mønnesland, Brunborg og Selmer 1982). Dette synes å ha gyldighet også om en utvider påstanden til å gjelde inngåelse av nytt samliv. Ett år etter at første samliv var gått i oppløsning, hadde 22 prosent av mennene født i 1945 inngått et nytt samliv mot bare 14 prosent av de jevnaldrende kvinnene. To år etter bruddet hadde hver tredje mann og hver femte kvinne etablert seg i et nytt ekteskap eller samboforhold. Om det går lenger tid etter bruddet, viskes forskjellene mellom menn og kvinner ut.

At menn ved samlivsbrudd sjeldnere får den daglige omsorgen for eventuelle barn, og at de tradisjonelt har bedre økonomi enn kvinnene, kan bidra til å gi dem større "bevegelsesfrihet" og dermed lettere adgang til å inngå nye forhold. Kanskje har den rollebestemte forventningen om at menn skal ta initiativet i pardanningsprosessen, også en viss betydning.

Samboforhold for dem som først har opplevd et samlivsbrudd

Har det første samlivet gått i stykker, taler sannsynligheten for at senere samliv er samboforhold som ikke, eller bare sent, går over til ekteskap. Ser vi på alle samliv som var nummer to eller høyere i rekken, er nærmere ni av ti samboforhold eller samboforhold som senere har endt med giftermål. Bare ett av ti er direkte ekteskap.

Fruktbarhetsundersøkelsen 1977 omfattet dem som etablerte seg på nytt på 1960- og 1970-tallet. Også i denne perioden var det klart vanligst å starte opp som samboere dersom en først hadde et oppløst forhold bak seg, men samboperioden endte oftere med giftermål. Hvert fjerde samliv etter det første var et direkte giftermål, mens tre av fire enten var giftermål som ble innledet med en samboperiode eller et samboskap. Sammenliknet med hva 1988-undersøkelsen viste, er andelen rene samboforhold langt lavere.

4. Prevensjon

Hvilke prevensjonsmetoder er mest vanlige? Hva slags prevensjon velger de ulike aldersgruppene, og er alle grupper like effektive brukere? Slike og liknende spørsmål er ikke bare av interesse for dem som skal studere fruktbarhet, men er også viktige for dem som arbeider med forebyggende helsearbeid.

Fruktbarhetsundersøkelsen 1977 og Familie- og yrkesundersøkelsen 1988 gir kunnskap om prevensjonsbruken for landsrepresentative utvalg. Tilgangen på slike data er ellers sparsom. Norsk medisinaldepot publiserer årlige salgsstatistikker, men de gir ikke et helt dekkende bilde av bruken av de enkelte midlene. Salgsstatistikkene kan heller ikke fortelles oss hvem brukerne er, og hva som benyttes i ulike undergrupper, for eksempel blant de yngste kvinnene.

I studier av fruktbarhet inngår prevensjonsbruk som en såkalt mellomliggende variabel. Bruk eller ikke bruk av prevensjon er avgjørende for fruktbarheten. I studier av fruktbarhetsatferd vil en imidlertid som oftest ønske å gå et skritt videre, det vil si å se på hva som styrer prevensjonsbruken.

Ny prevensjonsteknologi, lettere tilgjengelighet og ikke minst større åpenhet om temaet har utvilsomt ført til mer effektiv og rasjonell prevensjonsbruk. Eller sagt på en annen måte: Barna blir mer planlagte. Det betyr ikke at det er et fullstendig samsvar mellom ønske om barn og prevensjonsbruk. En slik målsetting er neppe realistisk.

Hvilke prevensjonsmetoder som velges, vil også være avgjørende for fruktbarheten. Brukt hundre prosent korrekt har flere av prevensjonsmetodene en høy sikkerhet, men metodevalget kan indirekte styre fruktbarhetsatferden. De samleieuavhengige metodene p-pille og spiral gir lite rom for mer spontane og impulsive beslutninger om å få barn sammenliknet med for eksempel kondom. Og velger hun eller han å la seg sterilisere, er beslutningen om ikke å få flere barn så godt som definitiv.

Både i Fruktbarhetsundersøkelsen 1977 og i Familie- og yrkesundersøkelsen 1988 ble alle som hadde en teoretisk mulighet for å bli gravide, spurt om hva slags prevensjon de hadde benyttet de siste fire ukene før intervjuet. Det gir oss kunnskap om hvilke prevensjonsmetoder som var mest vanlig på henholdsvis slutten av 1970- og 1980-tallet.

I Fruktbarhetsundersøkelsen 1977 var vi ikke bare interesserte i prevensjonsbruken omkring intervjutidspunktet. Vi spurte også kvinnene om hva slags prevensjon de hadde anvendt fra de ble seksuelt aktive. På denne måten fikk vi kjennskap til deres prevensjonshistorier, om ikke i detalj så i det minste de mer langvarige og stabile bruksperiodene. De eldste kvinnene som ble intervjuet i Fruktbarhetsundersøkelsen, var født midt på 1930-tallet. De hadde således rukket å være seksuelt aktive i mange år før p-pille og spiral kom på markedet i siste halvdel av 1960-årene.

Familie- og yrkesundersøkelsen inneholder ingen tilsvarende fullstendig prevensjonshistorie. Under planleggingen av undersøkelsen kom det imidlertid fra medisinsk hold ønske om å oppdatere prevensjonshistoriene til 1988. Det er gjort ved at vi spurte om prevensjonsbruk fra 1975 og fram til intervjutidspunktet. Analyser av disse historiene foreligger ikke ennå.

I dette kapitlet skal vi se på hvordan muligheten til å få barn fordeler seg i befolkningen, og beskrive prevensjonsbruken i 1988. Vi skal også sammenlikne med situasjonen i 1977.

Kvinner i fruktbar alder - hvor mange trenger ikke prevensjon?

Før vi spurte om de brukte prevensjon eller ikke, ønsket vi å "sile" vekk alle som ikke hadde behov for prevensjon. Figur 4.1 viser hvilke grupper som faller bort. Av kvinnene 20-43 år gamle var det 4 prosent som aldri hadde hatt samleie og 16 prosent som ikke hadde hatt samleie i de siste fire ukene før intervjuet. 5 prosent var gravide på intervjutidspunktet og blir derfor uaktuelle som prevensjonsbrukere. Videre er det 11 prosent som enten selv er steriliserte eller har en sterilisert partner. 4 prosent mener at de er for gamle til å kunne få barn, eller at de selv eller partner av andre grunner har manglende forplantningsevne.

Totalt er dermed 40 prosent av kvinnene i alderen 20-43 år uaktuelle som prevensjonsbrukere. Kvinner som ikke brukte prevensjon fordi de på intervjutidspunktet gjerne ville bli gravide, er ikke regnet med i denne gruppen.

I Fruktbarhetsundersøkelsen 1977 som omfattet kvinner 18-44 år, var det 32 prosent som på tilsvarende måte ble klassifisert som uaktuelle prevensjonsbrukere. Som vi senere skal se, forklarer økningen i steriliserte det meste av endringen fra 1977 til 1988.

Figur 4.1. Kvinner 20-43 år som ble intervjuet/ikke intervjuet om prevensjonsbruk

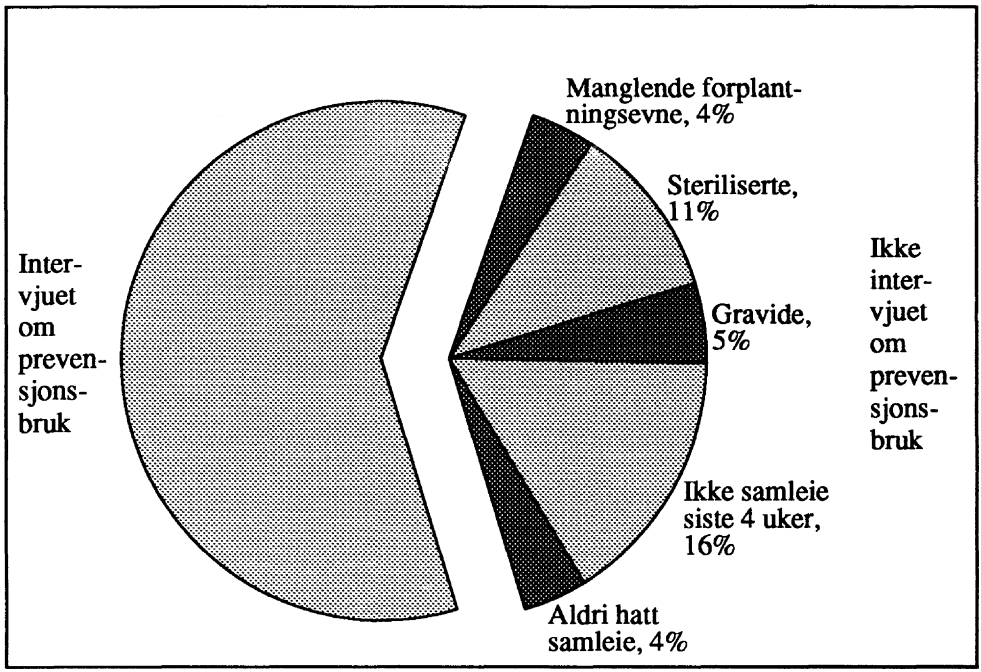

La oss se litt nærmere på noen av undergruppene i figur 4.1, ikke minst på hvordan de fordeler seg etter alder.

De aller fleste har første samleie før de fyller 20 år

Av alle kvinner født mellom 1945 og 1968 hadde nærmere åtte av ti sitt første samleie innen de fylte 20 år. Ser vi på kohortene hver for seg, var de eldste senere ute med sin seksuelle debut. Av kvinner født i 1945 hadde seks av ti hatt sitt første samleie før de var 20 år.

Tallene fra våre to undersøkelser viser at den seksuelle debuten har skjedd stadig tidligere fram til siste halvdel av 1970-årene. Kvinner født på 1930-tallet debuterte to-tre år senere enn det kohortene fra 1960-årene har gjort (Noack og Østby 1981). Dette mønsteret bekreftes også av andre undersøkelser (Kvalem, Sundet og Bakketeig 1988). Utviklingen mot stadig tidligere seksuell debut følges imidlertid ikke opp av kvinnene født på 1960-tallet. De har samme debutalder enten de er født i 1960, 1965 eller 1968.

I Familie- og yrkesundersøkelsen var medianalderen for første samleie, det vil si den alderen hvor halvparten av kohorten hadde debutert seksuelt, 18,4 år for kvinner født i 1945. Deretter synker den gradvis fram til kvinnene født på 1960-tallet. Halvparten av dem hadde hatt sitt første samleie ved 16,7-årsalder.

Flertallet blant dem som ikke kan få barn, er steriliserte

Vår lovgivning har siden 1977 gitt alle som ønsker det, fri adgang til å la seg sterilisere forutsatt at de har fylt 25 år. På siste halvdel av 1960-tallet ble det utført om lag 1 000 steriliseringer per år. Deretter ble det en kraftig økning (Børdahl 1984). Det årlige antallet ligger nå på godt og vel 8 000. Takket være nye operasjonsteknikker blir en økende andel av inngrepene utført poliklinisk. Det har vært antatt at dette, samt det faktum at en god del av inngrepene er betinget av andre grunner enn et rent prevensjonsbehov, kan gi noe underregistrering.

I en tiårsperiode fra midt på 1970-tallet var det en kraftig økning i antallet kvinner som lot seg sterilisere, mens tallet for menn holdt seg relativt uendret. I de senere årene har omtrent tre ganger så mange kvinner som menn blitt sterilisert.

Av dem vi intervjuet, sa to tredjedeler av kvinnene at inngrepet var foretatt i prevensjonsøyemed, mens sykdom og helsemessige forhold hadde vært det utløsende for de øvrige. Dette forklarer noe, men langt fra alt av forskjellen mellom menns og kvinners steriliseringshyppighet.

Den årlige steriliseringsstatistikken viser antallet steriliseringer samt alders- og kjønnsfordeling, men ikke andelen steriliserte i de ulike aldersgruppene. Hvor stor andel av de ulike kohortene som har løst sitt prevensjonsbehov en gang for alle ved å la seg sterilisere, lar seg imidlertid lett lese ut av våre intervjudata.

I Fruktbarhetsundersøkelsen 1977 var 6 prosent av kvinnene enten selv steriliserte eller hadde en partner som var det. Tilsvarende tall i Familie- og yrkesundersøkelsen 1988 var 12 prosent. Disse tallene er beregnet av samtlige kvinner unntatt gravide og de som aldri hadde hatt samleie.

Særlig høye andeler steriliserte finner vi, som ventet, blant de eldste kvinnene. I 1988 var hver tredje 43-årige kvinne og hver fjerde 38-årige kvinne enten selv sterilisert eller hadde en partner som var det (figur 4.2). Det er en kraftig økning sammenliknet med situasjonen i 1977 hvor 12 prosent av 35-44 år gamle kvinner ikke hadde behov for noen annen form for prevensjon fordi de selv eller partner var sterilisert.

Figur 4.2. Andel steriliserte kvinner (eller deres partner) etter alder. Prosent. 1977 og 1988

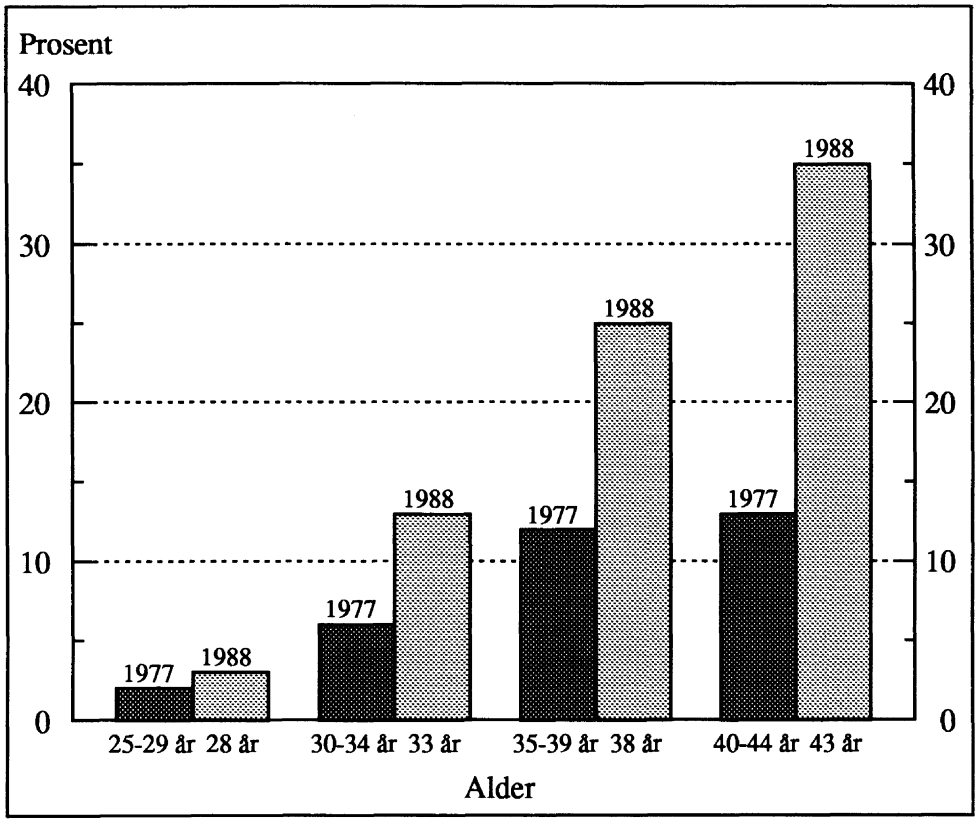

Sterilisering eller spiral er nå de klart vanligste prevensjonsmetodene for kvinner som har lagt de mest fruktbare årene bak seg. Godt over halvparten av de to kullene vi intervjuet i disse aldersgruppene, var beskyttet mot uønskede graviditeter ved en av disse metodene. Sterilisering var det mest brukte blant 43-åringene, mens spiral fortsatt var det vanligste blant 38-åringene.

Økningen i steriliseringer har skjedd uten at det fra helsevesenets side har vært oppfordret spesielt til å velge denne formen for prevensjon. Kapasiteten har heller ikke holdt helt tritt med ønskene. I den senere tiden er det en del steder registrert til dels lange ventelister for å få utført inngrepet (Arntzen og Skjeldestad 1991). Sammenliknet med USA er våre steriliseringstall fortsatt lave. Tilsvarende amerikanske intervjuundersøkelser viser at nærmere seks av ti kvinner i alderen 35-

44 år er steriliserte eller har en sterilisert partner (Mosher og Pratt 1990a). I USA er det imidlertid svært begrensede muligheter for spiralbruk.

Når sterilisering velges framfor annen prevensjon, forutsettes det at paret har fått så mange barn som det ønsker. Spesielt kvinner har små sjanser til å få tilbake forplantningsevnen ved å la seg operere på nytt. Kvinnene i begynnelsen av 40-årene (født i 1945) hadde i gjennomsnitt 2,3 barn. De som hadde valgt å sterilisere seg for å unngå å få flere barn, hadde en god del flere, 2,8 i gjennomsnitt. Kvinnene som først og fremst var sterilisert av helsemessige årsaker, hadde 2,4 barn i gjennomsnitt.

Manglende forplantningsevne synes ikke å ha økt

Vi har i figur 4.1 skilt mellom *steriliserte* og *personer med manglende forplantningsevne* forårsaket av diverse andre grunner. Andelen som regner med at de ikke kan få barn på grunn av en forplantningsdefekt hos dem selv eller partner, er for kvinner 20-43 år 4 prosent. Det er ingen endring sammenliknet med hva Fruktbarhetsundersøkelsen 1977 viste.

Registreringen av manglende forplantningsevne er basert på intervjupersonenes subjektive oppfatning av om de kunne bli gravide og om de i så fall ville kunne fullføre svangerskapet. Det var bare én prosent av kvinnene som både var barnløse og som regnet med at de ikke ville være i stand til å få noen barn. Dette er de såkalt *primært infekunde*.

Infekund
Manglende evne til å oppnå graviditet eller fullføre et svangerskap.

Primært infekund
Har ikke fått barn, og kan heller ikke få det.

Sekundært infekund
Har fått barn, men kan ikke få flere.

Blant de yngste er det svært få som vet at de ikke kan få barn, dels fordi de ikke har gjort noe alvorlig forsøk ennå, og dels fordi andelen som vil få problemer, øker etter hvert som kvinner blir eldre. Men heller ikke blant de eldste kvinnene overstiger andelen primært infekunde 2 prosent. De aller fleste lykkes i å få minst ett barn før eller siden, noen takket være behandling. Vi skal imidlertid være oppmerksom på at Familie- og yrkesundersøkelsen hadde et noe større frafall blant kvinner uten barn enn blant dem med barn. Om vi tar hensyn til dette, vil andelen primært infekunde blant de eldste kunne øke fra 2 prosent til 3-4 prosent.

Langt flere hadde fått ett eller flere barn, men regnet nå med at de ikke lenger kunne bli gravide eller fullføre et eventuelt svangerskap. Disse kalles *sekundært infekunde*. Denne andelen øker raskt etter 40-årsalder, og var om lag én av sju for kvinner i første halvdel av 40-årene både i 1977 og 1988. I figur 4.1 er både de primært og sekundært infekunde klassifisert under "manglende forplantningsevne".

Enkelte mediaoppslag har gitt inntrykk av at det har vært en betydelig økning i andelen som ikke er i stand til å få barn, det vil si infekunde i de senere årene. Resultatene fra våre to intervjuundersøkelser bekrefter ikke dette. De viser snarere at andelen infekunde, såvel de primære som de sekundære, er som på slutten av 1970-tallet. Dette stemmer også bra overens med studier fra USA (Mosher og Pratt 1990b).

Potensielle prevensjonsbrukere

Etter å ha silt ut alle som ikke hadde noe umiddelbart prevensjonsbehov, gjenstår det som figur 4.1 viser, 60 prosent av kvinnene 20-43 år. Det er disse vi har definert som potensielle prevensjonsbrukere. La oss først se nærmere på hvor mange av disse som ikke brukte prevensjon. Var det realistiske metningspunktet for andelen prevensjonsbrukere allerede nådd i 1977? Eller kunne vi forvente en ytterligere nedgang i andelen ikke-brukere?

Andelen som risikerer uønskede svangerskap er blitt mindre

Den totale andelen som ikke bruker prevensjon, er ikke vesentlig endret fra slutten av 1970-tallet til i dag. Om lag hver tiende kvinne 20-43 år bruker ikke prevensjon. Det inkluderer vel å merke også dem som aktivt ønsker seg barn.

Når vi skiller mellom de ulike aldersgruppene, blir bildet et annet. Da er det til dels ganske store forskjeller i prevensjonsbruken i henholdsvis 1977 og 1988 (figur 4.3). Noen av endringene gjenspeiler forskyvningene i fødselsmønsteret, noen vitner om mer effektiv og rasjonell prevensjonsatferd.

Figur 4.3 viser at sammenliknet med Fruktbarhetsundersøkelsen 1977, var det lavere andeler ikke-brukere blant de ganske unge kvinnene. Av 20-åringene var det i 1988 bare 7 prosent som oppgav at de ikke benyttet prevensjon selv om de var seksuelt aktive. Hver tiende 23-årige kvinne var i samme situasjon. I 1977 ble 15 prosent av kvinnene 20-24 år registrert som ikke-brukere. Intervjupersonene ble ikke spurt om hvorfor de ikke hadde brukt prevensjon. Vi vet derfor ikke om endringene i de

yngre aldersgruppene skyldes mer effektiv prevensjonsbruk eller klare ønsker om å vente med barn til noe senere i livet.

Figur 4.3. Andel som ikke bruker prevensjon, etter alder. Prosent. 1977 og 1988

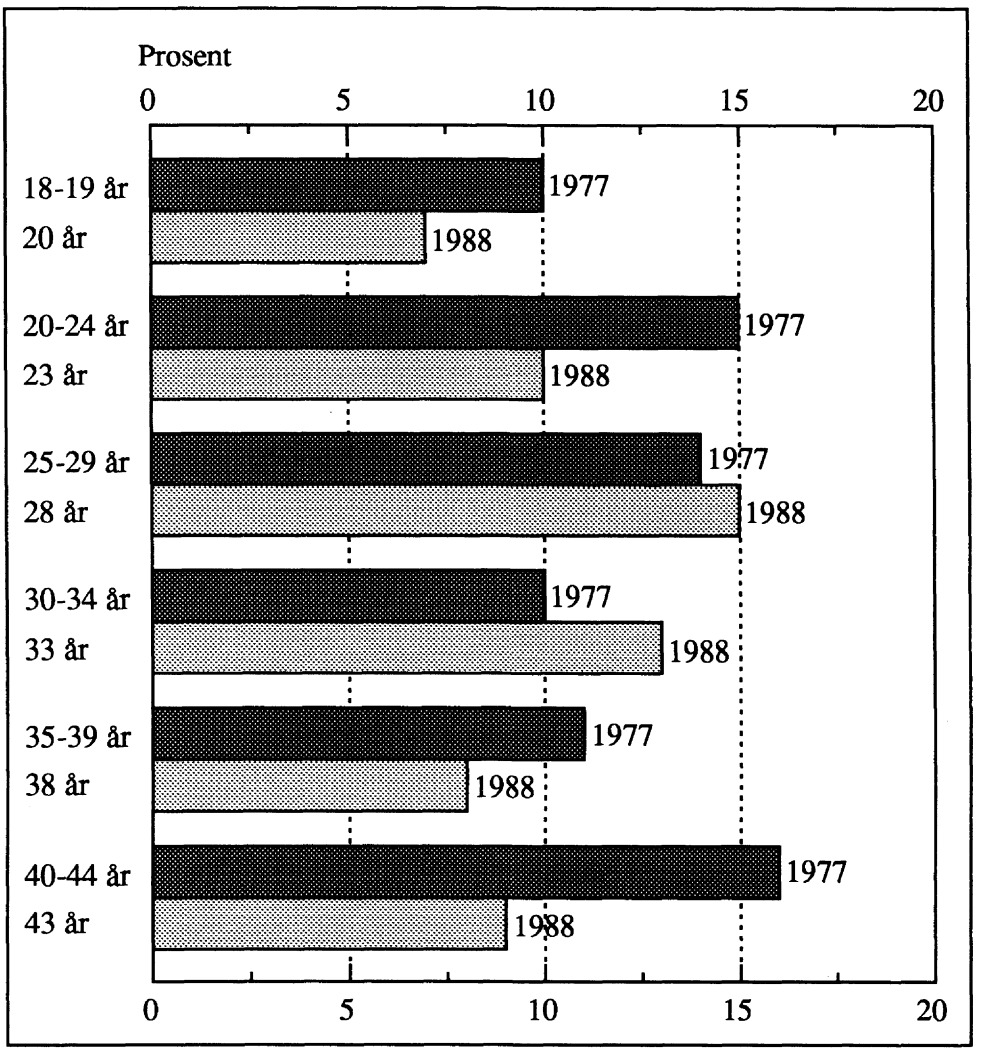

Det er også blitt vanligere å bruke prevensjon blant de eldste kvinnene, særlig de over 40 år (figur 4.3). På slutten av 1970-tallet var 16 prosent av alle kvinner 40-44 år ikke-brukere, mens tilsvarende tall for noenlunde jevngamle kvinner i dag er 9 prosent. Færre av de eldste risikerer dermed uplanlagte svangerskap eller attpåklatter. De som var i begynnelsen av 40-årene for godt og vel ti år siden, var født midt på 1930-tallet. På mange måter var de den siste kvinnegenerasjonen som ikke helt og fullt tok i bruk den moderne prevensjonsteknologien. Da de var i begynnelsen av 40-årene, hadde riktignok fire av ti av dem brukt p-pille eller spiral en eller annen gang i livet, men det er likevel beskjedent sammenliknet med dem som i dag er i tilsvarende alder, kvinner født 1943-1947. Da de var i begynnelsen av 30-årene, hadde allerede godt og vel ni av ti erfaring med minst én av disse metodene. Det ser altså ut til at kvinner som tidlig i livet vennet seg til meget effektiv prevensjonsbruk, fortsetter å ha en høy prevensjonsberedskap når de blir eldre. De ser seg ikke tjent med å gå over til mer usikre metoder selv om risikoen for å bli gravid regnes å avta noe med økende alder.

Har prevensjonsbruken nådd sitt metningspunkt?

Vi finner ingen større grupper som har spesielt dårlig prevensjonsberedskap. Det er omtrent like vanlig å bruke prevensjon i alle landsdeler og i spredtbygde som i tettbygde strøk. I mange år fram til 1977 var brukerandelene noe høyere i tettbygde strøk, men denne forskjellen er nå visket ut.

Tidlig i 20-årene er det 17 prosent av kvinnene med kort utdanning som ikke bruker prevensjon mot bare én prosent av deres jevnaldringer som har utdanning på høyskole- eller universitetsnivå. Det er fortsatt slik at kvinnenes utdanning betyr mye for når det første barnet kommer, men det er ikke gitt hva som er mest avgjørende for førstefødselsalderen. Når kvinner med kort utdanning ofte blir mødre i relativt ung alder, kan en mulig forklaring være mindre effektiv prevensjonsbruk. En annen, og kanskje vel så aktuell forklaring, er at de har gjort seg ferdig med skolegangen, kan ha fått seg både jobb og bolig og derfor føler at tiden er inne til å stifte familie. For kvinnene 33 år og eldre er det ingen systematiske forskjeller mellom de ulike utdanningsgruppene i andelen som ikke bruker prevensjon.

Hvor vanlige er de forskjellige prevensjonsmetodene?

Om vi ikke regner med sterilisering, er p-piller og spiral de dominerende prevensjonsmetodene, og de har omtrent like mange brukere. Seks av ti kvinner, som kunne blitt gravide, bruker en av disse metodene. Det er en viss økning fra

1977 (tabell 4.1). Kondom kommer på en god tredjeplass. Hver femte kvinne oppgir at partneren bruker kondom. Tabell 4.1 viser at kondombruken hadde samme utbredelse i 1988 som i 1977. Pessar har aldri vært anvendt i stor utstrekning her i landet, og i 1988 var det bare én prosent av kvinnene som brukte det.

Avbrutt samleie, sikker periode (rytmemetoden) og bruk av sæddrepende midler er andre samleieavhengige metoder. Slike metoder vil ofte bli brukt i kombinasjon eller som supplement til andre metoder. Det er blitt noe færre som anvender disse metodene, 17 prosent i 1977 mot 14 prosent i 1988. Vær oppmerksom på at det var mulig å oppgi flere enn én metode. Kvinner som nevner avbrutt samleie, sikker periode eller sæddrepende middel, kan også ha brukt de mer sikre metodene, enten i kombinasjon eller i løpet av fireukersperioden.

Tabell 4.1. Prevensjonsbruk i 1977 og 1988. Kvinner født 1933-1968. Prosent

Prevensjonsmetoder	*Fruktbarhets-undersøkelsen 1977 Kvinner 18-44 år (født 1933-1959)*	*Familie- og yrkes-undersøkelsen 1988 Kvinner 20-43 år (født 1945-1968)*
I alt	100	100
Brukte ikke prevensjon de siste 4 ukene	13	11
Uoppgitt	3	2
Brukte prevensjon i løpet av de siste 4 ukene	84	88
Metoder brukt*		
Avbrutt samleie	10	7
Sikker periode	6	6
Sæddrepende middel	1	1
Kondom	22	21
Pessar	1	1
P-pille	20	31
Spiral	34	31
Tallet på kvinner	2 800	2 384

* Flere metoder kunne oppgis.

P-piller for de yngste, spiral for de eldre kvinnene

Det er i de senere årene ikke tatt i bruk noen helt nye prevensjonsmetoder i vesentlig omfang, men anbefalingene av de enkelte metodene er ikke helt de samme som på slutten av 1970-tallet. La oss derfor se nærmere på prevensjonsbruken innen de ulike aldersgruppene. Hva bruker for eksempel unge kvinner i dag sammenliknet med for ti år siden?

På slutten av 1970-tallet var spiralbruken her i landet uvanlig høy sammenliknet med USA og de fleste europeiske land. Den store andelen spiralbrukere skyldtes antakelig mest legenes anbefalinger, ikke spesielle ønsker fra kvinnene som søkte prevensjonsveiledning (Østby 1983).

I årene som har gått, har det vært mye diskusjon om mulige bivirkninger ved både p-piller og spiral. Her i landet er legenes anbefalinger om valg av prevensjon blitt mer spesifikke. Generelt anbefales spiral til kvinner som lever i faste parforhold og har fått barn. For unge kvinner hvor risikoen for hjerte-/karsykdommer er ubetydelig, tilrådes p-piller. Da unngår de mulige spiralkomplikasjoner. Komplikasjoner som i uheldigste fall kan føre til sterilitet.

Hva så når vi sammenholder prevensjonsbruken i 1977 og 1988? Har eventuelle endringer vært i tråd med det som anbefales? Og har mer vekt på bivirkninger skremt mange bort fra så vel p-piller som spiral?

To av tre 20-åringer som var utsatt for å bli gravide, brukte p-pille i perioden rett før intervjuet i 1988 (figur 4.4). Denne andelen synker raskt etter midten av 20-årene, og blant 43-åringene var det bare 3 prosent som brukte p-pille. For spiral er fordelingen motsatt. Andelen som bruker spiral, har gått kraftig ned blant kvinner under 30 år, mens den har gått opp for de eldste kvinnene. I 1977 hadde godt og vel en fjerdedel av kvinnene tidlig i 20-årene spiral mot under én av ti i dag. Spiral er fortsatt det mest brukte prevensjonsmiddelet for kvinner som har passert 30 år.

I valget mellom p-pille og spiral ser det altså ut til at endringene samsvarer godt med de medisinske anbefalingene. Noe annet ville heller ikke være rimelig å vente siden begge metodene krever medvirkning av lege for å bli tatt i bruk.

Valget mellom spiral eller p-pille harmonerer også bra med barnetallet. Bare 5 prosent av de barnløse har spiral. Blant de som har barn, er det vanligst å bruke spiral, og stadig vanligere jo flere barn de har.

Figur 4.4. Bruk av p-pille og spiral etter alder. Prosent. 1977 og 1988

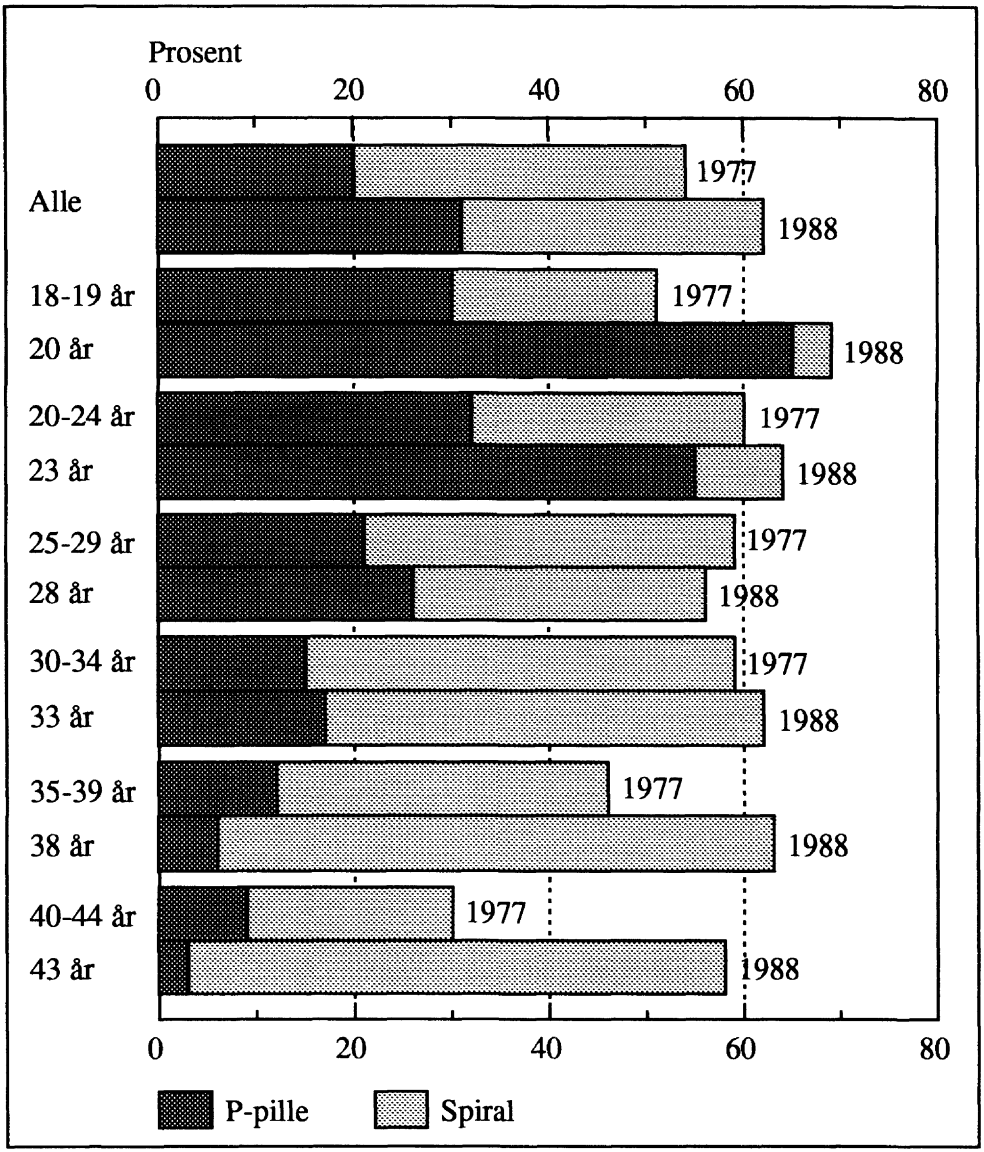

P-pille og spiral omtales ofte under ett som såkalte samleieuavhengige metoder. I dag vil i overkant av seks av ti kvinner være beskyttet mot uplanlagte svangerskap ved hjelp av disse metodene. Det er noe flere enn på slutten av 1970-tallet. Frykt for bivirkninger ser altså ikke ut til å ha skremt kvinnene bort fra disse metodene.

For kvinner som er i den alderen hvor det er mest aktuelt å få barn, er bruken av samleieuavhengige metoder uendret siden slutten av 1970-tallet. For alle andre kvinner, det vil si de helt unge og de som har passert midten av 30-årene, har det imidlertid vært en kraftig vekst i bruken av disse metodene (figur 4.4). For 20-åringene har andelen som bruker enten p-pille eller spiral økt med om lag 15 prosentpoeng. For dem som er i slutten av 30-årene eller i begynnelsen av 40-årene, er økningen enda sterkere.

Felles for disse kvinnene er gjerne at deres totale livssituasjon innbyr lite til å få barn. De yngste kvinnene er ikke tilstrekkelig etablert, de eldste har som oftest lagt bleieperioden og våkenettene bak seg og tilpasset familielivet til skolebarnas hverdag. Det er kvinnene i slike livsfaser som i økende grad har valgt enten p-pille eller spiral.

Ingen økning i kondombruken

I de senere årene har det vært flere kampanjer for bruk av kondom. Effekten av slike kampanjer lar seg ikke spore i våre tall. I 1977 sa godt og vel hver femte kvinne at det var anvendt kondom. Dette tallet er det samme i 1988 (tabell 4.1).

Kondomkampanjene har særlig vært iverksatt for å forebygge HIV-smitte og andre seksuelt overførbare sykdommer. En undersøkelse om seksualvaner i 1987 fant heller ingen økning i kondombruken sammenholdt med bruken ti år tidligere (Sundet, Magnus, Kvalem og Bakketeig 1989).

Kondomkampanjene har spesielt rettet seg mot dem som har hyppige partnerskifter. Det er mulig at denne gruppen er såpass beskjeden i omfang at eventuelle endringer i prevensjonsvaner slår lite ut i en undersøkelse som vår. Vi har bare hatt mulighet til å sammenlikne utviklingen i kondombruk blant dem som lever eller ikke lever i et fast parforhold. I gruppen som verken hadde ektefelle eller samboer, ble det ikke rapportert mer kondombruk nå enn for ti år siden.

Mer tradisjonelle metoder er fortsatt i bruk

Med så mange sikre metoder tilgjengelig kunne en tenke seg at de mer upålitelige metodene, avbrutt samleie og sikre perioder, ville tape terreng. Metodene er imidlertid fortsatt i en viss bruk i alle aldersgrupper (tabell 4.2).

Tabell 4.2. Andel som brukte de enkelte prevensjonsmetodene i løpet av de siste 4 ukene. Kvinner 20-43 år. Prosent[1]

Alder Fødsels-år	I alt	Brukte ikke prevensjon	Brukte prevensjon	Metoder brukt[2]							Uoppgitt	Tallet på personer som svarte
				Avbrutt samleie	Sikker periode	Sæddrepende middel	Kondom	Pessar	P-pille	Spiral		
Alle	100	11	88	7	6	1	21	1	31	31	2	2 384
20 (1968)	100	7	93	9	4	0	24	0	65	4	1	399
23 (1965)	100	10	90	6	6	1	24	0	55	9	0	458
28 (1960)	100	15	83	6	7	1	21	1	26	30	2	501
33 (1955)	100	13	85	5	7	2	17	1	17	45	2	445
38 (1950)	100	8	89	7	8	1	18	1	6	57	3	352
43 (1945)	100	9	86	8	7	0	21	0	3	55	5	229

[1] Tabellen omfatter ikke-gravide kvinner som svarte ja eller vet ikke på spørsmålet om mulighet for å få (flere) barn, og som dessuten hadde hatt samleie i løpet av de siste 4 ukene før intervjuet. [2] En del brukte mer enn én metode enten samtidig eller i løpet av de siste fire ukene.

Nedgang i forhold til 1977 finner vi først og fremst blant de eldste kvinnene, det vil si de som i økende grad har gått over til spiralbruk. Av kvinner i 20-årene er det i dag omtrent like mange som bruker de mer usikre metodene nå som for godt og vel ti år siden. Disse metodene ser ut til å ha holdt stand i perioder mellom fødsler, eller når det av andre grunner godt kan komme et barn, mens den mer langvarige bruken av dem blir stadig mindre vanlig. De gir tydeligvis tilstrekkelig prevensjon for noen, og bruken av dem skal ikke nødvendigvis tolkes som risikofylt prevensjonsatferd.

Prevensjonsbruk og barnetall

Når vi ser hver aldersgruppe for seg, betyr ikke barnetallet like mye for valget av prevensjon. Blant kvinner i første halvdel av 20-årene halveres andelen som bruker p-pille når vi går fra null til to barn, men fortsatt er det flere som bruker p-pille enn spiral. For kvinner over denne alderen er det så få barnløse at tallene vil være usikre, men gjennomgående varierer prevensjonsbruken mindre med barnetallet jo

eldre kvinnene er. P-pille brukes nesten ikke av kvinner i slutten av deres fødedyktige periode, uansett om de har få eller mange barn.

For den som kan bli gravid, er selvfølgelig prevensjonsbruken et uttrykk for vedkommendes ønsker eller planer om barn. Blant barnløse 33-åringer var det hele 50 prosent som ikke brukte prevensjon, mens det var bare 4 prosent blant deres jevnaldrende med to eller flere barn. Innenfor alle aldersgrupper er det to-barnsmødrene som oftest bruker prevensjon.

Mennene beskriver prevensjonsbruken på samme måte som kvinnene

Når vi bruker de svarene som våre mannlige intervjupersoner gir, får vi i all hovedsak det samme bilde av prevensjonsbruken som det svarene fra de kvinnelige respondentene gir. Dette skulle vi i utgangspunktet forvente, siden det er parets prevensjonsbruk vi spør etter. Vi kan likevel ikke sammenlikne direkte innenfor samme aldersgruppe fordi den mannlige partner i gjennomsnitt vil være 2-3 år eldre enn kvinnen i et par. Fordelingene vil også være noe preget av at det er flere menn enn kvinner i våre aldersgrupper, slik at det blir flere menn enn kvinner som ikke har noen fast partner.

Andelen som aldri har hatt samleie, er likevel den samme for kvinner og menn når vi ser på tilsvarende aldersgrupper. Når vi ser på alder ved første samleie, er bildet mer sammensatt. Menn født i 1945 debuterte om lag ett år før de jevngamle kvinnene. For 1960-kullene er situasjonen omvendt. Der er det kvinnene som har lavest medianalder ved første samleie, men forskjellen til mennene er ikke stor. At mennene født på begynnelsen av 40-tallet var tidligere ute enn kvinnene, bekreftes også av en annen undersøkelse, men ellers ser det ut til at kvinner gjennomgående debuterer seksuelt noe tidligere enn hva jevngamle menn gjør (Kvalem, Sundet og Bakketeig 1988).

Evnen til å få barn avtar med alderen også for menn, men ikke så raskt som for kvinner. Igjen er det *parets* evne vi spør etter. Menn på 43 år angir samme mulighet til å få barn som kvinner på 38. De viktigste grunnene som oppgis til ikke å kunne få barn, er sterilisering og forhold knyttet til partnerens alder.

Den største forskjellen når vi sammenlikner svarene for de to kjønn, er at andelen som ikke vil oppgi sin prevensjonsbruk er dobbelt så høy for menn som for kvinner. Videre er det noen flere blant menn som oppgir at de har brukt avbrutt

samleie eller sikker periode. Vi kunne tenke oss at måten vi spør på, skulle føre til at færre kvinner vil svare at det brukes kondom, mens det kunne være flere kvinner som svarer p-pille eller spiral. Når vi tar hensyn til aldersforskjellene i parene, ser det ut til at vi har fått en relativt lav andel menn som oppgir spiralbruk hos partneren, for p-pille og kondom er det ingen forskjeller.

De mønstre i prevensjonsbruk for ulike grupper som er beskrevet foran, finner vi ellers igjen når vi bruker mannsdata.

5. Aborter - spontane og framkalte

60 000 fødsler per år, men hvor mange graviditeter?

Statistikken forteller oss hvor mange fødsler som skjer hvert år, men den viser ikke hvor mange svangerskap som ikke fører fram til fødsel fordi kvinnene aborterer. Vi har riktig nok en abortstatistikk, men den omfatter bare framkalte aborter. For de spontane abortene finnes det verken statistikk eller noen samlet oversikt. Kliniske studier har anslått at minst halvparten av alle graviditeter ender med en spontanabort. Langt de fleste av disse abortene vil imidlertid være så tidlig at ikke en gang kvinnene selv registrerer dem. Slike aborter vil heller ikke ha så stor betydning for fruktbarhetsutviklingen. For de mer sikre abortene, de som skjer så sent at de ikke forveksles med en forsinket menstruasjon, er tallet langt lavere. En undersøkelse fra perioden 1973-1984 viser at 8 prosent av alle svangerskap (som enten førte til fødsel eller abort registrert ved sykehusinnleggelse) var spontanaborter (Braband, Skjeldestad, Madland og Berg 1988). Det var ingen økning i andelen spontanaborter i denne perioden.

Fra 1979, det vil si samme år som det ble innført selvbestemt abort, har vi årlig statistikk over de framkalte abortene. Det finnes også noen tall for perioden 1965-1978, men her vil det særlig fram til vi fikk en mer liberal lov i 1976, være betydelige mørketall fordi de framkalte abortene for det meste var illegale.

Spontanabort
Svangerskap av under 28 ukers varighet som avsluttes uten inngrep og uten at fosteret viser tegn til liv.

Framkalt abort
Svangerskap som avbrytes ved inngrep eller medikament.

Fra siste halvdel av 1970-årene og fram til i dag har det årlige antallet framkalte aborter ligget ganske stabilt rundt 14-15 000 (figur 5.1). Sett i forhold til antallet svangerskap har andelen framkalte aborter gått noe ned i de senere årene. I dag ender ett av fire svangerskap med en framkalt abort. Siden vi ikke har tall for spontanabortene, vil det totale antall påbegynte svangerskap ligge en del over det den øverste kurven i figur 5.1 viser.

Figur 5.1. Årlig antall fødsler, framkalte aborter og svangerskap*. 1976-1991

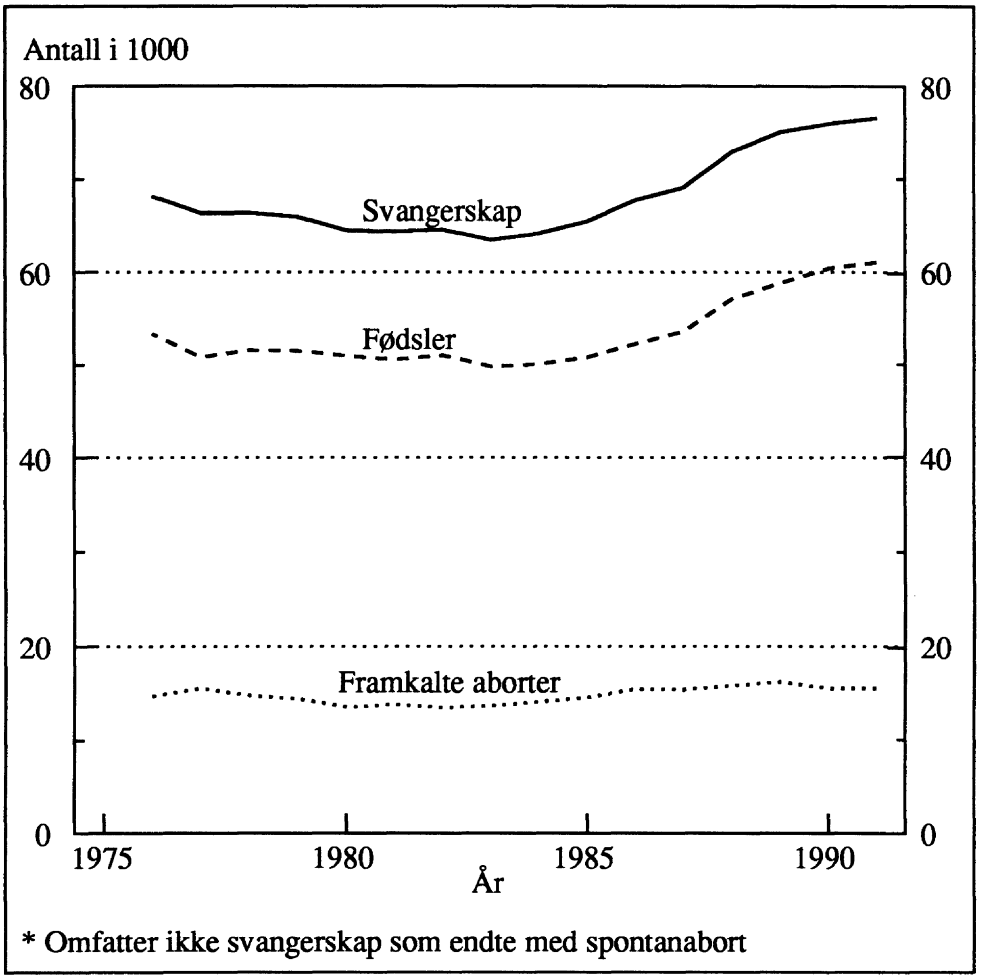

* Omfatter ikke svangerskap som endte med spontanabort

Kurven for fødsler i figur 5.1 omfatter også dem hvor barnet var dødfødt. Antallet dødfødsler er så lite at det ikke ville komme tilstrekkelig fram på figuren. I 1991 ble det registrert i alt 295 dødfødte barn. Det var 4,8 promille av alle fødte. Fra midt på 1960-tallet og til i dag har det vært en gunstig utvikling. I siste halvdel av 1960-årene var 11,1 promille dødfødte, og i siste halvdel av 1970-årene var tilsvarende tall 7,2.

Underrapportering av aborter

I våre to intervjuundersøkelsene tok vi utgangspunkt i alle graviditeter hver enkelt kvinne måtte ha hatt, og spurte om hva som hadde skjedd. På denne måten fikk vi tall både for framkalte aborter og spontanaborter. Vi spurte i 1988 dessuten spesielt om svangerskap utenfor livmoren. Slike svangerskap vil enten resultere i en spontanabort eller måtte avbrytes. I vårt materiale var 1 prosent av samtlige svangerskap av den typen. I den videre bearbeidingen har vi regnet dem inn under spontanabortene.

En abort vil ofte være vond og vanskelig å snakke om enten den har skjedd spontant eller ved at kvinnen selv tok initiativet til å få avbrutt svangerskapet. I intervjuundersøkelser må en derfor regne med at risikoen for underregistrering er forholdsvis stor. At abort heller ikke var fritt tilgjengelig før 1979 slik at en del av de eldste framkalte abortene vil være illegale, øker faren for underrapportering ytterligere. For spontanaborter finnes det som nevnt, ingen fasit som viser det eksakte antallet.

For året 1977 tilsvarte antall abortinngrep som ble rapportert i Fruktbarhetsundersøkelsen, bare om lag to tredjedeler av det abortstatistikken for det samme året viste (Noack og Østby 1981). Avviket kunne skyldes flere forhold. En del har ganske sikkert ikke ønsket å nevne et abortinngrep, noen kan ha anført en framkalt abort som spontanabort og andre har kan hende ikke ønsket å delta i undersøkelsen fordi de relativt nylig hadde fått utført et abortinngrep.

Etter et drøyt tiår med selvbestemt abort og med en debatt som aldri har dødd helt hen, kunne det være vel verdt å få et nytt mål på abortholdninger. Hva mente kvinnene selv om adgangen til abort? Som ventet er holdningen til selvbestemt abort blitt mer positiv. I 1977 gikk godt og vel fire av ti inn for selvbestemt abort; i 1988 var oppslutningen økt til nærmere seks av ti. Liberaliseringen kommer til syne i alle aldersgrupper, men er noe mindre utpreget blant kvinner i begynnelsen av 20-årene (tabell 5.1). Endringene skyldes ikke bare at det har kommet til yngre kull som har en mer liberal holdning enn kvinnene født på slutten av mellomkrigstiden og under siste krig. I 1977 var for eksempel 43 prosent av kvinnene født 1943-1947 positive til selvbestemt abort; 11 år senere er tilsvarende tall 56 prosent for kvinner født omtrent samme tid (1945). For de to mannskohortene vi ser på, er det ingen store forskjeller i abortsyn sammenholdt med det de jevnaldrende kvinnene har.

Tabell 5.1. Andel som støtter selvbestemt abort, etter alder og kjønn. Prosent. 1977 og 1988

Fruktbarhetsundersøkelsen 1977		*Familie- og yrkesundersøkelsen 1988*		
Alder i 1977 (fødselsår)	Kvinner	Alder i 1988 (fødselsår)	Kvinner	Menn
Alle	43	Alle	58	.
18-19 (1958-59)	43	20 (1968)	52	.
20-24 (1953-57)	47	23 (1965)	53	.
25-29 (1948-52)	45	28 (1960)	61	54
30-34 (1943-47)	43	33 (1955)	64	.
35-39 (1938-42)	40	38 (1950)	61	.
40-44 (1933-37)	37	43 (1945)	56	55

Den nye abortloven samt større oppslutning om selvbestemt abort gav oss håp om at underregistreringen av aborter ville være et mindre problem i 1988-undersøkelsen enn hva det var i 1977. Hva så når vi kontrollerer intervjutallene for framkalte aborter med abortstatistikken? Fanger vi opp mer enn i 1977, eller er det fortsatt en betydelig andel av abortene som ikke rapporteres? Selv om abortklimaet på mange måter er endret, ser det ikke ut til å ha blitt lettere å få rapportert aborter i denne type intervjuundersøkelser. De framkalte abortene som ble registrert i 1977-undersøkelsen, tilsvarte omtrent to tredjedeler av abortstatistikkens rater. Dersom vi tar hensyn til at det var et betydelig, men ukjent, antall illegalt framkalte aborter, blir underrapporteringen enda større. For 1988-undersøkelsen er underrapporteringen noe større enn i 1977. For perioden 1981-1988 registrerte Familie- og yrkesundersøkelsen bare 58 prosent av de framkalte abortene sammenliknet med abortstatistikkens rater for kvinner i tilsvarende aldersgrupper.

Underrapporteringen gjør at de tallene vi opererer med for de framkalte abortene, kanskje også for de spontane, vil være en god del for lave. De kan imidlertid gi oss innsikt i abortrisikoen ved hvert enkelt svangerskap og i abortatferden til ulike kohorter og undergrupper av befolkningen. La oss først ta en titt på hvor mange graviditeter og aborter hver kvinne i gjennomsnitt rapporterer.

Hvor mange graviditeter har kvinnene i gjennomsnitt?

Figur 5.2 viser hvor mange ganger kvinnene i gjennomsnitt har opplevd å være gravide. De eldste kvinnene kommer opp i godt og vel 2,5 graviditeter. Om vi anslår underregistreringen av alle aborter, både de spontane og de framkalte, til 20 prosent, vil det si at om lag hver femte graviditet som disse kvinnene har hatt, har endt med abort.

Figur 5.2. Gjennomsnittlig antall graviditeter. Kvinner 19-42 år

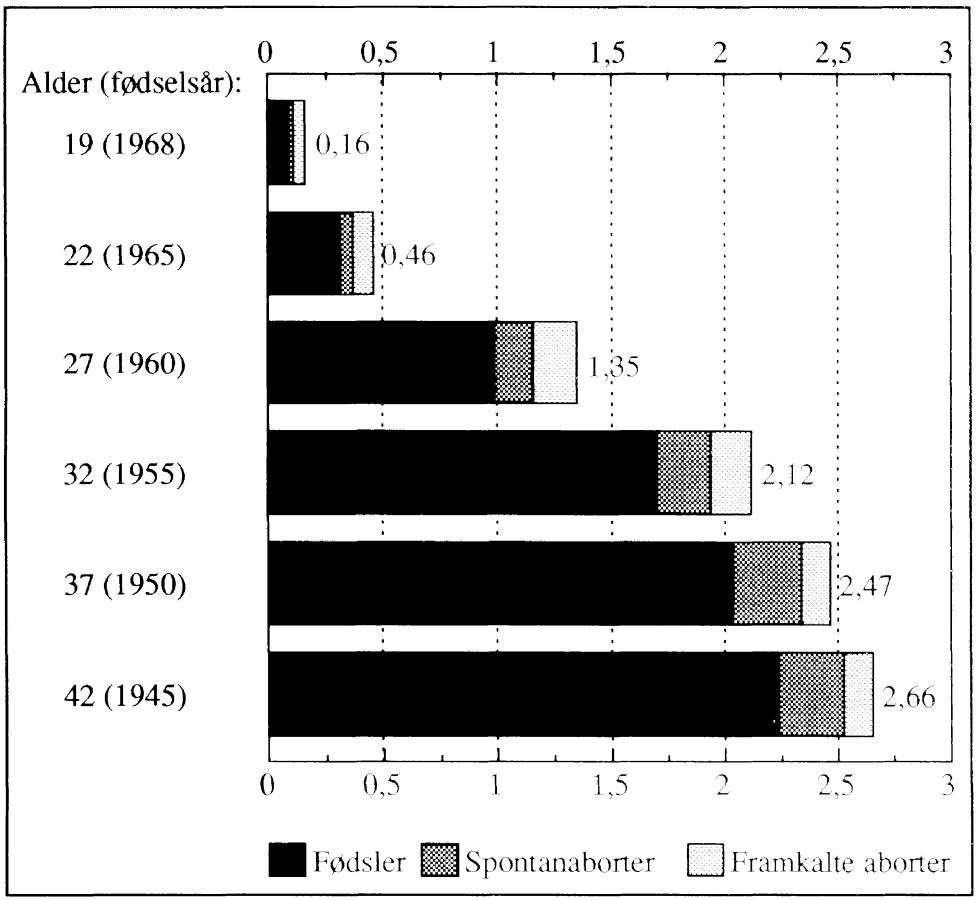

For de yngre kvinnene blir antallet graviditeter og forholdet mellom fødsler og aborter, langt mer foreløpig. De har ennå ikke tilbakelagt den mest fruktbare perioden i livet. 22 år gamle hadde kvinnene født i 1965 i gjennomsnitt 0,46 graviditeter bak seg. Om vi også for dem anslår underrapporteringen av aborter til 20 prosent, vil fire av ti graviditeter ha endt med merkbare aborter, hvorav de fleste har vært framkalte.

Vi kan også trekke inn Fruktbarhetsundersøkelsen for å sammenlikne kvinners aborterfaringer i 1977 med det vi finner ti år senere. Ser vi hele kvinnegruppen under ett, er aborterfaringene de samme som den gang. I 1977 hadde kvinner 18-44 år i gjennomsnitt hatt 0,32 aborter. Ti år senere rapporterer kvinner mellom 19 og 42 år 0,30 aborter. De vi intervjuet i 1977, hadde imidlertid noe flere svangerskap bak seg. Det betyr at forholdsvis færre av deres graviditeter endte med abort, men forskjellen i abortandelene er liten. I begge perioder er det en viss overvekt av spontanabortene. Fordelingen mellom aborttypene er for øvrig den samme på de to tidspunktene. På grunn av underrapporteringen vil det reelle nivået på disse tallene være høyere enn disse anslagene, men trenden i utviklingen kan likevel være noenlunde riktig.

Det er særlig for de yngre kvinnene vi finner forskjeller når vi sammenholder forholdene på slutten av 1970- og 1980-tallet. Har dagens unge kvinner først blitt gravide, har det noe oftere endt med en abort enn hva som var vanlig på 1970-tallet. Økningen er kommet bare for framkalte aborter. I 1977 hadde de som den gang var i slutten av 20-årene, i gjennomsnitt 0,08 framkalte aborter per fødsel. Ti år senere var tilsvarende tall for 27-åringene 0,19. På grunn av underrapportering og frafall vil de reelle tallene for begge år være høyere.

Kvinner som hadde lagt de mest fruktbare årene bak seg da de ble intervjuet i henholdsvis 1977 og 1988, kom opp i 0,06 framkalte aborter per fødsel. De eldste av disse kvinnene hadde både flere fødsler og flere framkalte aborter enn sine noe yngre medsøstre. Kvinner født 1933-1942 hadde i gjennomsnitt 0,17 framkalte aborter mot 0,13 for kvinner født i 1945 og 1950. I kapittel 4 kom det klart fram at prevensjonsbruken til de eldste kvinnegruppene var vesentlig bedre sist på 1980-tallet enn hva den var for jevngamle kvinner i 1977. Langt flere har nå overhodet ingen graviditetsrisiko fordi de har latt seg (eller partneren) sterilisere. Og av dem som har valgt å ikke gå til et så avgjørende skritt, er det blitt en større andel som beskytter seg effektivt ved hjelp av spiral og noe færre som setter sin lit til mer usikre prevensjonsmetoder.

De fleste kvinner har aldri hatt noen framkalt abort

Å oppleve et abortinngrep er ingen felles kvinneerfaring på linje med det å få et barn. Med dagens aborthyppighet vil hver kvinne i gjennomsnitt få utført 0,5 abortinngrep i løpet av sin fruktbare periode. Dersom dagens abortmønster holder seg, vil andelen som får utført en framkalt abort, bli langt mindre enn hver annen kvinne fordi en relativt stor andel har mer enn én framkalt abort. I 1991 hadde f.eks. 29 prosent av kvinnene som fikk utført svangerskapsavbrudd, gjennomgått det samme inngrepet minst én gang tidligere (Statistisk sentralbyrå 1992). Selv om flertallet ikke selv opplever en framkalt abort, vil vi likevel tro at de aller fleste kvinner føler at abortspørsmålet berører dem på en spesiell måte.

Først når kvinnene når overgangsalderen, kan vi med sikkerhet si hvor mange som har aborterfaring. Ingen av dem som var med i Fruktbarhetsundersøkelsen eller i Familie- og yrkesundersøkelsen, var så gamle på intervjutidspunktet, men vi kan følge dem et godt stykke på vei. Vi kan også sammenholde de ulike kohortene for å se hvor stor andel som hadde aborterfaring på hvert alderstrinn.

Kvinnekullene har opplevd sin første abort stadig tidligere i livet (figur 5.3). Det er her ikke skilt mellom spontanaborter og framkalte aborter, men de fleste av abortene i ung alder vil være framkalte. Gitt at underregistreringen fordeler seg ganske jevnt mellom de ulike kohortene, gir figur 5.3 et godt bilde av forskjellene når de ulike kvinnekullene gjør sin første aborterfaring. 5 prosent av kvinnene som var født i 1945, hadde opplevd en abort da de var 24 år, mens tilsvarende tall ved 24-årsalder for deres 15 år yngre medsøstre var 18 prosent.

Hvor stor andel av de yngre kullene som til syvende og sist vil oppleve minst én abort, er vanskelig å spå. Vi har allerede pekt på at sterilisering og mer effektiv prevensjonsbruk for øvrig nok har forhindret mange uønskede graviditeter blant kvinner over 35 år i de senere årene. Selv om den positive abortutviklingen i disse aldersgruppene skulle fortsette, vil den ikke være så sterk at den helt veier opp for de senere kullenes høyere aborthyppighet i yngre år.

Figur 5.3. Andel som har hatt abort ved ulike aldere. Kvinner født 1945-1965. Kumulative prosenter

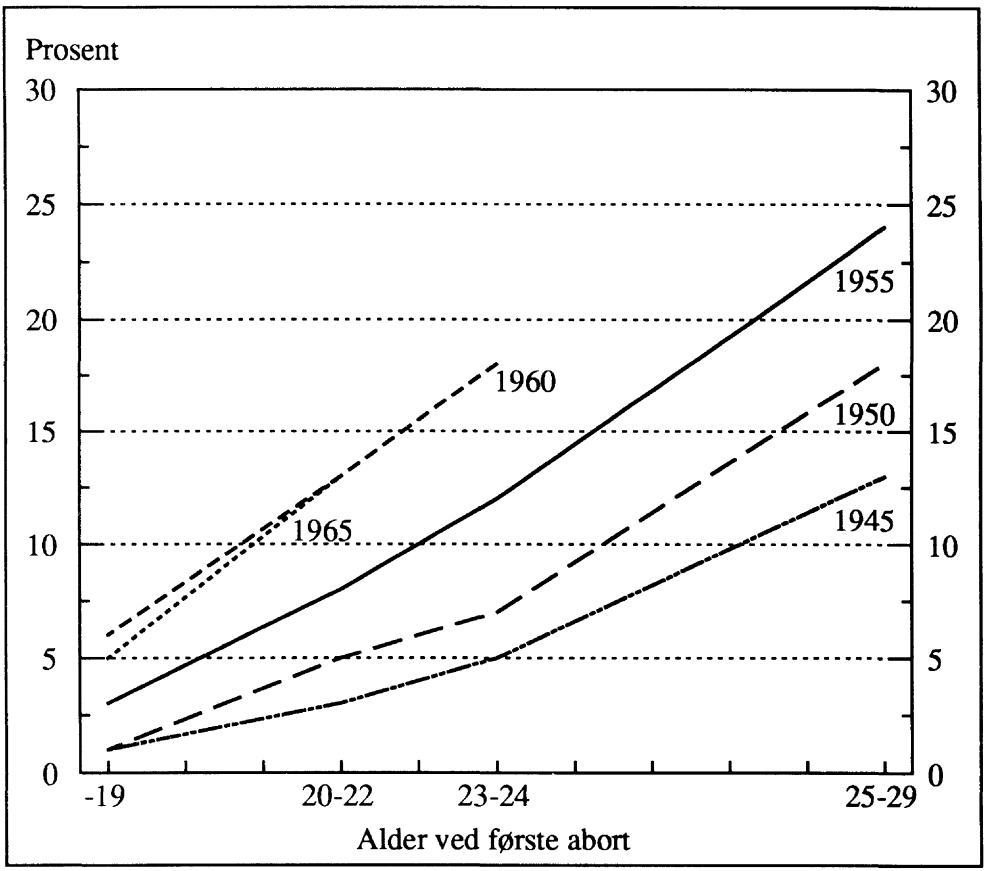

Lavest abortandel i annet svangerskap

Sjansen for at et svangerskap fører fram til fødsel, ser ut til å være størst dersom det er den andre graviditeten kvinnen opplever i sitt liv (figur 5.4). For første og tredje graviditet er abortandelene noe høyere enn for den andre, og av fjerde graviditet avsluttes én av fire med en abort.

Andelen som ender med en merkbar spontanabort, øker for hver graviditet. Her er det ikke nødvendigvis svangerskapsnummeret som er den utløsende årsaken. Morens alder og det faktum at de som opplever en spontanabort gjerne forsøker

igjen, fører antakelig til at gruppen med mange svangerskap får et større innslag av kvinner med høyere abortrisiko enn kvinner flest.

Figur 5.4. Svangerskapsutfall etter svangerskapsnummer. Kvinner født 1945-1968. Prosent

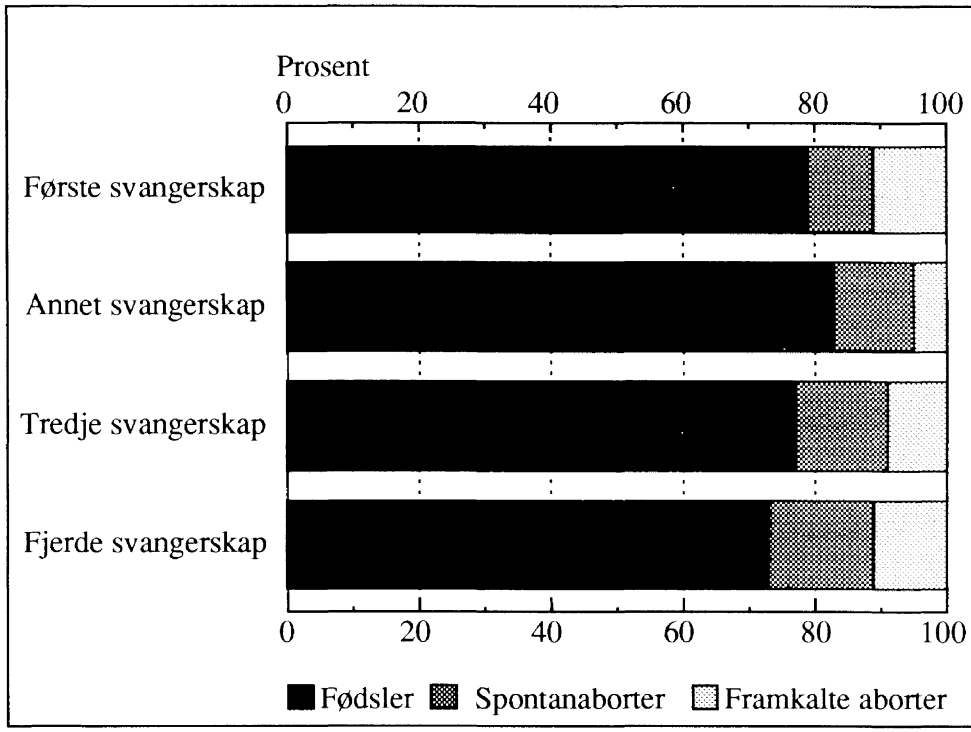

Andelen framkalte aborter er klart lavest i det andre svangerskapet (figur 5.4). Mens bare 5 prosent av graviditetene ble avbrutt etter kvinnens ønske den andre gangen hun var gravid, endte 9-11 prosent av første, tredje og fjerde graviditet med framkalt abort. I forhold til hva 1977-undersøkelsen viste, er det særlig det første svangerskapet som nå oftere avbrytes med en framkalt abort, 11 prosent i 1988 mot 5 prosent i 1977. Endringen er ikke uventet tatt i betraktning hvordan adgangen til abort har forandret seg. Med selvbestemt abort fikk kvinnene mulighet til å avveie alle sider av sin situasjon. Mange av dem som blir gravide for første gang i ganske ung alder, vil nok oppleve at de er for lite etablert i voksentilværelsen til at de føler seg i stand til å mestre alle sider ved morsrollen. De vil gjerne ha barn, men ikke så tidlig i livet.

Figur 5.4 må tolkes med en viss forsiktighet. Slik utvalget er satt sammen, gir det en overrepresentasjon av unge kvinner i gruppen "første svangerskap", det vil si nettopp de kvinnene som oftere enn de noe eldre førstegangsgravide, velger å avbryte svangerskapet.

Høy, middels eller lav utdanning - abortandelene er de samme

Gjennomgående er kvinner med avsluttet utdanning på grunnskolenivå tidligere ute med sitt første samleie, yngre første gang de blir gravide og har noe flere svangerskap i gjennomsnitt enn kvinner med høyere utdanning. Alt dette tatt i betraktning vil en umiddelbart tro at kvinner med kort utdanning har flere framkalte aborter enn dem som er bundet til skolebenken i flere år. Dette stemmer da også. Forskjellene i aborttilbøyeligheten viskes imidlertid ut om vi sammenholder kvinner som har levd like lenge i samliv. Gitt at kvinnene har levd ti år eller mer som gifte eller samboende, er det ingen systematiske forskjeller i gjennomsnittlig antall framkalte aborter for kvinner med lav, middels eller høy utdanning. Samme resultat får vi om vi ser på hvor stor andel av graviditetene som ender med framkalt abort.

Også i 1977-undersøkelsen konkluderte vi med at utdanning betydde lite for om kvinnene hadde framkalte aborter eller ikke. Det var den gang som nå vanskelig å peke på noen systematiske forskjeller mellom utdanningsgruppene. Det har tidligere vært hevdet at framkalt abort er vanligst blant kvinner i lavere sosialgrupper. Våre første analyser bekrefter ikke dette. For kvinnekullene født fra midten av 1930-årene og fram til 1950-tallet har utdanning hatt lite å si for aborttilbøyeligheten. For dem som er yngre, er det strengt tatt for tidlig å si om forskjellene mellom de ulike utdanningsnivåene vil utliknes etter hvert som de blir eldre. Vi ser imidlertid ingen klare tegn på det motsatte.

Vi vil også peke på en gruppe hvor det gjennomsnittlige antallet framkalte aborter er spesielt lavt, nemlig de sterkt religiøst aktive. Jo mer aktive kvinnene var, jo færre framkalte aborter hadde de i gjennomsnitt hatt. De som ikke hadde deltatt i noen religiøs aktivitet, hadde i gjennomsnitt 0,17 framkalte aborter mot 0,04 blant dem som var mest aktive.

Hva viser abortstatistikken?

Som nevnt innledningsvis fikk vi både i Fruktbarhetsundersøkelsen 1977 og Familie- og yrkesundersøkelsen 1988 en klar underrapportering av framkalte

aborter. La oss derfor igjen trekke fram noen tall fra den offisielle statistikken, tall hvor det ikke er grunn til å tro at underrapportering er noe stort problem.

Figur 5.5. Levendefødsler og framkalte aborter per 1 000 kvinner i ulike aldersgrupper. 1979 og 1991

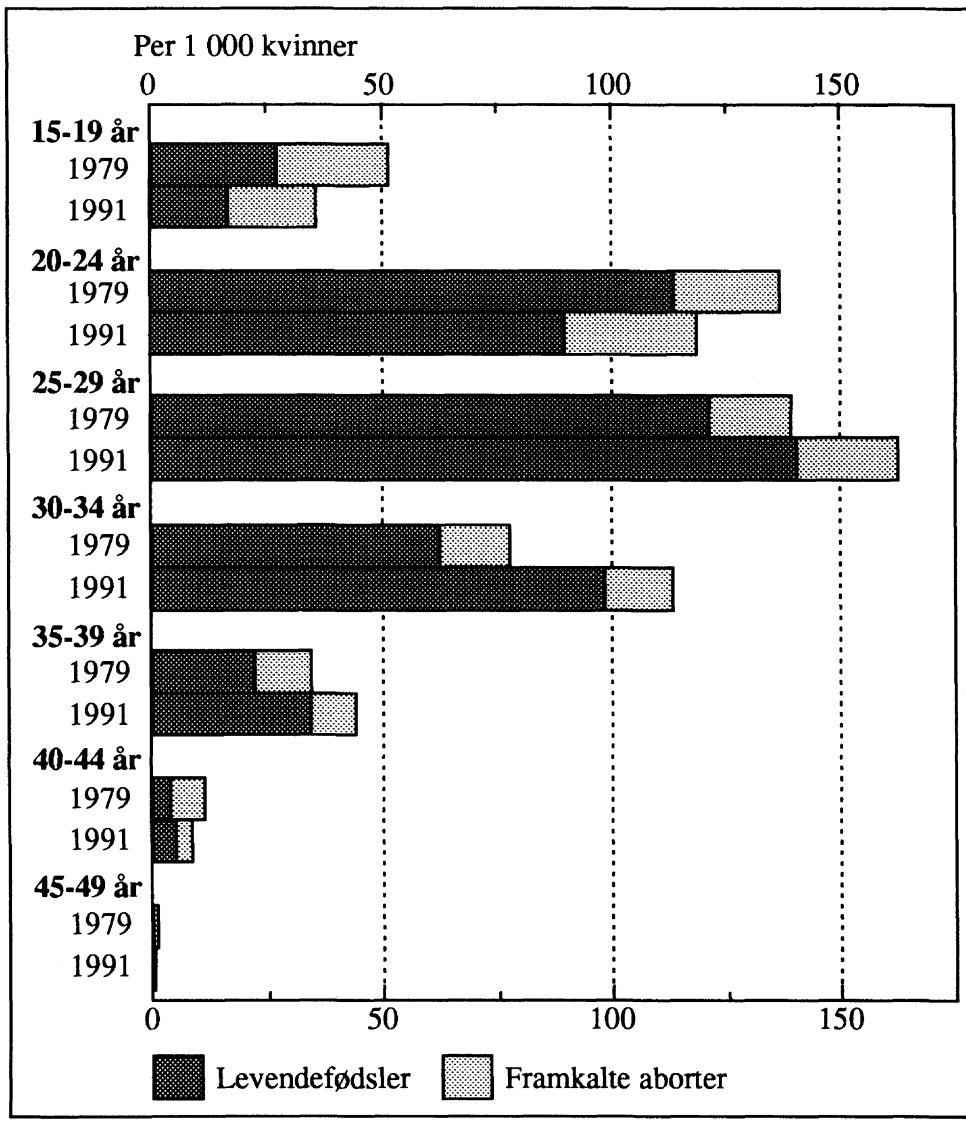

I 1991 ble det i alt foretatt 15 528 abortinngrep her i landet. Det tilsvarte 14,6 aborter per 1 000 kvinner 15-49 år (Statistisk sentralbyrå 1992). Økningen i aborttallene i de aller seneste årene skyldes først og fremst at det er blitt flere kvinner i fødedyktig alder. Ser en nærmere på utviklingen i de ulike aldersgruppene, er mønsteret mer variert. Sammenholdt med 1979, det vil si det året hvor den nåværende abortloven trådte i kraft, er abortratene lavere for tenåringer og for kvinner 35 år og eldre. For kvinner i første halvdel av 30-årene er det ingen vesentlig endring, mens aborthyppigheten for kvinner i 20-årene er høyere nå enn den gang (figur 5.5). Det betyr også at forskjellen i abortatferd mellom de ulike aldersgruppene er blitt større i denne perioden.

Når vi ser tallet på aborter i forhold til tallet på fødsler i hver aldersgruppe, blir bildet noe annerledes. I 1979 var det totalt 280 framkalte aborter per 1 000 levendefødte mot 255 i 1991. Fortsatt blir i overkant av hvert annet svangerskap blant tenåringene avbrutt. Sammenliknet med 1979 er det en viss økning. Det er også en økende abortandel i svangerskapene til kvinner 20-24 år. Utviklingen blant kvinner 30 år og eldre har vært motsatt. De velger nå oftere å fullføre sine svangerskap.

6. Barn og familie - holdninger og idealer

Som vist i kapitlene foran, har familiestrukturen i Norge som i andre vestlige land gjennomgått betydelige endringer i løpet av de siste 25-30 år. Større variasjon og mangfold i livsstiler og samlivsformer kan stå som stikkord for disse endringene. Oppfatningen om hva som er rett og ønskverdig atferd når egen familie skal dannes, er i våre dager i mindre grad styrt av entydige konvensjoner. Den enkelte har fått større spillerom. Roten til disse forandringene må trolig søkes i materielle og kulturelle prosesser som har preget utviklingen siden 1960-tallet.

I dette kapitlet skal vi presentere en del holdningsspørsmål fra Fruktbarhetsundersøkelsen 1977 og Familie- og yrkesundersøkelsen 1988 som kan bidra til å kaste et streiflys over synet på barn, kjønnsroller og familie. Ved å sammenlikne svarene fra forskjellige kohorter og ulike aldersgrupper kan vi danne oss et bilde av noen av holdningsendringene som har funnet sted - endringer som kan ha framskyndet ny familieatferd, men som også kan være et resultat av at atferden allerede hadde endret seg.

Endrede kjønnsroller

Da gifte kvinner på 1960-tallet begynte å ta lønnet arbeid i større omfang, innebar det en endring i kvinnerollen. Oppgaven var ikke lenger begrenset til stell av hus og barn. Den nye økonomiske veksten krevde at kvinnene også tok del i samfunnets produksjonsliv. Stadig flere kvinner ønsket selv en slik utvidelse av kvinnerollen. I vårt datamateriale finner vi klare tegn på at synet på kvinnenes rolle i samfunnet har endret seg.

Både i 1977 og i 1988 ble intervjupersonene bedt om å si sin mening om fire ulike utsagn knyttet til kjønnsroller (figur 6.1). Størst oppslutning var det om utsagnet *Jenter bør velge utdanning uten hensyn til at de som oftest blir mødre og husmødre.* Allerede i 1977 var nærmere ni av ti kvinner i alder 18-44 år enig i utsagnet. Andelen var omtrent uendret 11 år senere.

For menn har vi dessverre ikke tilsvarende data fra 1977. Resultatene fra 1988 viser imidlertid at om vi sammenholder jevngamle menn og kvinner, er mennene like positive til at jenter skal stå fritt i sine utdanningsvalg, som det kvinnene er.

De aller fleste kvinner mener at engasjement i yrkeslivet må få følger også på hjemmeplan. Andelen som sa seg enig i at *Selv om en kvinne er yrkesaktiv, bør hun ha hovedansvaret for det praktiske arbeidet med hjem og barn*, sank fra 35 prosent i 1977 til 12 prosent i 1988 (figur 6.1). Denne endringen slår igjennom i alle de kohortene vi kan sammenlikne på de to tidspunktene. I 1977 var for eksempel én av tre kvinner født 1943-1947 enig i utsagnet. 11 år senere hadde denne andelen for 1945-kohorten blitt halvert.

Figur 6.1. Kvinners holdning til kjønnsroller. Prosent enig i utsagnet. 1977 og 1988

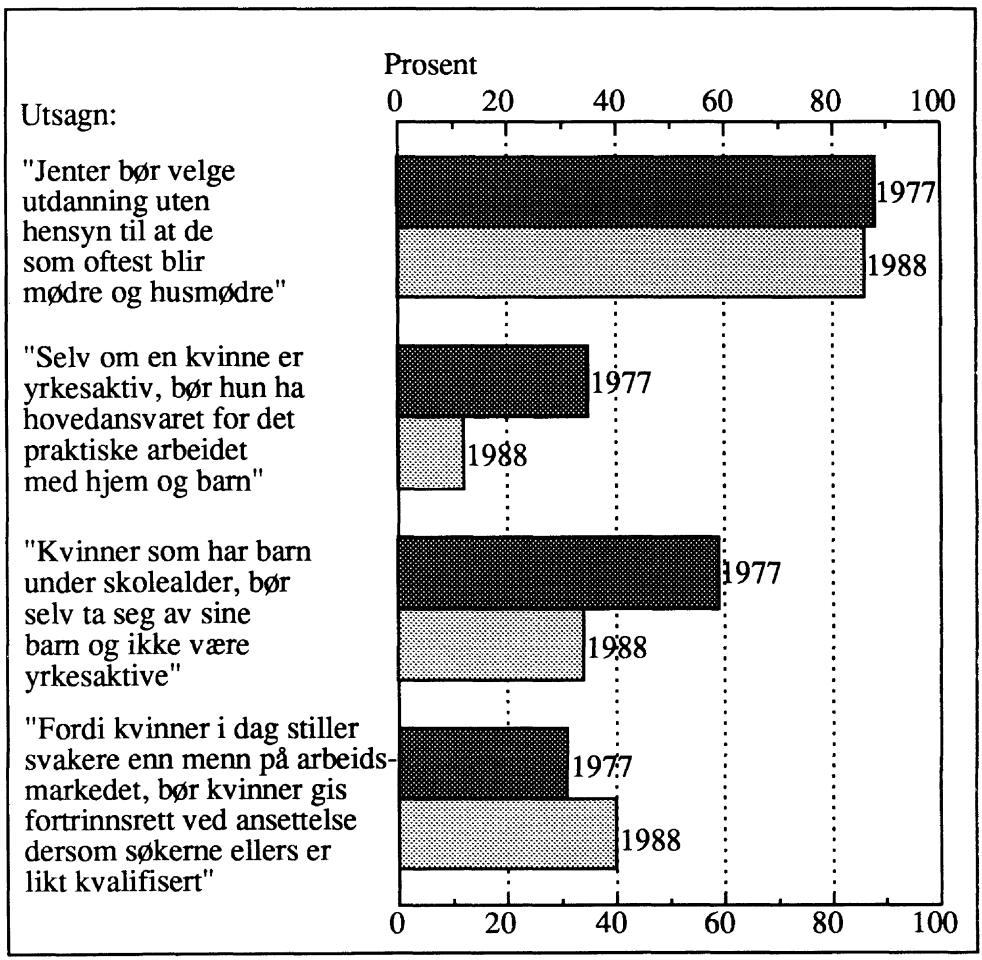

I synet på hvem som skal ha hovedansvaret på hjemmebane, er ikke mennene fullt så likestillingsorienterte som kvinnene. Deres syn ligger omtrent midt imellom kvinnenes oppfatning i 1977 og 1988. Det gjelder både de eldre og de yngre mennene. I 1977 mente hver tredje kvinne i slutten av 20-årene at hovedansvaret for hus og hjem skulle ligge hos kvinnen selv om hun arbeidet utenfor hjemmet. Bare én av ti 28-årige kvinner mente det samme i 1988, mens hver fjerde av de jevngamle mennene gav sin tilslutning til denne påstanden.

Sammenholdt med slutten av 1970-tallet er i dag en langt større andel av småbarnsmødrene yrkesaktive (Kjeldstad 1991), og det er blitt mer akseptert å kombinere småbarnsperioden med jobb utenfor hjemmet. I 1977 mente hele seks av ti kvinner i fruktbar alder at *Kvinner som har barn under skolealder, selv bør ta seg av sine barn og ikke være yrkesaktive* (figur 6.1). I 1988 var andelen sunket til én av tre.

Andelen som er enig i utsagnet, er som ventet størst blant de eldste, det vil si de som i minst grad har hatt arbeid utenfor hjemmet i småbarnsfasen. I 1988 mente nærmere halvparten av de 43-årige kvinnene at kvinner med barn under skolealder ikke burde være yrkesaktive, mens bare tre av ti av de yngre holdt på det samme. Menn og kvinner på samme alder hadde stort sett samme syn på dette.

Tallene stadfester at majoriteten av kvinnene ikke lenger betrakter arbeidet med barn og hjem som hovedoppgaven i livet. Arbeid og omsorg i hjemmet skal eller må nødvendigvis kombineres med lønnet innsats i samfunnets produksjon.

Under intervjuene var det for øvrig en god del som framhevet at under dagens økonomiske forhold var det nødvendig at begge foreldrene hadde jobb utenfor hjemmet. Kanskje reflekterer svarene vel så gjerne en tilpasning til gitte betingelser som at en velger det mest ideelle?

Et utsagn som tok til orde for "moderat kjønnskvotering" til fordel for kvinner, var fortsatt for radikalt for de fleste. Tre av ti kvinner i alderen 18-44 år sa seg i 1977 enige i at *Fordi kvinner i dag stiller svakere enn menn på arbeidsmarkedet, bør kvinner gis fortrinnsrett dersom søkerne ellers er likt kvalifisert.* I 1988 var oppslutningen økt til fire av ti.

Menn var noe mindre tilbøyelige til å akseptere "moderat kjønnskvotering" enn kvinnene. Dette gjaldt særlig de 28-årige mennene. Bare to av ti av dem sluttet opp om idéen. De vil selvsagt oppleve mer reell konkurranse fra jevngamle kvinner

på arbeidsmarkedet. Kanskje syns de også unge kvinner langt på vei har hatt samme muligheter i samfunnet som dem selv.

Sett under ett har forventningene til kvinnerollen endret seg betraktelig siden slutten av 1970-tallet. Slik vi målte det, var det bare to av fire utsagn hvor oppslutningen varierte avhengig av hvor gamle kvinnene var. Disse forskjellene er ikke visket ut siden 1977. Fortsatt er det de yngste kvinnene som slutter sterkest opp om at ansvaret for hjem og barn må deles, og som stiller seg mest positive til at småbarnsmødrene er yrkesaktive.

Både kvinner og menn tror at menns innsats på hjemmebane har mye å si for om kvinner ønsker seg flere barn

Det har blitt pekt på at den nye kvinnerollen gjør det vanskelig for kvinner å ønske seg flere barn med mindre mannen tar en større del av oppgavene på hjemmebane. Arbeidsbelastningene og ikke minst vansker med å få tiden til å strekke til skulle etter denne hypotesen forhindre kvinnene fra å få flere barn. Vi tok ikke mål av oss til en grundig testing av hypotesen, men ba både menn og kvinner si om de var enige i utsagnet om at kvinner ikke ønsker flere barn fordi menn var uvillige til å ta sin del av barnepass og husarbeid. De ble altså ikke spurt om sin egen situasjon på dette området.

Et stort flertall, åtte av ti, mener at dette utsagnet har noe for seg. De øvrige mener at arbeidsdelingen i hjemmet ikke har noe å si for kvinners ønsker om barn. Det er verdt å merke seg at menn tillegger utsagnet like stor betydning som det kvinner gjør.

Stabilt ideelt barnetall

I 1988, så vel som i 1977, ble intervjupersonene bedt om å angi det ideelle antallet barn for en familie i Norge. Spørsmålet har lange tradisjoner i fruktbarhetsundersøkelser rundt om i verden og brukes for å få et anslag for barnetallsnormen i samfunnet. Ideelt barnetall viser seg nesten alltid å ligge over den faktiske fruktbarheten.

På dette feltet har det ikke skjedd noen merkbar holdningsendring fra 1977 til 1988. Gjennomsnittlig ideelt barnetall var i 1988 2,54 mot 2,57 i 1977 (tabell 6.1). To

eller tre barn ansees fortsatt av de fleste kvinner som det ideelle for en familie. 49 prosent velger to barn, mens 42 prosent velger tre.

Det er blitt hevdet at vi kan stå foran en utvikling hvor flere etter hvert vil avstå fra å få barn eller bare nøye seg med ett. Dagens skjerpede krav til utdanning og yrkeskarriere også for kvinnene kan føre til at barn og karriere blir alternative valg.

Tabell 6.1. Ideelt barnetall for en familie i Norge, etter alder og kjønn. Prosent og gjennomsnitt. 1977 og 1988

Fruktbarhetsundersøkelsen 1977

Alder	Fødselsår	Ideelt barnetall					Gjennom-snitt	Antall
		0-1	2	3	4+	Uopp-gitt		
Alle . . .		1	49	43	7	1	2,57	4 137
18-19 . .	1958-59	1	45	47	7	0	2,62	420
20-24 . .	1953-57	0	55	40	5	0	2,50	846
25-29 . .	1948-52	0	56	39	4	0	2,48	931
30-34 . .	1943-47	1	51	41	6	1	2,53	866
35-39 . .	1938-42	1	41	47	10	1	2,69	640
40-44 . .	1933-37	0	38	49	11	1	2,74	534

Familie- og yrkesundersøkelsen 1988

Alder	Fødselsår	Ideelt barnetall					Gjennom-snitt	Antall
		0-1	2	3	4+	Uopp-gitt		
Kvinner								
Alle . . .		1	49	42	6	2	2,54	4 019
20	1968	1	47	45	6	1	2,57	721
23	1965	1	51	40	5	2	2,51	696
28	1960	1	48	43	5	2	2,55	737
33	1955	1	49	41	5	3	2,51	691
38	1950	2	50	40	6	3	2,52	627
43	1945	1	49	43	6	1	2,55	547
Menn								
28	1960	2	59	33	5	2	2,41	777
43	1945	1	52	40	5	2	2,49	766

Det er ikke gitt at moderskapet alltid vil trekke det lengste strået. Så langt har imidlertid veksten i andelen barnløse og ettbarnsmødre vært ganske beskjeden. Vi var derfor spente på om en slik utvikling lot seg spore i idealene hos de ganske unge kvinnene, det vil si morgendagens mødre. Tabell 6.1 viser at null- og ettbarnsidealet får like liten oppslutning blant de unge som blant de eldre. Bare én av 100 kvinner mener at dette er det ideelle for en familie i Norge.

I den grad en kan bruke det ideelle barnetallet som indikator på framtidig fruktbarhet, er det ingen ting som tyder på store endringer i de nærmeste årene. Kvinner som på slutten av 1980-tallet ennå ikke hadde fylt 30, har omtrent de samme barnetallsidealene som det vi fant hos kvinner i den samme aldersgruppen på slutten av 1970-tallet. Det gjelder både for det gjennomsnittlige barnetallet og selve barnetallsfordelingen.

Noen oppgang i ideelt barnetall lar seg heller ikke spore i de norske verdiundersøkelsene som har målt ideelt barnetall i 1982 og 1990 (Listhaug, Todal Jenssen og Mysen 1983, Listhaug og Huseby 1990). I Sverige har imidlertid andelen som ser tre eller flere barn som det ideelle, økt med 9 prosentpoeng fra 1981 til 1990 (Petterson 1991).

En annen tolkning av ideelt barnetall legger vekt på at ganske unge kvinner antakelig vil være urealistiske i sine anslag, men at de kan komme til å justere ned sine ønsker når de erfarer hva et barn virkelig krever av arbeid og forsakelser. Vi finner ingen klare tegn på en slik nedjustering etter hvert som en blir eldre. For eksempel mente kvinner født i 1953-1957 at 2,50 barn var det ideelle da de ble spurt som 20-24-åringer. 11 år senere har 33 år gamle kvinner (født 1955) så godt som de samme idealene (tabell 6.1).

Med 1988-undersøkelsen fikk vi også kjennskap til hva menn regnet som det ideelle barnetallet. Hvem ønsket flest barn, kvinner eller menn? Og er menns preferanser like konsentrert om to og tre barn som det vi fant for kvinner?

Om vi holder oss til de yngste mennene, 28-åringene, har de noe lavere barnetallsidealer enn kvinnene, men forskjellene er små. Mens menn som var 28 år mente at 2,41 barn var det ideelle for en familie i Norge, holdt 23- og 28-årige kvinner henholdsvis 2,51 og 2,55 barn i gjennomsnitt som ideelt. Som tabell 6.1 viser, er det mennenes sterkere konsentrasjon om tobarnsfamilien som gjør utslaget. Seks av ti 28-årige menn valgte to barn som det ideelle.

For 43-årige menn, det vil si menn som selv neppe vil få så mange flere barn, fant vi ingen forskjell i det ideelle barnetallet når vi sammenliknet deres idealer med hva jevngamle og noe yngre kvinner mente.

Å ha barn gir en følelse av glede

Hva kan så forklare at nesten ingen ser det som ideelt å være barnløs? Hvilke goder er forbundet med det å ha barn? Vi bad intervjupersonene ta stilling til hvilket som var viktigst av fem forskjellige utsagn om grunner til å få barn. Spørsmålet var formulert indirekte, det vil si at de ikke ble spurt om begrunnelser for sine egne valg, men de skulle velge det de trodde var viktigst for andre kvinner respektive andre menn.

Å ha barn gir en egen følelse av glede er det utsagnet som flest kvinner velger. Vel fire av ti kvinner nevner dette som den viktigste grunnen til å få barn. Om lag halvparten så mange nevner den betydningen barn har for ens ansvarsfølelse og egenutvikling, og nesten like mange, to av ti, velger utsagnet *Det er fint å se barn vokse og utvikle seg* (figur 6.2).

Hvilke av disse tre grunnene som velges, varierer lite med alder og eget barnetall. Rangordenen mellom dem er den samme i 1988 som i 1977.

Svarene peker på den psykologiske betydningen barn har for foreldrenes velbefinnende og selvrealisering "her og nå". Et begrenset antall barn (to eller tre) er trolig tilstrekkelig til å oppfylle dette viktige emosjonelle behovet.

Utsagn som rommet et mer langsiktig tidsperspektiv, fant liten gjenklang hos kvinner som fortsatt var i fødedyktig alder. Bare 5 prosent synes *Det er en tilfredsstillelse at slekten fortsetter videre* var det viktigste. Like få trakk fram utsagnet om at *Barn gjør at en ikke så lett blir ensom på sine gamle dager.* Disse utsagnene hadde riktignok noe større oppslutning jo eldre kvinnene var, men ingen av dem kom opp i mer enn 8 prosent.

Også blant menn er det barns betydning for følelsen av glede som får størst tilslutning. Tre av ti menn i alderen 28 og 43 år anser dette som den viktigste grunnen til å få barn. Men om lag like mange trekker fram at barn gir ansvarsfølelse og virker utviklende på en selv. At det er fint å se barn vokse og utvikle seg, kommer på tredjeplass med oppslutning fra to av ti menn.

Figur 6.2. Kvinner etter viktigste grunn til å ønske (flere) barn. Prosent. 1977 og 1988

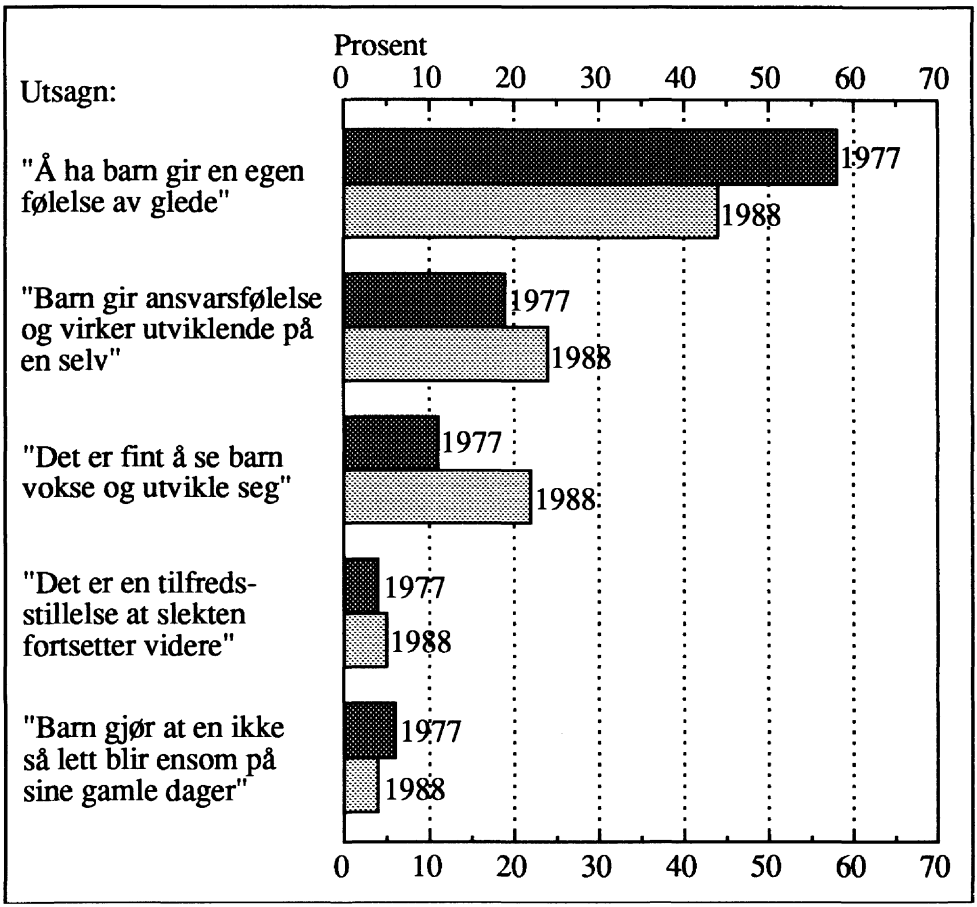

De to utsagnene som retter seg mot framtiden, er heller ikke så populære blant mennene. Tilfredsstillelse ved at slekten føres videre understrekes imidlertid noe oftere av 43-årige menn enn av jevngamle kvinner. 16 prosent av de eldste mennene mente dette utsagnet var det viktigste mot 8 prosent av de eldste kvinnene.

Vansker med å kombinere barn og yrke

På samme måten som vi gav intervjupersonene valget mellom generelle utsagn for å forklare hvorfor folk flest *får barn*, stilte vi opp fem utsagn som var rettet mot

det *å ikke få barn eller flere barn.* Hva tror kvinner som selv er i fødedyktig alder, er den viktigste årsaken til at kvinner flest ikke ønsker å få (flere) barn?

Nærmere halvparten av kvinnene mente at den viktigste grunnen til ikke å ønske (flere) barn var at *Barn gjør det vanskeligere for en kvinne å være yrkesaktiv* (figur 6.3). Dermed peker de nettopp på de nye forventningene i kvinnerollen og de spenningene som ligger i at kvinnene har fått flere livsmål å forfølge.

Figur 6.3. Kvinner etter viktigste grunn til ikke å ønske (flere) barn. Prosent. 1977 og 1988

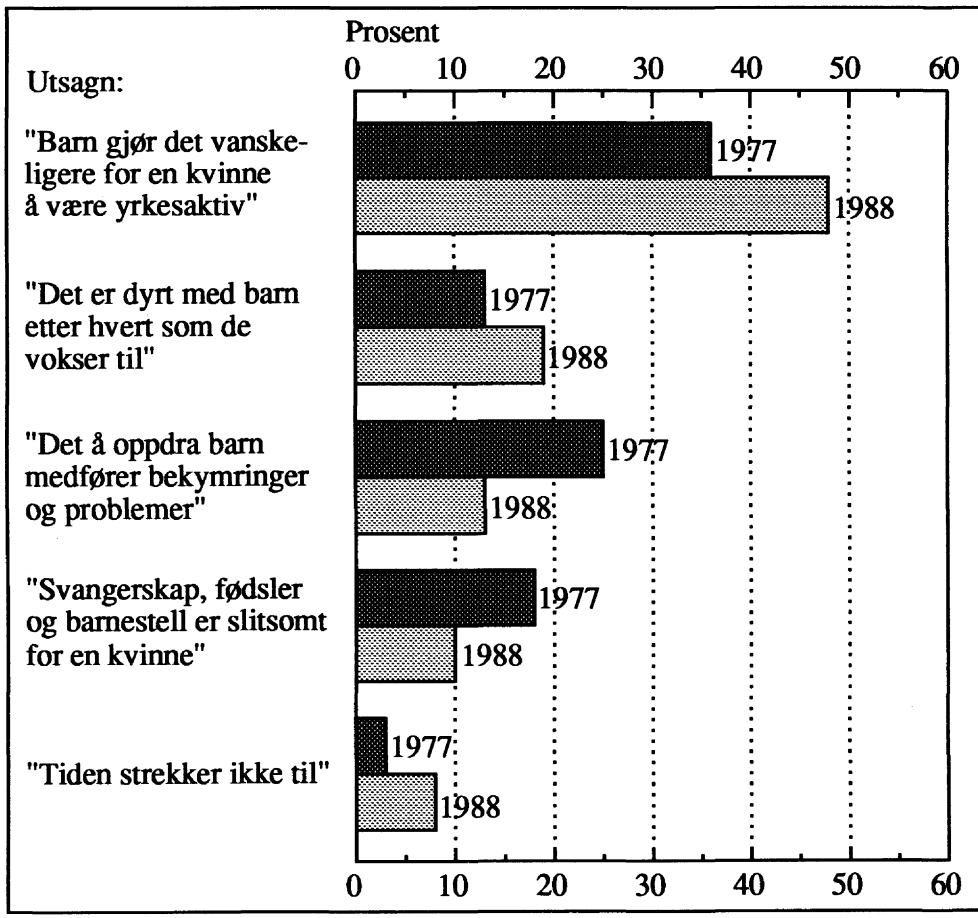

Også i 1977 ble vansker med å kombinere barn og yrke ansett som den viktigste hindringen for å få (flere) barn. Andelen som velger denne grunnen i 1988, har imidlertid økt med 12 prosentpoeng. I 1977 var det først og fremst de yngste kvinnene som mente at dette var den viktigste grunnen, mens denne oppfatningen har bredt seg til alle aldersgrupper i 1988.

Den rent faktiske sammenhengen mellom kvinners yrkesaktivtet og barnetall er ellers omdiskutert (Bernhardt 1992). Det er vanskelig å påvise noen klar sammenheng mellom hvor mye en kvinne har jobbet og hvor mange barn hun har fått (Kravdal 1992).

I de senere årene har det fra flere hold blitt understreket at barnefamiliene har en anstrengt økonomi sammenliknet med mange andre grupper i samfunnet. Økonomiske kostnader ved barn fikk likevel relativt begrenset oppslutning i valget mellom våre utsagn. 19 prosent av kvinnene i fødedyktig alder mente at utsagnet *Det er dyrt med barn etter hvert som de vokser til* var det viktigste for å ikke få barn eller flere barn. Vi merker oss imidlertid at det særlig var de yngste kvinnene, det vil si de som stod rett foran eller som så vidt hadde begynt på småbarnsperioden, som hevdet dette.

Økonomiaspektet fikk noe større oppslutning i 1988 enn i 1977. I 1977 valgte 13 prosent dette utsagnet som det viktigste. Og forholdet mellom de eldre og yngre kvinnene har endret seg. På slutten av 1970-tallet var det de eldste som tilkjennegav mest bekymring for kostnadene forbundet med å ha barn, mens det nå altså er de yngste aldersgruppene som oftest nevner de økonomiske sidene. Forskjellene mellom aldersgruppene er imidlertid forholdsvis beskjedne både i 1988 og 1977.

Figur 6.3 viser ellers at utsagn som er mer diffuse og generelle (*Det å oppdra barn medfører bekymringer og problemer* og *Tiden strekker ikke til*) har ganske liten oppslutning i 1988. Det er heller ikke mer enn hver tiende kvinne som velger utsagnet som fokuserer direkte på belastningene ved svangerskap, fødsler og barnestell.

Barn hindrer handlefriheten til en mann

Menn ble stilt overfor tre av de samme utsagnene som kvinnene, men de to øvrige utsagnene var omskrevet for å passe bedre for menns situasjon. I stedet for vansker med å kombinere barn og yrke het det *Barn hindrer handlefriheten til en mann*, og

i stedet for *Svangerskap, fødsler og barnestell er slitsomt for en kvinne* het det *Nattevåk og barnestell er slitsomt for en mann.*

Sett under ett er menns svar ganske jevnt fordelt mellom de fem mulige utsagnene (figur 6.4). Bare ett av dem, *Nattevåk og barnestell er slitsomt for en mann*, ble vesentlig sjeldnere nevnt enn de øvrige. At menn, i motsetning til kvinnene, ikke havner på noen én-faktor forklaring, faller godt sammen med at menn heller ikke har hatt noen tilsvarende vidtgående endring i sine rolleforventninger. Eventuelle skisma mellom barneomsorg og innsats i lønnet arbeid er dermed (foreløpig) mindre innlysende for dem.

Figur 6.4. Menn 28 og 43 år etter viktigste grunn til ikke å ønske (flere) barn. Prosent. 1988

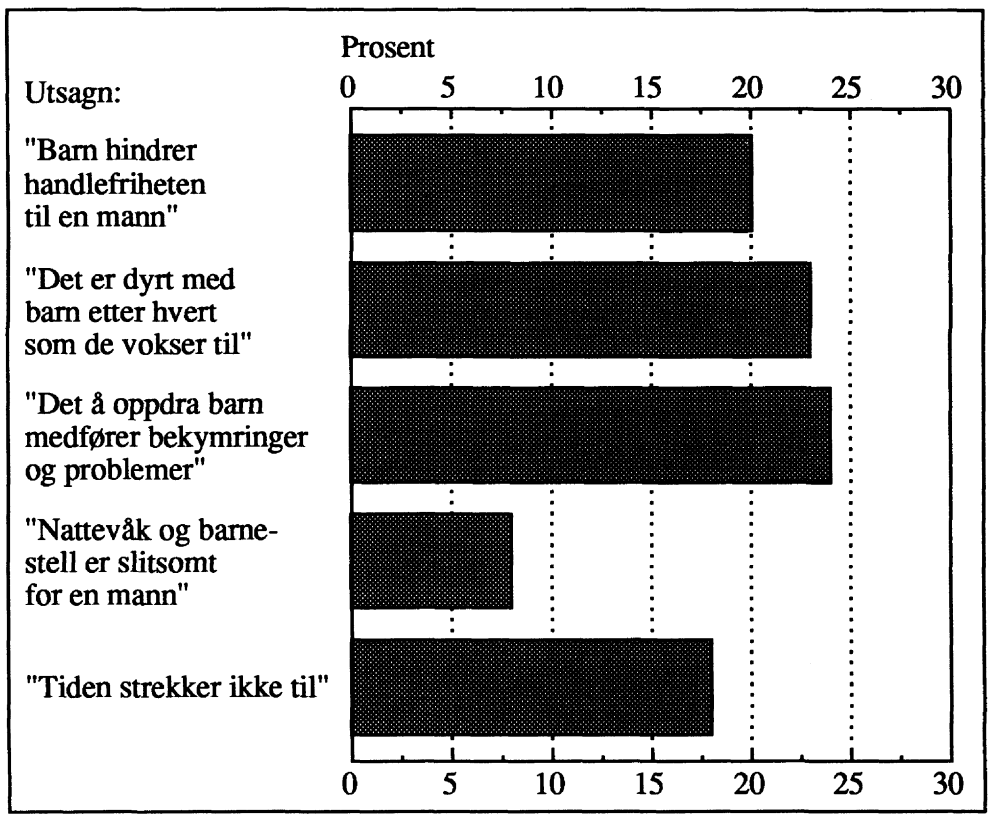

Svarene viser en viss aldersprofil, idet yngre menn noe oftere enn eldre peker på at barn hindrer handlefriheten og krever tid, mens de eldre sterkere framhever at oppdragelsen medfører bekymringer og problemer.

Forventet barnetall synker over livsløpet

Så langt har vi sett på barnetallsidealer og motiver uten referanse til intervjupersonens egen situasjon. Hva så når vi knytter spørsmålet til egen situasjon? Hvor mange barn regner de som foreløpig ikke har noen, med å få i framtiden? Og hvor mange av dem som har barn, kan tenke seg flere?

Samlet forventet barnetall
Samlet forventet barnetall refererer til hvor mange barn intervjupersonen selv regner med å få. For dem som ikke tar sikte på å få flere barn, er det forventede barnetallet lik det antallet barn de har på intervjutidspunktet. For de øvrige er det forventede barnetallet lik de barna de allerede har pluss det antallet de regner med å få i framtiden.

Figur 6.5 viser samlet forventet barnetall for alle kohorter som ble intervjuet i de to undersøkelsene. For de eldste, kvinner født 1933-1942, har vi bare tall fra 1977-undersøkelsen, det vil si da de var 35-44 år gamle. For de neste kohortene kan vi sammenholde opplysninger fra 1977 og 1988, det vil si at vi kan holde det forventede barnetallet i 1988 opp mot hva kvinner fra de samme kohortene svarte den gang de var 11 år yngre. For de yngste må vi nøye oss med 1988-tallet. De var ennå ikke blitt tenåringer da vi hadde den første undersøkelsen.

Det framgår av figuren hvor stor andel av de barna de regner med å få, som allerede er født. For de eldste kvinnene vil samlet forventet barnetall være så godt som identisk med det antallet barn de allerede har. Men jo yngre kvinnene er, jo mer hypotetisk og dermed mer usikkert blir det målet vi operer med. Kvinner født i 1958-1959 var for eksempel fortsatt tenåringer (18-19 år) da de ble intervjuet i 1977-undersøkelsen. Som vi ser av figur 6.5 hadde de den gang nesten ikke fått noen av de barna de forventet seg. Tilsvarende gjelder for kvinner født i 1965 og 1968 som var 20 og 23 år da de ble intervjuet i 1988-undersøkelsen.

Samlet forventet barnetall lå i 1988 noe lavere enn på slutten av 1970-tallet. Et viktig bidrag til nedgangen er at kvinnene født 1933-1942, det vil si kvinner som hadde relativt mange barn, ikke var med i 1988-undersøkelsen. Figur 6.5 viser imidlertid også at forventningene har gått ned, om enn ganske lite, i alle de kohortene hvor vi har observasjoner både fra 1977 og 1988. Om dette skyldes at

Figur 6.5. Samlet forventet barnetall for kvinner etter alder. 1977 og 1988. Gjennomsnitt

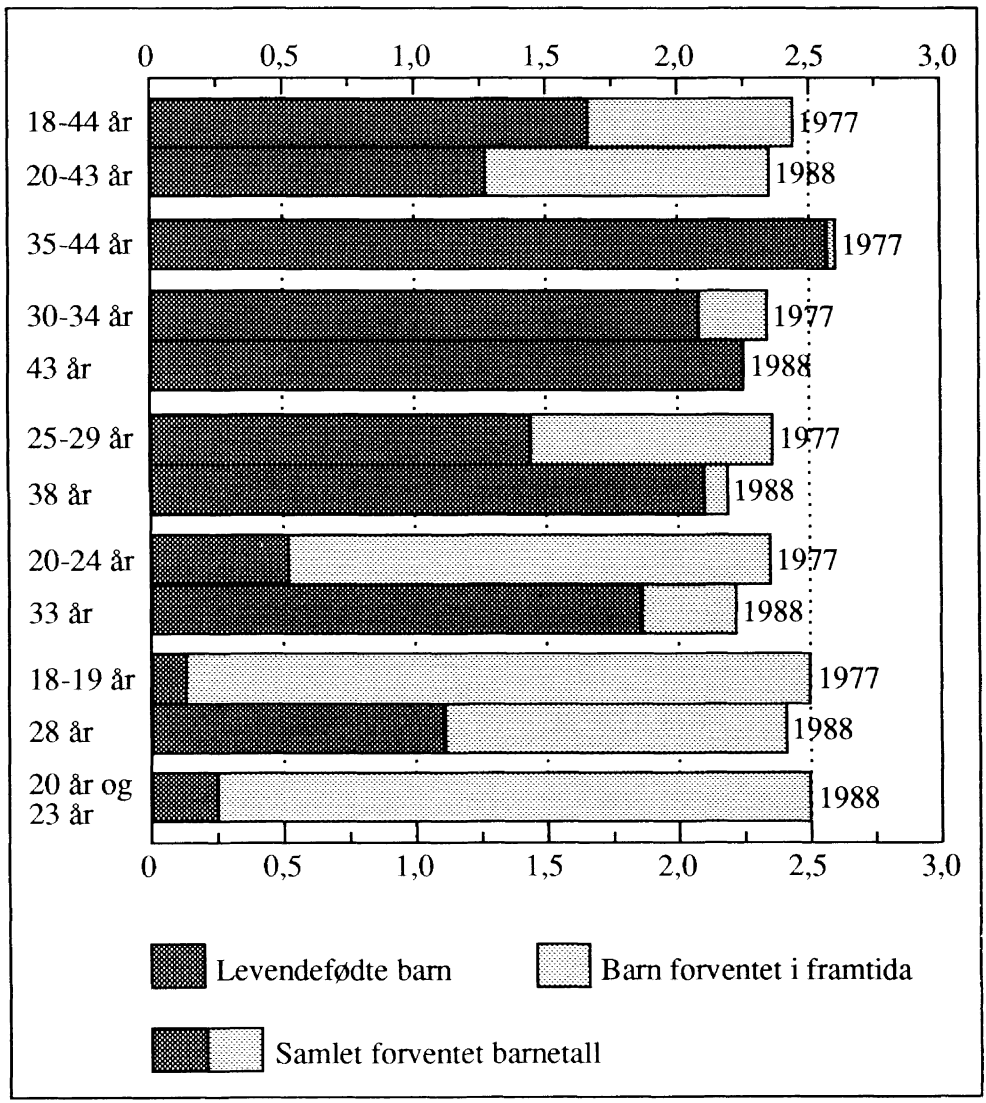

de har justert ned sine barneønsker etter hvert som de ble eldre, eller om det er en periodeeffekt som slår igjennom uansett alder, er ikke godt å si.

Heller ikke i det forventede barnetallet ser vi tegn til at de som er unge i dag, har lavere barnetallspreferanser enn de som var unge på slutten av 1970-tallet. I ung alder er det også små forskjeller mellom *eget forventet* og *ideelt barnetall.* Antallet barn de selv regner med å få, er omtrent det samme som det de regner som ideelt for en familie i Norge. Mye taler imidlertid for at deres egne barnetallsforventninger vil gå noe ned etter hvert som kvinnene involverer seg i aktiviteter på andre samfunnsområder og gjør flere erfaringer. Noen får kan hende ikke så mange barn de kunne ønske seg av medisinske grunner, noen mangler en aktuell partner og atter andre kan oppleve at deres egen situasjon eller de vilkårene samfunnet byr generelt, ikke frister til å få så mange barn som de i sin tid regnet med.

Samlet forventet barnetall synker med utdanningsnivået

De høyt utdannede kvinnene har færrest barn på intervjutidspunktet, men høyere forventninger om barnefødsler i framtiden. Forventningene er imidlertid ikke tilstrekkelig til at det samlede forventede barnetallet blir riktig så høyt som for kvinner med kortere utdanning. Universitetsutdannede kvinner oppgir et noe lavere samlet forventet barnetall enn kvinner med mindre utdanning. Slik er det på de fleste alderstrinn.

Tallene for 1977 viste også at samlet forventet barnetall sank med økt utdanning. Sammenhengen var den gang sterkere enn i 1988. For det ideelle barnetallet derimot, det vil si en preferanse som ikke refererer til egen situasjon men til en familie i Norge, var det ingen forskjeller avhengig av utdanningsnivå.

Tilfredshet med eget barnetall

Andelen kvinner i fruktbar alder som regner med å få (flere) barn, var 65 prosent i 1988. Dette er 8 prosentpoeng høyere enn i 1977. Oppgangen må sees på bakgrunn av tendensen til å utsette fødslene til høyere alder. En større andel har ennå ikke rukket å avslutte sin reproduktive periode.

De som regnet seg som ferdige med fødsler og småbarnsstell, ble bedt om å angi hvorfor. Spørsmålet var åpent, dvs. intervjupersonene skulle formulere svaret selv. Flere svar kunne oppgis, men i så fall skulle det viktigste pekes ut. Vi tar her bare utgangspunkt i viktigste grunn.

Figur 6.6. Kvinner som kan få barn, etter viktigste grunn til ikke å få (flere) barn. Prosent. 1988

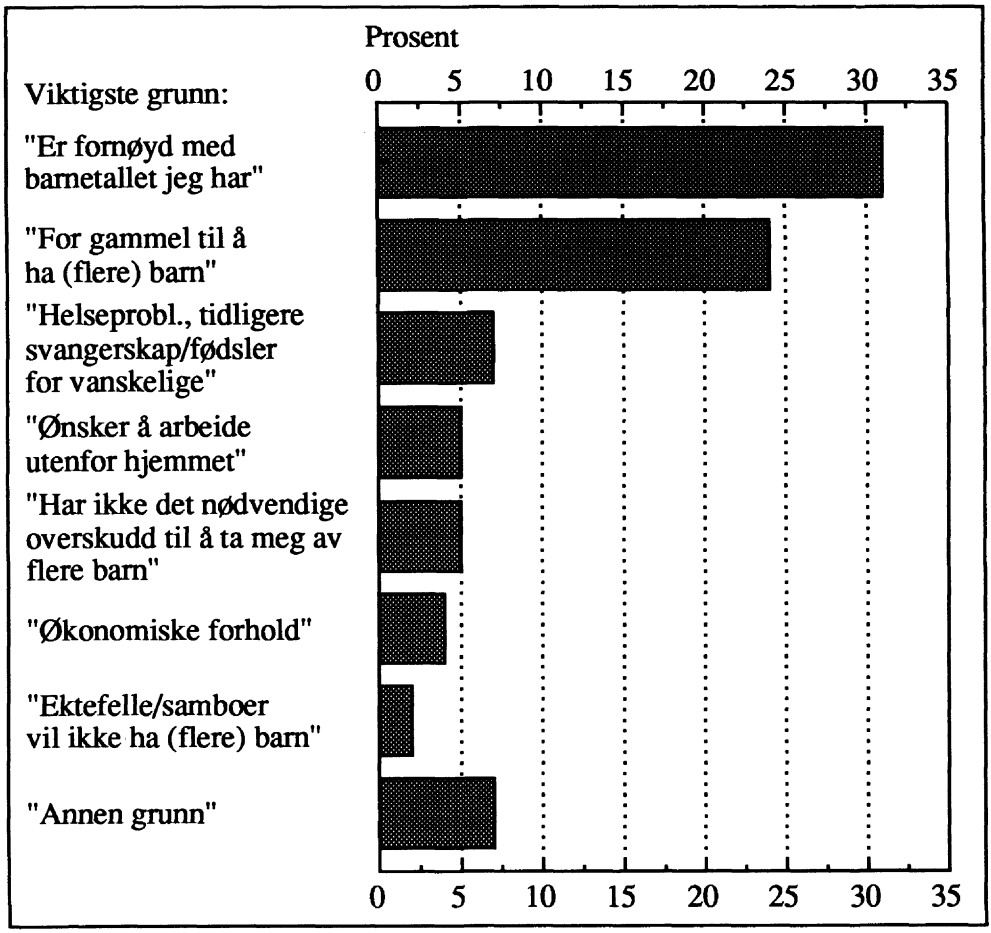

De to grunnene som oftest nevnes av kvinnene, er at de er tilfredse med sitt nåværende barnetall eller at de selv eller ektefellen er for gamle. Henholdsvis 31 og 24 prosent oppgav disse grunnene (figur 6.6). Også i 1977 var det disse grunnene som oftest ble nevnt. Det er hovedsakelig kvinner i slutten av 30-årene og begynnelsen av 40-årene som oppgir alder som den viktigste grunnen. Tilfredshet med nåværende barnetall nevnes i noe omfang fra og med barn nummer to. Det mest typiske ved disse svarene er at de er så innlysende og dermed så uangripelige- i et samfunn preget av 2- og 3-barnsidealer. Dermed sier svarene heller ikke stort,

utover det å bekrefte at folk fatter viktige avgjørelser (eller i det minste begrunner dem) i overensstemmelse med preferanser og verdier med høy legitimitet i samfunnet.

Menns begrunnelser avviker ikke vesentlig fra kvinnenes. Hele fire av ti menn oppgir tilfredshet med nåværende barnetall som grunn til ikke å få (flere) barn. For 28-åringene kommer økonomiske forhold på andre plass med en oppslutning på nærmere to av ti, mens dette nesten ikke nevnes av 43-åringene. Tre av ti 43-årige menn nevner i stedet egen eller ektefelles alder.

Slike individuelle begrunnelser for ikke å få barn vil selvsagt kunne endre seg over livsløpet. 43-åringen som på intervjutidspunktet grunngir ønsket om ikke å få flere barn med at hun/han er for gammel, kan noen år tidligere ha ansett helt andre forhold som viktigst. Og sannsynligvis ble den mest aktive beslutningen om ikke å få flere barn tatt da.

Litteratur

Arntzen, Eystein og Finn E. Skjeldestad (1991): På venteliste for sterilisering, hva skjer? *Tidsskrift for Den Norske Lægeforening* 111, nr. 11:1381-83

Bernard, Jessie (1976): *The Future of Marriage* Penguin Book Ltd. Harmondsworth, Middlesex, England

Bernhardt, Eva (1992): Working parents in Sweden: An example for Europe? *Stockholm Research Reports in Demography* 66, Stockholm University

Braband, Jørgen, Finn E. Skjeldestad, Tor Magne Madland og Elisabeth Berg (1988): Prevalens av spontanabort. En epidemiologisk studie i Sør-Trøndelag fylke 1973-84. *Tidsskrift for Den Norske Lægeforening* 108, nr. 17-18:1395-7

Børdahl, Per (1984): Tubal sterilization. A prospective long term investigation of 218 sterilized women. *Acta Obstetricia et Gynecologica Scandinavica*, supplement 128

Gulbrandsen, Ole (1991): Personlig meddelelse

Hoem, Jan M. (1990): Social Policy and Recent Fertility Change in Sweden. *Population and Development Review* 16:735-48

Kjeldstad, Randi (1991): 1980-årene: Kvinnenes tiår på arbeidsmarkedet. *Samfunnsspeilet*, årg. 5, nr. 3:16-19

Kravdal, Øystein (1991): *Hvor mange barn?* Universitetsforlaget, Oslo

Kravdal, Øystein (1992): The weak impact of female labour force participation on Norwegian third-birth rates. *European Journal of Population* 8:247-263

Kvalem, Inga L., Jon M. Sundet og Leiv K. Bakketeig (1988): Seksuell debutalder før og nå. *Samfunnsspeilet*, årg. 2, nr. 2:23-26

Listhaug, Ola og Beate Huseby (1990): Study description and codebook. *ISS-rapport* nr. 29, Department of Sociology, University of Trondheim

Listhaug, Ola, Anders Todal Jenssen og Hans Terje Mysen (1983): Values in Norway:Study description and codebook. *ISS-rapport* nr. 11, Department of Sociology, University of Trondheim

Medisinsk fødselsregister (1990): Årsmelding 1989. Universitetet i Bergen, Statens Institutt for Folkehelse

Mosher, William D. and William F. Pratt (1990a): Contraceptive Use in The United States, 1973-88 *Advance Data* no. 182, U.S. Hyattsville, Maryland; National Center for Health Statistics

Mosher, William D. and William F. Pratt (1990b): Fecundity and Infertility in The United States, 1965-88 *Advance Data* no. 192, Hyattsville, Maryland; National Center for Health Statistics

Mønnesland, Jan, Helge Brunborg og Randi Selmer (1982): *Inngåelse og oppløsning av ekteskap etter alder og varighet.* Rapporter 82/2, Statistisk sentralbyrå, Oslo-Kongsvinger

Noack, Turid (1984): Hvor mange er ufrivillig barnløse? *Tidsskrift for Den Norske Lægeforening* 104, nr. 4:244-6

Noack, Turid (1992): Infekunditet og ufrivillig barnløshet. Et økende problem? *Tidsskrift for Den Norske Lægeforening* 112, nr. 3:337-40

Noack, Turid og Lars Østby (1981): *Fruktbarhet blant norske kvinner. Resultater fra Fruktbarhetsundersøkelsen 1977.* Samfunnsøkonomiske studier, nr. 49, Oslo-Kongsvinger

Norges offentlige utredninger (1987): Innstilling til ny ekteskapslov del II 1987:30, Universitetsforlaget, Oslo

Petterson, Thorleif (1991): Folkrörelsefolk och samhällsförändring. Upublisert manus, Teologisk institutt, Universitetet i Uppsala

Statistiska centralbyrån (1990): Män och barn. Svenska mäns familjebildning och barnplaner. Resultat från en enkätundersökning. *Demografiska rapporter* 1990:2, Örebro

Statistisk sentralbyrå (1981): *Fruktbarhetsundersøkelsen 1977.* NOS B 197, Oslo-Kongsvinger

Statistisk sentralbyrå (1991): *Familie- og yrkesundersøkelsen 1988.* NOS B 959, Oslo-Kongsvinger

Statistisk sentralbyrå (1992): Statistisk ukehefte nr. 27:1-7, Oslo

Sundet, Jon M., Per Magnus, Ingela L. Kvalem og Leiv S. Bakketeig (1989): Kondombruk i forhold til risikoatferd i den heteroseksuelle norske befolkning. *Tidsskrift for den norske lægeforening* 109, nr. 32:3341-3

Sundt, Eilert (1967): *Om giftermål i Norge.* Universitetsforlaget, Oslo (1. utg. 1866).

Østby, Lars (1983): Prevensjonsbruken i Norge. Tidsskrift for Den Norske Lægeforening 103, nr. 26:1793-97

Appendiks A. Publikasjoner fra familie- og yrkesundersøkelsen 1988

Blom, Svein (1992): Yrke og barn: Vanskelig å kombinere? *Samfunnsspeilet,* årg. 6, nr. 1:30-33.

Blom, Svein (1992): Entry into first marriage or cohabitation by Norwegian men and women born 1945 and 1960. I *Arbeidsnotat fra avdeling for personstatistikk, Befolkning og levekår*, nr. 4. Statistisk sentralbyrå, Oslo-Kongsvinger.

Blom, Svein og Turid Noack (1989): *Rapport fra prøveundersøkelsen for Familie- og yrkesundersøkelsen 1988 (F&Y 88).* Interne notater 89/5, Statistisk sentralbyrå, Oslo.

Blom, Svein og Turid Noack (1989): Fertility surveys: Do they cost more than they give? A preliminary presentation of the Norwegian Family and Occupation Survey 1988. *Scandinavian Population Studies* 9, Oslo.

Blom, Svein og Turid Noack (1992): *Dokumentasjonsrapport fra Familie- og yrkesundersøkelsen 1988 (F&Y 88).* Interne notater 92/4, Statistisk sentralbyrå, Oslo.

Ellingsæter, Anne Lise, Turid Noack, Marit Rønsen (1993): Utdanning, arbeid og inntekt: Hvor likestilte er kvinner og menn blitt? *Samfunnsspeilet*, årg. 7, nr.1, 1993.

Statistisk sentralbyrå (1991): *Familie- og yrkesundersøkelsen 1988.* Norges offisielle statistikk B 959.

Hansen, Liv (1991): *Oversikt over endringer fra begynnelsen av 1960-tallet i lover og regelverk for utvalgte emner i tilknytning til barn.* Interne notater 91/17, Statistisk sentralbyrå, Oslo.

Kravdal, Øystein (1991): The Opportunity Costs of Childbearing in Norway: Trends and Social Differentials. Bidrag til European Population Conference, Paris 1991.

Kravdal, Øystein (1992): The weak impact of female labour force participation on Norwegian third-birth rates. *European Journal of Population* 8:247-263.

Kravdal, Øystein (1992): Foregone Labor Participation and Earning Among Norwegian Women. *Demography* 29 (4): 545-563.

Noack, Turid (1990): Livsløpsdata for analyser av demografisk atferd. Bidrag til RFSs HEMIL-konferanse, Geilo, august 1990.

Noack, Turid (1991): Samboerskap, men ikke ekteskap? I *Sosiale og økonomiske konsekvenser av stagnasjon og nedgang i folketallet*, rapport nr. 7, RSF, Norges allmennvitenskapelige forskningsråd, Oslo. Artikkelen er i forkortet versjon trykket i *Samfunnsspeilet*, årg. 5, nr.1:10-15.

Noack, Turid (1991): I mors spor. I Haukaa, Runa (red): *Nye kvinner nye menn.* Ad notam, Oslo.

Noack, Turid og Lars Østby (1991): Mer effektiv prevensjonsbruk. *Samfunnsspeilet,* årg. 5, nr. 3:20-24.

Noack, Turid (1992): Infekunditet og ufrivillig barnløshet - et økende problem? *Tidsskrift for Den Norske Lægeforening* 112, nr. 3:337-340.

Noack, Turid (1992): Mann og barn - gamle og nye veier til familie. I Ljones, Olav, Bjørg Moen og Lars Østby (red): *Mennesker og modeller.* Sosiale og økonomiske studier 78, Statistisk sentralbyrå, Oslo-Kongsvinger.

Texmon, Inger (1992): Flytting fra foreldrehjemmet. I *Arbeidsnotat fra avdeling for personstatistikk, Befolkning og levekår*, nr. 4. Statistisk sentralbyrå, Oslo-Kongsvinger.

Rønsen, Marit (1992): Norwegian Women's Labour Force Participation One Year after First Birth. I *Arbeidsnotat fra avdeling for personstatistikk, Befolkning og levekår*, nr. 4. Statistisk sentralbyrå, Oslo-Kongsvinger.

Appendiks B. Opplegg og gjennomføring av Fruktbarhetsundersøkelsen 1977 og Familie- og yrkesundersøkelsen 1988

Her skal vi bare kort oppsummere hvordan de to intervjuundersøkelsene som boken bygger på, er lagt opp og gjennomført. Mer utførlige beskrivelser av dette, samt gjengivelse av spørreskjemaene, finnes i de to tabellpublikasjonene fra undersøkelsene (NOS B 197 og NOS B 959). Erfaringer og detaljer fra planleggingen og gjennomføringen av undersøkelsen er gjengitt i egne dokumentasjonsrapporter (Interne notater 80/1 og 92/4).

Utvalgene til begge intervjuundersøkelsene er trukket i to trinn på grunnlag av SSBs generelle utvalgsplan. Den gir oss utvalg som er representative på landsbasis.

I Fruktbarhetsundersøkelsen 1977 ble utvalget trukket blant kvinner født 1933-1959, det vil si i alt 27 fødselskohorter. Familie- og yrkesundersøkelsen er begrenset til seks fødselskohorter, nemlig 1945, 1950, 1955, 1960, 1965 og 1968. Kohortene i 1988-undersøkelsen ble valgt med tanke på at det skulle være mulig å sammenholde resultater fra enkeltårskohorter i denne undersøkelsen med grupperinger av femårskohorter i 1977-undersøkelsen. Kvinner født i 1945 blir for eksempel holdt opp mot dem født 1943-1947.

Til Familie- og yrkesundersøkelsen ble det også trukket et utvalg av menn født i 1945 og 1960. Totalt ble det i denne undersøkelsen intervjuet 4 019 kvinner og 1 543 menn. I Fruktbarhetsundersøkelsen 1977 ble det intervjuet 4 137 kvinner.

Frafallet kom i 1977-undersøkelsen opp i 18 prosent, mens det utgjorde 19 prosent i 1988-undersøkelsen. Dette er tall for kvinner. Av de menn som ble trukket ut i 1988, var det 22 prosent vi ikke fikk intervjuet. Oppslutningen om undersøkelsene var omtrent som de fleste andre større intervjuundersøkelser som gjennomføres av SSB.

Personer som av ulike grunner nektet å la seg intervjue, var i begge undersøkelsene majoriteten av frafallet. I 1988-undersøkelsen utgjorde nektere 61 prosent av frafallet blant kvinner og 48 prosent blant menn. Resten av frafallet skyldtes midlertidig fravær, flytting, sykdom eller at en ikke greide å få kontakt med intervjupersonen av ulike andre grunner.

For kvinner var det lavest frafall blant 20-, 28- og 33-åringene. Som ventet var frafall betydelig blant de eldste barnløse kvinnene, men denne gruppen var totalt sett liten. Av 1 490 kvinner 38 og 43 år gamle var det bare 148 eller 9,9 prosent som var barnløse, hvorav vi oppnådde intervju med i underkant av to tredjedeler.

Ellers var det, i likhet med intervjuundersøkelser flest, best oppslutning blant gifte og noe større frafall blant ugifte og før gifte. Frafallet varierte lite med landsdel, bortsett fra Nord-Norge hvor én av fire ikke er blitt intervjuet. For menn var frafallet spesielt høyt også på Sørlandet og i Trøndelag. Ellers var det som for kvinner større frafall blant de barnløse enn blant dem med barn. Og av totalt 170 før gifte menn var det nærmere en tredjedel som vi av ulike grunner ikke fikk intervjuet.

I begge undersøkelsene er det SSBs faste intervjuerstab som har stått for feltarbeidet. Kvinnelige intervjuere tok kontakt med kvinner, mannlige intervjuere har snakket med menn. Samtlige intervjuere gjennomgikk et eget opplæringskurs spesielt lagt opp for disse undersøkelsene.

De aller fleste intervjuene er foretatt ved personlige besøk i hjemmet og varte i gjennomsnitt 54 minutter for kvinner og 55 minutter for menn.

Vedlegg 1

Kvinner

UNDERGITT TAUSHETSPLIKT

STATISTISK SENTRALBYRÅ
Intervjukontoret
Postboks 8131 Dep. 0033 Oslo 1
Tlf. (02)*41 38 20

Ikke utfylte skjema er unntatt fra offentlighet inntil 31.12.1988 (Offentlighetsloven §4)

FAMILIE- OG YRKESUNDERSØKELSEN

Kvinner og menn 1988

Prosjektnr.	2 8 8	1- 3
Utvalgsomr. nr.		4- 6
Kommune nr.		7-10
IO nr.		11-14
Fødselsår		15-16
IO's kjønn (1=M, 2=K)	2	17

TELEFONOPPLYSNING

22

1 ☐ IO kan nåes på telefon: ____ / _____
Retn.nr. Lokalnr.

2 ☐ IO nåes ikke på telefon (0180 kontaktet)

3 ☐ Vet ikke, finner ikke ut

Intervjuer nr. ☐☐☐☐ 18-21

_____
Intervjuerens navn

Dato for første kontakt (forsøk): ☐☐ ☐☐ 23-26
Dag Mnd.

*A. BOSTEDSSTRØK (IO'S FASTE BOLIGADRESSE):

27

1 ☐ Spredtbygd strøk

Tettbygd strøk med:

2 ☐ 200 - 1 999 bosatte

3 ☐ 2 000 - 19 999 "

4 ☐ 20 000 - 99 999 "

5 ☐ 100 000 eller flere bosatte

*B. DERSOM IO ER KONTAKTET PÅ ANNEN ADRESSE ENN I IO-LISTE

28

1 ☐ IO er kontaktet på midlertidig adresse

2 ☐ IO er kontaktet på ny fast adresse

Postnr. og -sted: _____

Kommune: _____ ☐☐☐☐ 29-32

C. KONTAKT OG FORSØK PÅ KONTAKT MED IO:

33

☐ Ganger kontaktet/forsøkt kontakt over telefon

34

☐ Ganger oppsøkt på adresse

*D. KRYSS AV FOR DET SOM PASSER:

Arbeid med tildelte IO:

35

1 ☐ Utført av lokal intervjuer → E

2 ☐ Utført av intervjuer ved kontoret → E

Oppfølging av frafall:

36

1 ☐ Utført lokalt
2 ☐ Utført ved kontoret
} av ☐☐☐☐ 37-40 Intervjuernr. → F

E. RESULTAT AV ARBEID MED TILDELTE IO

41

1 ☐ Intervju → G

2 ☐ Frafall/avgang → REGISTRER PÅ NESTE SIDE

*F. RESULTAT AV OPPFØLGINGSARBEID:

42

1 ☐ Telefonintervju
2 ☐ Besøksintervju
} → G

3 ☐ Fortsatt frafall → REGISTRER PÅ NESTE SIDE

G. REGISTRERING VED OPPNÅDD INTERVJU

Dato intervjuet ble foretatt ☐☐ ☐☐ 43-46
Dag Mnd.

Ble det avtalt tid for intervju på forhånd?

47

1 ☐ Ja, over telefon

2 ☐ Ja, ved besøk på adresse

3 ☐ Nei, avtalte ikke tid på forhånd

	Time	Min.	
Intervjuet startet kl.	☐	☐	48-51
og varte til kl.	☐	☐	52-55
dvs. i alt	☐☐☐ Minutter		56-58

A-8067 7.88.8000

REGISTRERING AV FRAFALL/AVGANG

Dato for registrering av frafall/avgang [, | ,] 61-64
DAG MND

Hvem har gitt opplysningene til registrering av frafalls-/avgangsgrunn?

65
1 [ ] IO SELV
2 [ ] IO'S EKTEFELLE/SAMBOER
3 [ ] IO's SØNN/DATTER
4 [ ] IO'S FAR/MOR
5 [ ] ANDRE: _____
6 [ ] INGEN

GRUNNER TIL FRAFALL/AVGANG (VED OPPFØLGING KORRIGERES FOR NY FRAFALLSGRUNN)

66-67

FRAFALL
- 00 [ ] IO nekter, spesifiser: _____
- 02 [ ] Andre nekter for IO
- 10 [ ] IO er kortvarig syk
- 12 [ ] IO er langvarig syk
- 20 [ ] Sykdom/dødsfall i IO's familie
- 30 [ ] IO er bortreist, på ferie o.l.
- 31 [ ] IO er borte på arbeid, forretningsreise o.l.
- 32 [ ] IO er borte på skole, studieopphold o.l.
- 33 [ ] IO er ikke å treffe
- 40 [ ] IO's bolig/adresse ikke funnet
- 70 [ ] Annet, spesifiser: _____

AVGANG
- 80 [ ] IO er død
- 90 [ ] IO er flyttet til utlandet (fast)
- 94 [ ] IO er forpleid i institusjon
- 95 [ ] Annet, spesifiser: _____

FOR KONTORET
- 60 [ ] Mangler opplysninger fra intervjuer
- 65 [ ] Kostnader, mangler intervjuere o.l.

VED OPPFØLGING:

Registreringsdato: [, | ,] 68-71
DAG MND

72
1 [ ] Ikke oppnådd kontakt med IO
2 [ ] Kontakt med IO, fortsatt frafall (MED SAMME GRUNN SOM TIDLIGERE)
3 [ ] Kontakt med IO, fortsatt frafall (MED NY FRAFALLSGRUNN): [|] 73-74 ÅRSAKSKODE

Ved undersøkelser som denne er det viktig at alle som er med, får de samme spørsmålene, stilt på samme måte og i den rekkefølgen de står i skjemaet. Jeg håper du vil svare så godt du kan, selv om det skulle komme et spørsmål du ikke synes passer så godt.

HUSHOLDNING OG FLYTTING

*1. Først vil vi gjerne ha en oversikt over de personene som tilhører husholdningen din, deres kjønn, fødselsår og eventuelle slektskap med deg.

75
1 ☐ IO ER ENSLIG ——→ 2

HUSHOLD-NINGS-MEDLEMSNR.	Kjønn (1-M 2-K)	Fødselsår	Slektskap til IO (SE KODELISTE NEDENFOR)	
01 (IO)	—	———	0 1	76- 79
02 xxxx	☐	☐	☐☐	80- 86
03 xxxx	☐	☐	☐☐	87- 93
04 xxxx	☐	☐	☐☐	94-100
05 xxxx	☐	☐	☐☐	101-107
06 xxxx	☐	☐	☐☐	108-114
07 xxxx	☐	☐	☐☐	115-121
08 xxxx	☐	☐	☐☐	122-128
09 xxxx	☐	☐	☐☐	129-135
10 xxxx	☐	☐	☐☐	136-142

SLEKTSKAPSKODE:

02 EKTEFELLE
03 SAMBOER
04 SØNN/DATTER
05 STEBARN/FOSTERBARN/ BARN AV SAMBOER
06 ADOPTIVBARN
07 SØSKEN
08 FORELDRE
09 SVIGERFORELDRE
10 SVIGERSØNN/DATTER
11 BESTEFORELDRE
12 BARNEBARN
13 ANNEN SLEKTNING
14 LOSJERENDE/ HYBELBOER
15 ARBEIDSHJELP
16 ANNEN IKKE-SLEKTNING

143-146
FOR KONTORET ☐☐☐

*2. Hvor bodde du det meste av tiden før du fylte 16 år?

147
1 ☐ UTLANDET ⟶ 4
2 ☐ NORGE:

STED I NORGE: _____

KOMMUNE: _____

148-151
☐☐☐☐ FOR KONTORET

---

*3. Hva slags sted var dette da du vokste opp der? Var det et spredtbygd sted, mindre tettsted, større tettsted eller liten by, større by eller stor by?

152
1 ☐ SPREDTBYGD
2 ☐ MINDRE TETTSTED (200-1 999 INNBYGGERE)
3 ☐ STØRRE TETTSTED/LITEN BY (2 000-19 999 INNBYGGERE)
4 ☐ STØRRE BY (20 000-100 000 INNBYGGERE)
5 ☐ STOR BY (OVER 100 000 INNBYGGERE) MED FORSTEDER
6 ☐ ANNET (SPESIFISER): _____

---

*4. Vi vil gjerne vite når du flyttet fra oppveksthjemmet ditt for godt, dersom du har gjort det. Kan du angi måned og år?

153-154 ☐☐ MND 155-156 ☐☐ ÅR

157
1 ☐ BOR FORTSATT HJEMME

SVANGERSKAP

*5. FOR IO SOM BOR SAMMEN MED EGNE BARN (KODE 04, SPM. 1), KRYSS AV FOR "JA" UTEN SPØRSMÅL.

Har du hatt noen fødsel?

158
1 ☐ JA ⟶ 9
2 ☐ NEI ⟶ 6

---

*6. Har du noen gang vært gravid, selv bare for noen få uker?

159
1 ☐ JA ⟶ 9
2 ☐ NEI ⟶ 7

---

*7. Er du gravid nå?

160
1 ☐ JA ⟶ 8
2 ☐ NEI ⟶ 19

---

8. Når venter du barnet?

161-162
☐☐ MND ⟶ 19

---

*9. Vi vil gjerne ha en oversikt over dine svangerskap og fødsler. Dette kortet (VIS KORT 1) viser hvordan en slik oversikt er ment. For hver graviditet vil vi vite hvordan svangerskapet endte, og hvor lenge det hadde vart dersom det endte med abort.

Vi begynner med den aller første gangen du var gravid. Hvordan gikk det med det svangerskapet?

FOR HVERT AVBRUTT SVANGERSKAP STILLES SPØRSMÅLET:

9B. Måtte svangerskapet avbrytes, aborterte du av deg selv, eller var det et svangerskap utenfor livmoren?

FØR OPPLYSNINGENE INN I SKJEMAET PÅ NESTE SIDE.

---

10. TIL IO SOM HAR LEVENDEFØDTE BARN, ANDRE GÅR TIL SPM. 17.

Lever barnet/barna fortsatt?

163

1 ☐ JA ⟶ 12

2 ☐ NEI ⟶ 11

---

11. Hvilke av barna er det som er døde, og når skjedde det?

FØR OPPLYSNINGENE INN I SKJEMAET PÅ NESTE SIDE.

	Svangerskap nr.	LEVENDE FØDTE BARN						AVBRUTTE SVANGERSKAP						DØD-FØDSEL		
		Født		Kjønn		Død		Når		Va-rig-het	Type					
		Mnd.	År	1 Gutt	2 Pike	Mnd.	År	Mnd.	År	Mnd.	1 Spon-tan abort	2 Fram-kalt abort	3 Uten-for liv-mor	Mnd.	År	
164-172	Første svangerskap	,	,			,	,	,	,					,	,	173-182
183-191	Andre svangerskap	,	,			,	,	,	,					,	,	192-201
202-210	Tredje svangerskap	,	,			,	,	,	,					,	,	211-220
221-229	Fjerde svangerskap	,	,			,	,	,	,					,	,	230-239
240-248	Femte svangerskap	,	,			,	,	,	,					,	,	249-258
259-267	Sjette svangerskap	,	,			,	,	,	,					,	,	268-277
278-286	Sjuende svangerskap	,	,			,	,	,	,					,	,	287-296
297-305	Åttende svangerskap	,	,			,	,	,	,					,	,	306-315
316-324	Niende svangerskap	,	,			,	,	,	,					,	,	325-334
335-343	Tiende svangerskap	,	,			,	,	,	,					,	,	344-353
354-362	Ellevte svangerskap	,	,			,	,	,	,					,	,	363-372
373-381	Tolvte svangerskap	,	,			,	,	,	,					,	,	382-391
392-400	Trettende svangerskap	,	,			,	,	,	,					,	,	401-410
411-419	Fjortende svangerskap	,	,			,	,	,	,					,	,	420-429
430-438	Femtende svangerskap	,	,			,	,	,	,					,	,	439-448
449-457	Sekstende svangerskap	,	,			,	,	,	,					,	,	458-467

Eventuelle tilføyelser:

468-478		,	,			,	,	,	,					,	,	479-488
489-499		,	,			,	,	,	,					,	,	500-509
510-520		,	,			,	,	,	,					,	,	521-530
531-541		,	,			,	,	,	,					,	,	542-551
552-562		,	,			,	,	,	,					,	,	563-572

12. Vi ber deg tenke tilbake til tiden for ditt første levendefødte barn. Da du oppdaget at du skulle ha det, var graviditeten etter din mening ønsket men for tidlig, ønsket og i rett tid, ønsket men for sent, eller vil du si at graviditeten egentlig var uønsket? VIS KORT 2

573
1 ☐ ØNSKET MEN FOR TIDLIG
2 ☐ ØNSKET OG I RETT TID
3 ☐ ØNSKET MEN FOR SENT
4 ☐ UØNSKET
5 ☐ VET IKKE
6 ☐ VIL IKKE SVARE

---

13. Er det noen av barna du har født, som du aldri har bodd sammen med?

574
1 ☐ JA ⟶ 14
2 ☐ NEI ⟶ 15

---

14. Når er disse barna født? Oppgi måned og år, og begynn med det eldste barnet.

	MND.	ÅR	
BARN NR. 1	☐	☐	575-578
BARN NR. 2	☐	☐	579-582
BARN NR. 3	☐	☐	583-586
BARN NR. 4	☐	☐	587-590

---

*15. Er det noen av barna du har født, som du bare har bodd fast sammen med i perioder av barnas liv? Vi ser her bort fra barn som har flyttet hjemmefra i voksen alder.

591
1 ☐ JA ⟶ 16
2 ☐ NEI ⟶ 17

---

16. For hvert av disse barna vil vi gjerne vite fødselsår og fødselsmåned og hvilke perioder du <u>har</u> bodd sammen med barnet. Vi ber deg begynne med det eldste barnet.

BARN	FØDT		BODD SAMMEN MED BARNET FRA		TIL		FRA		TIL		
NR.	MND.	ÅR	MND.	ÅR	MND.	ÅR	MND.	ÅR	MND.	ÅR	
1	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	592-627
2	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	628-663
3	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	664-683
4	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	684-703
5	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	704-723
6	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	724-743

---

17. Er du gravid nå?

744
1 ☐ JA ⟶ 18
2 ☐ NEI ⟶ 19

---

18. Når venter du barnet?

745-746 [ ] MND

SAMBOERFORHOLD OG EKTESKAP

19. Så noen spørsmål om samboerforhold og ekteskap.

FOR IO SOM BOR SAMMEN MED EKTEFELLE ELLER SAMBOER (SPM. 1), KRYSS AV FOR "JA" UTEN SPØRSMÅL.

Har du noen gang vært gift, eller har du noen gang levd fast sammen med en mann uten å være formelt gift?

747

1 [ ] JA ——→ 20

2 [ ] NEI ——→ 21 FINN FRAM FELTINSTRUKSEN!

---

*20. Vi vil tidfeste alle samboerforhold og ekteskap du har levd eller lever i. Merk spesielt at om dere levde i samboerforhold før dere giftet dere, regner vi denne perioden som et eget samliv.

Begynn med den første gangen du flyttet sammen med en mann.

SAMLIV NR.	INNGÅTT MND	INNGÅTT ÅR	TYPE SAMBOER FORHOLD (1)	TYPE EKTE-SKAP (2)	OPPHØRT MND	OPPHØRT ÅR	OPPHØRSGRUNN GIF-TET OSS (1)	OPPHØRSGRUNN FLYT-TET FRA HVER-ANDRE (2)	OPPHØRSGRUNN DØD (3)	
1										748-757
2										758-767
3										768-777
4										778-787
5										788-797
6										798-807
7										808-817
8										818-827
9										828-837
10										838-847

UTDANNING, YRKESAKTIVITET, ANDRE AKTIVITETER

FINN FRAM FELTINSTRUKSEN!

SPM. 21

ALDER	ÅRS-TALL	BARN Født mnd.	UTDANNING a Begynt/ sluttet mnd., pil	b Type utdanning	Normal varighet Heltid mnd./ år	Normal varighet Deltid timer	c Hvordan avsluttet fullført = 1 ikke fullført = 2
14	1 9						
15	1 9						
16	1 9						
17	1 9						
18	1 9						

Skjemaet inneholder rubrikker for hvert år inntil 43-årsalder.
Spørsmålene til skjemaet var trykt i en egen feltinstruks.

SPM. 22, 23

SPM. 24

	YRKESAKTIVITET							ANDRE AKTIVITETER	
a	b		c	d		e		a	b
Begynt/ sluttet mnd., pil	**Yrke**	Yrkes-kode	**Virksomhet**	**Arbeidstidens lengde** 10-24 timer = 1 25-34 timer = 2 35-45 timer = 3 46 timer og mer = 4 uoppgitt = 9		**Ansettelses-forhold** selvstendig = 1 ansatt = 2 familiemedlem = 3		**Begynt/ sluttet** mnd., pil	**Type** ulønnet hjemmearbeid = H arbeidsledig = AL annet = AN (spesifiser)

25. BARE TIL IO SOM ER I INNTEKTSGIVENDE ARBEID. ANDRE GÅR TIL SPM. 26.

Hvor mange timer arbeider du gjennomsnittlig pr. uke i ditt nåværende arbeid? Regn <u>også</u> med betalte overtidstimer og ekstratimer hjemme i forbindelse med dette arbeidet. (GJELDER HOVED- OG BIYRKER SAMLET)

848-850
[|] TIMER PR. UKE

EKTEFELLE/SAMBOER

26. MERK AV FRA SPM. 20.

851
1 [ ] IO ER GIFT → 30
2 [ ] IO ER SAMBOENDE → 27
3 [ ] IO LEVER IKKE I SAMLIV → 35

---

27. Hvem er det som står som leier eller eier av boligen dere bor i?

852
1 [ ] JEG SELV
2 [ ] MIN SAMBOER
3 [ ] BEGGE I FELLESSKAP
4 [ ] ANNET _____

---

28. Har du og din samboer noen form for skriftlig avtale dere i mellom i fall dere skulle komme til å gå fra hverandre eller én av dere skulle falle fra?

853
1 [ ] JA
2 [ ] NEI

---

29. Har du og din samboer planer om å gifte dere de nærmeste to årene?

854
1 [ ] JA
2 [ ] NEI
3 [ ] VET IKKE

---

*30. Hva gjør din ektefelle/samboer? Har han minst 10 timers inntektsgivende arbeid pr. uke, eller er han arbeidsløs, student, i militær- eller siviltjeneste, trygdet eller hjemmearbeidende?

855
1 [ ] I INNTEKTSGIVENDE ARBEID (MINST 10 TIMER PR. UKE) → 31
2 [ ] ARBEIDSLØS
3 [ ] STUDENT/ELEV
4 [ ] I MILITÆR/SIVILTJENESTE
5 [ ] TRYGDET/PENSJONIST
6 [ ] HJEMMEARBEIDENDE
7 [ ] ANNET _____
→ 34

---

*31. Hvilket yrke har han?

YRKE: _____

856-858 859
☐☐☐ ☐ YRKESKODE

---

*32. Hva slags virksomhet er det han arbeider i?

VIRKSOMHETENS ART: _____

860-861
☐☐ FOR KONTORET

---

*33. Arbeider han som selvstendig, som ansatt eller som familiemedlem uten fast avtalt lønn?

862
1 ☐ SELVSTENDIG
2 ☐ ANSATT
3 ☐ FAMILIEMEDLEM

---

*34. Hvilken allmennutdanning har din ektefelle/samboer fullført?

KRYSS AV FOR HØYESTE UTDANNING.

863
1 ☐ 7-ÅRIG FOLKESKOLE ELLER KORTERE
2 ☐ 1-ÅRIG FRAMHALDS- ELLER FORTSETTELSESSKOLE
3 ☐ 2-ÅRIG FRAMHALDS- ELLER FORTSETTELSESSKOLE
4 ☐ 9-ÅRIG GRUNNSKOLE
5 ☐ FOLKEHØGSKOLE (UNGDOMS- ELLER FYLKESSKOLE) 1.ÅRS KURS
6 ☐ REAL- ELLER MIDDELSKOLE, GRUNNSKOLENS 10. ÅR
7 ☐ FOLKEHØGSKOLE, 2.ÅRS KURS
8 ☐ ARTIUM, ØKONOMISK GYMNAS, ELLER 3-ÅRIG VIDEREGÅENDE SKOLE, ALLMENNFAGLIG LINJE
9 ☐ VET IKKE

MULIGHET FOR Å FÅ BARN/PREVENSJON

35. Så vil vi stille noen spørsmål om muligheten for å få barn og bruken av prevensjon.

Først noen spørsmål om menstruasjon. Hvor gammel var du da du fikk menstruasjon for første gang?

864-865
☐☐ ALDER

866
1 ☐ HUSKER IKKE
2 ☐ ØNSKER IKKE SVARE

---

*36. Har du noen gang vært behandlet for betennelse i underlivet, f.eks. betennelse i livmor, eggleder, det lille bekken eller eggstokk?

867
1 ☐ JA → 37
2 ☐ NEI
3 ☐ HUSKER IKKE → 39
4 ☐ ØNSKER IKKE SVARE

---

37. Hvor mange ganger har du vært behandlet for betennelse i underlivet?

868
☐ ANTALL GANGER

---

38. For hver enkelt gang vil vi gjerne vite hvor du ble behandlet for betennelse i underlivet. Ble du A) innlagt på sykehus, B) behandlet poliklinisk eller utenfor sykehus, eller C) behandlet begge steder?

	INNLAGT PÅ SYKEHUS	POLIKLINISK ELLER UTENFOR SYKEHUS	BEGGE STEDER	
1. GANG	1 ☐	2 ☐	3 ☐	869
2. GANG	1 ☐	2 ☐	3 ☐	870
3. GANG	1 ☐	2 ☐	3 ☐	871
4. GANG	1 ☐	2 ☐	3 ☐	872
5. GANG	1 ☐	2 ☐	3 ☐	873

---

39. GIFTE/SAMBOENDE KVINNER ELLER KVINNER SOM HAR VÆRT/ER GRAVIDE → 40

For å unngå senere å stille unødvendige spørsmål vil vi gjerne først spørre om du noen gang har hatt samleie?.

874
1 ☐ JA → 40
2 ☐ NEI
3 ☐ ØNSKER IKKE SVARE → 75

---

40. I hvilket år hadde du ditt første samleie?

875-876
☐☐ ÅR

877
1 ☐ HUSKER IKKE
2 ☐ ØNSKER IKKE SVARE

---

41. MERK AV FRA SPM. 7 ELLER 17.

878
1 ☐ IO ER GRAVID → 51
2 ☐ IO ER IKKE GRAVID → 42

---

42. Er du (eller din partner) sterilisert?

879

1 ☐ IO STERILISERT → 43
2 ☐ MANN STERILISERT → 51
3 ☐ BEGGE STERILISERT → 43
4 ☐ IKKE STERILISERT
5 ☐ ØNSKER IKKE SVARE → 45

---

*43. I hvilket år ble du sterilisert?

880-881 ☐☐ ÅR

---

*44. Var det først og fremst fordi du ville unngå å få barn at du lot deg sterilisere, eller var det først og fremst av medisinske grunner?

882

1 ☐ FOR Å UNNGÅ Å FÅ BARN
2 ☐ AV MEDISINSKE GRUNNER → 51

---

*45. Tror du det er fysisk mulig for deg å bli gravid nå eller senere (sammen med din ektefelle/samboer)? Vi ser da bort fra om du i så fall vil ha evnen til å fullføre svangerskapet eller ikke.

883

1 ☐ JA,JEG TROR DET → 47
2 ☐ NEI, JEG TROR IKKE DET → 46
3 ☐ VET IKKE → 47

---

46. Hvorfor tror du ikke det er fysisk mulig for deg å bli gravid (sammen med din ektefelle/samboer)?

KRYSS AV FOR ALLE ALTERNATIVENE SOM NEVNES

1

884 ☐ SYKDOM ELLER OPERASJON HOS IO
885 ☐ HAR IKKE MENSTRUASJON LENGER
886 ☐ LEGE MENER JEG IKKE KAN BLI GRAVID
887 ☐ JEG HAR IKKE BLITT GRAVID FORELØPIG
888 ☐ SYKDOM ELLER OPERASJON HOS EKTEFELLE/SAMBOER
889 ☐ LEGE MENER MIN EKTEFELLE/SAMBOER IKKE KAN BLI FAR
890 ☐ ANNEN GRUNN (SPESIFISER): _____

_____ → 51

---

47. Tror du det er fysisk mulig for deg å fullføre et svangerskap dersom du skulle ønske det?

891

1 ☐ JA,JEG TROR DET → 49
2 ☐ NEI, JEG TROR IKKE DET → 48
3 ☐ VET IKKE → 49

---

48. Hvorfor tror du ikke det er fysisk mulig for deg å fullføre et svangerskap?

KRYSS AV FOR ALLE ALTERNATIVENE SOM NEVNES

	1		
892	☐	SYKDOM ELLER OPERASJON HOS IO	→ 51
893	☐	JEG ER FOR GAMMEL	
894	☐	LEGE MENER JEG IKKE KAN FULLFØRE ET SVANGERSKAP	
895	☐	JEG HAR IKKE KLART Å FULLFØRE ET SVANGERSKAP FORELØPIG	
896	☐	ANNEN GRUNN (SPESIFISER): _____	

*49. Har du hatt noe samleie i løpet av de siste fire ukene?

	897		
1	☐	JA	→ 50
2	☐	NEI	→ 51
3	☐	ØNSKER IKKE SVARE	→ 50

*50. Så noen spørsmål om prevensjonsbruk i de siste fire ukene. Vi vil gjerne vite om alle metoder dere måtte ha brukt.

VIS KORT 3

Har dere i løpet av de siste 4 ukene benyttet:

	JA	NEI	
1. Avbrutt samleie	1 ☐	2 ☐	898
2. Sikker periode	1 ☐	2 ☐	899
3. Sæddrepende middel (krem, salve, skum, pute, stikkpille)	1 ☐	2 ☐	900
4. Kondom	1 ☐	2 ☐	901
5. Pessar	1 ☐	2 ☐	902
6. P-pille	1 ☐	2 ☐	903
7. Spiral	1 ☐	2 ☐	904
8. Annen metode	1 ☐	2 ☐	905
ØNSKER IKKE SVARE	1 ☐		906

*51. Vi har også noen spørsmål om tidligere bruk av prevensjon. Har du siden 1975 brukt noen av disse prevensjonsmetodene i minst 3 måneder? Hvis du bruker en metode nå som du har brukt i minst 3 måneder, skal den også tas med.

VIS KORT 4, OG LES SVARALTERNATIVENE.

	JA	NEI	HUSKER IKKE	
1. Avbrutt samleie	1 ☐	2 ☐	3 ☐	907
2. Sikker periode	1 ☐	2 ☐	3 ☐	908
3. Sæddrepende middel (krem, salve, skum, pute, stikkpille)	1 ☐	2 ☐	3 ☐	909
4. Kondom	1 ☐	2 ☐	3 ☐	910
5. Pessar	1 ☐	2 ☐	3 ☐	911
6. P-pille	1 ☐	2 ☐	3 ☐	912
7. Spiral	1 ☐	2 ☐	3 ☐	913
8. Sterilisering	1 ☐	2 ☐	3 ☐	914
9. Annen metode	1 ☐	2 ☐	3 ☐	915

10. AVMERKES AV INTERVJUER

916

1 ☐ IO HAR BARE BRUKT ÉN METODE ⟶ 52
2 ☐ IO HAR BRUKT TO ELLER FLERE METODER ⟶ 53
3 ☐ IO HAR IKKE BRUKT NOEN METODE ⟶ 59

*52. I hvilke tidsrom brukte du denne metoden? Det greier seg med år.
FØR SVARET INN I RUBRIKKENE NEDENFOR. GÅ DERETTER TIL SPM. 59.

METODE	FRA ÅR	TIL ÅR		FOR KONTORET	
_____	☐	☐	917-920	☐	921
_____	☐	☐	922-925	☐	926
_____	☐	☐	927-930	☐	931
_____	☐	☐	932-935	☐	936
_____	☐	☐	937-940	☐	941
_____	☐	☐	942-945	☐	946
_____	☐	☐	947-950	☐	951
_____	☐	☐	952-955	☐	956
_____	☐	☐	957-960	☐	961
_____	☐	☐	962-965	☐	966
_____	☐	☐	967-970	☐	971
_____	☐	☐	972-975	☐	976

*53. Vi vil gjerne ha en oversikt over når du brukte de forskjellige prevensjonsmetodene. Hvilken av metodene som du nå nevnte, var den **første** du brukte **etter 1975**?

FØR SVARET INN I RUBRIKKENE I SPM. 52.

*54. I hvilket tidsrom brukte du den? Det greier seg med år.

FØR SVARET INN I RUBRIKKENE I SPM. 52.

*55. Hvilken metode brukte du **deretter**?

FØR SVARET INN I RUBRIKKENE I SPM. 52.

*56. I hvilket tidsrom brukte du den?

FØR SVARET INN I RUBRIKKENE I SPM. 52.

*57. GJENTA SPM. 55 OG 56 INNTIL IO HAR NÅDD FRAM TIL I DAG.

*58. For å være sikker på at jeg har fått med alt, skal jeg lese opp hva jeg har notert. Vil du si fra dersom jeg har notert feil?

LES OPP OVERSIKTEN OVER PREVENSJONSBRUK I TIDSREKKEFØLGE. DERSOM DET FOR ET TIDSROM IKKE ER OPPGITT BRUK AV PREVENSJON, NEVN FOR IO AT DET FOR DENNE PERIODEN IKKE ER NOTERT NOE. FØR RETTELSER/TILFØYELSER INN I SKJEMAET.

*59. MERK AV FRA SPM. 7, 17, 42, 45 ELLER 47.

977

1 ☐ IO ER GRAVID (SPM. 7 ELLER 17) ——→ 70

2 ☐ IO ELLER IO'S PARTNER ER STERILISERT (SPM. 42) ——→ 70

3 ☐ IO TROR HUN KAN FÅ BARN (SVART JA ELLER VET IKKE PÅ SPM. 47) ——→ 60

4 ☐ IO TROR IKKE HUN KAN FÅ BARN (SVART NEI PÅ SPM. 45 ELLER 47) ——→ 70

---

60. Mange som aktivt prøver å bli gravide, vil oppleve at det kan ta ganske lang tid før de lykkes, og noen vil ikke lykkes i det hele tatt. Vi har noen spørsmål om hvordan dette har vært for deg.

Har du i løpet av de siste 12 månedene forsøkt å bli gravid uten at det har lykkes for deg?

978

1 ☐ JA ——→ 61

2 ☐ NEI ——→ 70

---

61. Omtrent fra hvilken måned og år har du forsøkt å bli gravid?

979-980 ☐☐ MND 981-982 ☐☐ ÅR 983 ☐1 HUSKER IKKE

---

62. På dette kortet er det satt opp noen former for hjelp som par som har vansker med å få barn, ofte søker. Har dere forsøkt noen av disse tilbudene, og i tilfelle hvilke?

VIS KORT 5

1

984 A ☐ ALLMENNPRAKTISERENDE LEGE

985 B ☐ GYNEKOLOG (PRIVATPRAKTISERENDE/ POLIKLINISK)

986 C ☐ INNLAGT PÅ SYKEHUS PGA. BARNLØSHET

——→ 64

987 D ☐ HÅNDSPÅLEGGELSE/FORBØNN

988 E ☐ HOMØOPATI/IRISDIAGNOSTIKK

989 F ☐ AKUPUNKTUR

990 G ☐ SONETERAPI

991 H ☐ ANNET_____

GÅ TIL SPM. 68 DERSOM IO BARE HAR SVART DISSE ALTERNATIVENE.

992 I ☐ IKKE SØKT HJELP ——→ 63

---

63. Hvorfor har dere ikke søkt hjelp?

1

993 ☐ REGNER MED Å BLI GRAVID UTEN SLIK HJELP

994 ☐ IKKE SÅ VIKTIG FOR MEG Å BLI GRAVID

995 ☐ MANNEN MIN ØNSKER DET IKKE

996 ☐ VANSKELIG Å KOMME I KONTAKT MED BEHANDLERE → 68

997 ☐ TROR IKKE DET KAN HJELPE MEG

998 ☐ ANNET _____

---

64. Kan du angi måned og år for første gang dere hadde kontakt med helsevesenet om dette?

999-1000 ☐☐ MND 1001-1002 ☐☐ ÅR 1003 ☐ HUSKER IKKE (1)

---

65. Når søkte dere siste gang helsevesenet på grunn av problemer med å få barn? Også her vil vi gjerne vite måned og år.

1004-1005 ☐☐ MND 1006-1007 ☐☐ ÅR

1008
1 ☐ BARE SØKT ÉN GANG
2 ☐ HUSKER IKKE

---

*66. Hva slags behandling har dere fått? Ta med alle former for behandling som har vært prøvd.

1

1009 ☐ BARE UNDERSØKT, IKKE FÅTT BEHANDLING

1010 ☐ ANTIBIOTIKA

1011 ☐ HORMONER

1012 ☐ OPERATIV BEHANDLING

1013 ☐ INSEMINASJON

1014 ☐ ANNET _____

---

67. Står dere for tiden på venteliste til én eller annen medisinsk behandling for å kunne få barn?

1015
1 ☐ JA
2 ☐ NEI

---

68. Tror du at det at du ikke har blitt gravid i denne tiden skyldes forhold hos deg selv, hos mannen din, hos dere begge eller er det ukjent?

1016
1 ☐ IO SELV
2 ☐ MANNEN
3 ☐ BEGGE
4 ☐ VET IKKE
5 ☐ INGEN AV OSS

---

69. Har du foruten den perioden du nå har nevnt, tidligere hatt perioder av minst 1 års varighet da du forsøkte å bli gravid?

1017
1 ☐ JA ⟶ 71
2 ☐ NEI ⟶ 75

---

70. Har du tidligere hatt perioder av minst 1 års varighet da du forsøkte å bli gravid?

1018
1 ☐ JA ⟶ 71
2 ☐ NEI ⟶ 75

---

71. Hvilke perioder var det du forsøkte å bli gravid uten å lykkes? Angi måned og år.

	FRA		TIL		
	MND	ÅR	MND	ÅR	
1. periode	☐	☐	☐	☐	1019-1026
2. periode	☐	☐	☐	☐	1027-1034
3. periode	☐	☐	☐	☐	1035-1042
4. periode	☐	☐	☐	☐	1043-1050
5. periode	☐	☐	☐	☐	1051-1058

---

72. Søkte dere noen av disse formene for hjelp i denne/disse periodene?

VIS KORT 5

1

1059 A ☐ ALLMENNPRAKTISERENDE LEGE
1060 B ☐ GYNEKOLOG (PRIVATPRAKTISERENDE/ POLIKLINISK)
1061 C ☐ INNLAGT PÅ SYKEHUS PGA. BARNLØSHET
⟶ 73

1062 D ☐ HÅNDSPÅLEGGELSE/FORBØNN
1063 E ☐ HOMØOPATI/IRISDIAGNOSTIKK
1064 F ☐ AKUPUNKTUR
1065 G ☐ SONETERAPI
1066 H ☐ ANNET _____
GÅ TIL SPM. 75 DERSOM IO <u>BARE</u> HAR SVART DISSE ALTERNATIVENE.

1067 I ☐ IKKE SØKT HJELP ⟶ 74

---

*73. Hva slags behandling fikk dere? Ta med alle former for behandling som har vært prøvd.

	1		
1068	☐	BARE UNDERSØKT/IKKE FÅTT BEHANDLING	→ 75
1069	☐	ANTIBIOTIKA	
1070	☐	HORMONER	
1071	☐	OPERATIV BEHANDLING	
1072	☐	INSEMINASJON	
1073	☐	ANNET: _____	

---

74. Hvorfor søkte dere ikke hjelp?

	1	
1074	☐	REGNET MED Å BLI GRAVID UTEN SLIK HJELP
1075	☐	IKKE SÅ VIKTIG FOR MEG Å BLI GRAVID
1076	☐	MANNEN MIN ØNSKET DET IKKE
1077	☐	VANSKELIG Å KOMME I KONTAKT MED BEHANDLERE
1078	☐	TRODDE IKKE DET KUNNE HJELPE MEG
1079	☐	ANNET _____

HOLDNING TIL BARN

Så har vi noen spørsmål om holdning til barn.

*75. På dette kortet er det satt opp noen utsagn som kvinner ofte oppgir som grunner til å få barn eller flere barn.

VIS KORT 6

Hvilken av disse grunnene tror du er viktigst? Og nest viktigst?

	VIKTIGST 1080	NEST VIKTIGST 1081
A. BARN GJØR AT EN IKKE SÅ LETT BLIR ENSOM PÅ SINE GAMLE DAGER.	1 ☐	1 ☐
B. BARN GIR ANSVARSFØLELSE OG VIRKER UTVIKLENDE PÅ EN SELV.	2 ☐	2 ☐
C. DET ER FINT Å SE BARN VOKSE OG UTVIKLE SEG.	3 ☐	3 ☐
D. DET ER EN TILFREDSSTILLELSE AT SLEKTEN FORTSETTER VIDERE.	4 ☐	4 ☐
E. Å HA BARN GIR EN EGEN FØLELSE AV GLEDE.	5 ☐	5 ☐

---

*76. På dette kortet er det satt opp noen utsagn som kvinner ofte oppgir som grunner til ikke å få barn eller flere barn.

VIS KORT 7

Hvilken av disse grunnene tror du er viktigst? Og nest viktigst?

	VIKTIGST 1082	NEST VIKTIGST 1083
A. DET ER DYRT MED BARN ETTER HVERT SOM DE VOKSER TIL.	1 ☐	1 ☐
B. BARN GJØR DET VANSKELIGERE FOR EN KVINNE Å VÆRE YRKESAKTIV.	2 ☐	2 ☐
C. SVANGERSKAP, FØDSLER OG BARNESTELL ER SLITSOMT FOR EN KVINNE.	3 ☐	3 ☐
D. TIDEN STREKKER IKKE TIL.	4 ☐	4 ☐
E. DET Å OPPDRA BARN MEDFØRER BEKYMRINGER OG PROBLEMER.	5 ☐	5 ☐

77. Det har også blitt sagt at kvinner ikke ønsker å få flere barn fordi mennene er uvillige til å ta sin del av barnestellet og husarbeidet. Tror du dette har stor betydning, en viss betydning eller ingen betydning?

1084
1 ☐ STOR BETYDNING
2 ☐ EN VISS BETYDNING
3 ☐ INGEN BETYDNING
4 ☐ VET IKKE

*78. Hva synes du er det ideelle antall barn for en familie i Norge?

1085-1086 ☐☐ ANTALL

*79. MERK AV FRA SPM. 7, 17, 39, 42, 45 eller 47.

1087
1 ☐ IO HAR IKKE HATT SAMLEIE (SPM. 39) ELLER ØNSKER IKKE SVARE PÅ DETTE → 80
2 ☐ IO ER GRAVID (SPM. 7 ELLER 17) → 80
3 ☐ IO ELLER IO'S PARTNER ER STERILISERT (SPM. 42) → 85
4 ☐ IO TROR HUN KAN FÅ BARN (SVART JA ELLER VET IKKE PÅ SPM. 47) → 80
5 ☐ IO TROR IKKE HUN KAN FÅ BARN (SVART NEI PÅ SPM. 45 ELLER 47) → 85

*80. Regner du med å få (flere) barn?

1088
1 ☐ JA → 82
2 ☐ NEI → 81
3 ☐ VET IKKE → 84

*81. Kan du si noe om hvorfor du ikke regner med å få (flere) barn? Du kan nevne flere grunner.

1

1089 ☐ 1. JEG ER FOR GAMMEL
1090 ☐ 2. MIN EKTEFELLE/SAMBOER ER FOR GAMMEL
1091 ☐ 3. JEG HAR HELSEPROBLEMER
1092 ☐ 4. MIN EKTEFELLE/SAMBOER HAR HELSEPROBLEMER
1093 ☐ 5. TIDLIGERE SVANGERSKAP/FØDSLER FOR VANSKELIGE
1094 ☐ 6. JEG ØNSKER Å ARBEIDE UTENFOR HJEMMET
1095 ☐ 7. ØKONOMISKE FORHOLD
1096 ☐ 8. DÅRLIGE BOFORHOLD
1097 ☐ 9. FOR STORE FORPLIKTELSER I HJEMMET
1098 ☐ 10. MANGLER MULIGHET FOR BARNEPASS
1099 ☐ 11. JEG ØNSKER Å TA MER UTDANNING
1100 ☐ 12. MIN MANN/SAMBOER VIL IKKE HA (FLERE) BARN
1101 ☐ 13. JEG HAR IKKE DET NØDVENDIGE OVERSKUDD TIL Å TA MEG AV (FLERE) BARN
1102 ☐ 14. ER FORNØYD MED DET ANTALLET JEG HAR
1103 ☐ 15. ANNET (SPESIFISER): _____

_____

→ 84

DERSOM FLERE GRUNNER:

81B. Hva vil du si er den viktigste grunnen?
NOTER NR. PÅ SVARALTERNATIVET
1104-1105
☐☐ SVARALTERNATIV NR.

---

*82. Hvor mange barn regner du med å få alt i alt?

1106-1107 ☐☐ ANTALL 1108 ☐1 VET IKKE

---

*83. Når omtrent vil du helst ha ditt første/neste barn?

1109
1 ☐ INNEN 1 ÅR
2 ☐ 1-2 ÅR
3 ☐ 3-4 ÅR
4 ☐ 5 ÅR ELLER MER
5 ☐ IKKE LAGT SLIKE PLANER

---

*84. Kunne du tenke deg å få et barn alene, det vil si uten å leve i et parforhold?

1110
1 ☐ JA
2 ☐ NEI
3 ☐ VET IKKE

GENERELLE HOLDNINGER OG VERDIER

Så har vi noen spørsmål om mer allmenne holdninger og verdier.

85. Hvor mange ganger omtrent har du i løpet av de siste 12 månedene gått i kirken eller på religiøse møter? Regn ikke med barnedåp, bryllup, begravelse o.l.

1111

1 ☐ 0
2 ☐ 1-2
3 ☐ 3-5
4 ☐ 6-9
5 ☐ 10-19
6 ☐ 20-39
7 ☐ 40-59
8 ☐ 60 ELLER FLERE

---

86. Hvilket av disse fire utsagnene er du mest enig i?

VIS KORT 8

A. SAMBOERFORHOLD KAN ALDRI AKSEPTERES.

B. SAMBOERFORHOLD ER LIKE AKSEPTABELT SOM EKTESKAP DERSOM DET IKKE ER BARN I SAMLIVET.

C. SAMBOERFORHOLD ER LIKE AKSEPTABELT SOM EKTESKAP OGSÅ DERSOM DET ER BARN I SAMLIVET.

D. SAMBOERFORHOLD ER ALLTID Å FORETREKKE FREMFOR EKTESKAP.

1112

1 ☐ MEST ENIG I A
2 ☐ MEST ENIG I B
3 ☐ MEST ENIG I C
4 ☐ MEST ENIG I D
5 ☐ VET IKKE

---

*87. Hvor tilfreds eller utilfreds er du med ditt familieliv for tiden? Vis hvor du vil plassere deg på denne skalaen.

VIS KORT 9

	SVÆRT UTILFREDS									SVÆRT TILFREDS	VET IKKE
1113-1114	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11

---

*88. Jeg vil nå lese noen utsagn eller meninger om kvinnens rolle i familien og i samfunnet ellers. For hvert utsagn vil jeg be deg si om du er enig eller uenig:

VIS KORT 10

	ENIG	UENIG	INGEN MENING	
a. Selv om en kvinne er yrkesaktiv, bør hun ha hovedansvaret for det praktiske arbeidet med hjem og barn	1 ☐	2 ☐	3 ☐	1115
b. Jenter bør velge utdanning uten hensyn til at de som oftest blir mødre og husmødre.	1 ☐	2 ☐	3 ☐	1116
c. Kvinner som har barn under skolealder, bør selv ta seg av sine barn og ikke være yrkesaktive.	1 ☐	2 ☐	3 ☐	1117
d. Fordi kvinner i dag stiller svakere enn menn på arbeidsmarkedet, bør kvinner gis fortrinnsrett ved ansettelse dersom søkerne ellers er likt kvalifisert.	1 ☐	2 ☐	3 ☐	1118

---

*89. Det er fortsatt diskusjon om adgang til abort. På dette kortet har vi samlet noen av de standpunktene som blir hevdet i debatten. Hvilken av uttalelsene på kortet stemmer best med din egen mening?

VIS KORT 11

1119

1 ☐ ABORT BØR ALDRI TILLATES

2 ☐ ABORT BØR TILLATES BARE HVIS KVINNENS LIV ELLER HELSE ER I FARE.

3 ☐ ABORT BØR OGSÅ TILLATES HVIS KVINNEN PÅ GRUNN AV PERSONLIGE FORHOLD HAR MEGET VANSKELIG FOR Å TA SEG AV ET BARN.

4 ☐ SELVBESTEMT ABORT. DEN ENKELTE KVINNE MÅ SELV FÅ BESTEMME OM HUN VIL FØDE SITT BARN.

5 ☐ INGEN MENING.

6 ☐ ØNSKER IKKE SVARE.

---

*90. Det snakkes en del om hvilke mål landet bør ha framover. På dette kortet har vi noen av de mål en del mennesker vil sette høyt. Hvilket bedømmer du som viktigst? Og som nest viktigst?

VIS KORT 12

	VIKTIGST 1120	NEST VIKTIGST 1121
A. Å OPPRETTHOLDE LOV OG ORDEN I SAMFUNNET.	1 ☐	1 ☐
B. Å GI FOLK MER Å SI I VIKTIGE POLITISKE AVGJØRELSER.	2 ☐	2 ☐
C. Å BEKJEMPE DE STIGENDE PRISENE.	3 ☐	3 ☐
D. Å BESKYTTE YTRINGSFRIHETEN.	4 ☐	4 ☐
E. VET IKKE	5 ☐	5 ☐

OPPVEKSTFAMILIE

Til slutt et par spørsmål om din egen oppvekstfamilie.

*91. Hvor mange søsken har du hatt?

1122-1123
☐☐ ANTALL

1124
1 ☐ HAR IKKE HATT SØSKEN

---

*92. Hva var din hovedforsørgers yrke under mesteparten av din oppvekst?

YRKE: _____

1125-1127 1128
☐☐☐ ☐ YRKESKODE

Vedlegg 2
Menn

UNDERGITT TAUSHETSPLIKT

STATISTISK SENTRALBYRÅ
Intervjukontoret
Postboks 8131 Dep. 0033 Oslo 1
Tlf. (02) *41 38 20

FAMILIE- OG YRKESUNDERSØKELSEN

Kvinner og menn 1988

Ikke utfylte skjema er unntatt fra offentlighet inntil 31.12.1988 (Offentlighetsloven §4)

Prosjektnr.	2 8 8	1- 3
Utvalgsomr. nr.		4- 6
Kommune nr.		7-10
IO nr.		11-14
Fødselsår		15-16
IO's kjønn (1=M, 2=K)	1	17

TELEFONOPPLYSNING

22

1 ☐ IO kan nåes på telefon: _____ / _____
Retn.nr. Lokalnr.

2 ☐ IO nåes ikke på telefon (0180 kontaktet)

3 ☐ Vet ikke, finner ikke ut

Intervjuer nr. ☐☐☐☐ 18-21

_____
Intervjuerens navn

Dato for første kontakt (forsøk): ☐☐ ☐☐ 23-26
Dag Mnd.

***A. BOSTEDSSTRØK (IO'S FASTE BOLIGADRESSE):**

27

1 ☐ Spredtbygd strøk

Tettbygd strøk med:

2 ☐ 200 - 1 999 bosatte

3 ☐ 2 000 - 19 999 "

4 ☐ 20 000 - 99 999 "

5 ☐ 100 000 eller flere bosatte

***B. DERSOM IO ER KONTAKTET PÅ ANNEN ADRESSE ENN I IO-LISTE**

28

1 ☐ IO er kontaktet på midlertidig adresse

2 ☐ IO er kontaktet på ny fast adresse

Postnr. og -sted: _____

Kommune: _____ ☐☐☐☐ 29-32

C. KONTAKT OG FORSØK PÅ KONTAKT MED IO:

33

☐ Ganger kontaktet/forsøkt kontakt over telefon

34

☐ Ganger oppsøkt på adresse

***D. KRYSS AV FOR DET SOM PASSER:**

Arbeid med tildelte IO:

35

1 ☐ Utført av lokal intervjuer → E

2 ☐ Utført av intervjuer ved kontoret → E

Oppfølging av frafall:

36

1 ☐ Utført lokalt
2 ☐ Utført ved kontoret
} av ☐☐☐☐ 37-40 → F
Intervjuernr.

E. RESULTAT AV ARBEID MED TILDELTE IO

41

1 ☐ Intervju → G

2 ☐ Frafall/avgang → REGISTRER PÅ NESTE SIDE

***F. RESULTAT AV OPPFØLGINGSARBEID:**

42

1 ☐ Telefonintervju
2 ☐ Besøksintervju
} → G

3 ☐ Fortsatt frafall → REGISTRER PÅ NESTE SIDE

G. REGISTRERING VED OPPNÅDD INTERVJU

Dato intervjuet ble foretatt ☐☐ ☐☐ 43-46
Dag Mnd.

Ble det avtalt tid for intervju på forhånd?

47

1 ☐ Ja, over telefon

2 ☐ Ja, ved besøk på adresse

Intervjuet startet kl. ☐☐ ☐☐ 48-51
Time Min.

og varte til kl. ☐☐ ☐☐ 52-55

dvs. i alt ☐☐☐ 56-58
Minutter

-8067 7.88.4000

REGISTRERING AV FRAFALL/AVGANG

Dato for registrering av frafall/avgang [, | ,] 61-64
DAG MND

Hvem har gitt opplysningene til registrering av frafalls-/avgangsgrunn?

65
1 [ ] IO SELV
2 [ ] IO'S EKTEFELLE/SAMBOER
3 [ ] IO's SØNN/DATTER
4 [ ] IO'S FAR/MOR
5 [ ] ANDRE: _____
6 [ ] INGEN

GRUNNER TIL FRAFALL/AVGANG (VED OPPFØLGING KORRIGERES FOR NY FRAFALLSGRUNN)

66-67

FRAFALL
00 [ ] IO nekter, spesifiser: _____
02 [ ] Andre nekter for IO
10 [ ] IO er kortvarig syk
12 [ ] IO er langvarig syk
20 [ ] Sykdom/dødsfall i IO's familie
30 [ ] IO er bortreist, på ferie o.l.
31 [ ] IO er borte på arbeid, forretningsreise o.l.
32 [ ] IO er borte på skole, studieopphold o.l.
33 [ ] IO er ikke å treffe
40 [ ] IO's bolig/adresse ikke funnet
70 [ ] Annet, spesifiser: _____

AVGANG
80 [ ] IO er død
90 [ ] IO er flyttet til utlandet (fast)
94 [ ] IO er forpleid i institusjon
95 [ ] Annet, spesifiser: _____

FOR KONTORET
60 [ ] Mangler opplysninger fra intervjuer
65 [ ] Kostnader, mangler intervjuere o.l.

VED OPPFØLGING:

Registreringsdato: [, | ,] 68-71
DAG MND

72
1 [ ] Ikke oppnådd kontakt med IO
2 [ ] Kontakt med IO, fortsatt frafall (MED SAMME GRUNN SOM TIDLIGERE)
3 [ ] Kontakt med IO, fortsatt frafall (MED NY FRAFALLSGRUNN): [|] 73-74 ÅRSAKSKODE

Ved undersøkelser som denne er det viktig at alle som er med, får de samme spørsmålene, stilt på samme måte og i den rekkefølgen de står i skjemaet. Jeg håper du vil svare så godt du kan, selv om det skulle komme et spørsmål du ikke synes passer så godt.

HUSHOLDNING OG FLYTTING

*1. Først vil vi gjerne ha en oversikt over de personene som tilhører husholdningen din, deres kjønn, fødselsår og eventuelle slektskap med deg.

75
1 ☐ IO ER ENSLIG ⟶ 2

HUSHOLD-NINGS-MEDLEMSNR.	Kjønn (1=M 2=K)	Fødselsår	Slektskap til IO (SE KODELISTE NEDENFOR)	
01 (IO)	—	———	0 1	76- 79
02 xxxx	☐	☐	☐☐	80- 86
03 xxxx	☐	☐	☐☐	87- 93
04 xxxx	☐	☐	☐☐	94-100
05 xxxx	☐	☐	☐☐	101-107
06 xxxx	☐	☐	☐☐	108-114
07 xxxx	☐	☐	☐☐	115-121
08 xxxx	☐	☐	☐☐	122-128
09 xxxx	☐	☐	☐☐	129-135
10 xxxx	☐	☐	☐☐	136-142

SLEKTSKAPSKODE:

02 EKTEFELLE
03 SAMBOER
04 SØNN/DATTER
05 STEBARN/FOSTERBARN/ BARN AV SAMBOER
06 ADOPTIVBARN
07 SØSKEN
08 FORELDRE
09 SVIGERFORELDRE
10 SVIGERSØNN/DATTER
11 BESTEFORELDRE
12 BARNEBARN
13 ANNEN SLEKTNING
14 LOSJERENDE/ HYBELBOER
15 ARBEIDSHJELP
16 ANNEN IKKE-SLEKTNING

143-146
FOR KONTORET ☐☐☐

*2. Hvor bodde du det meste av tiden før du fylte 16 år?

147

1 ☐ UTLANDET ⟶ 4

2 ☐ NORGE:

STED I NORGE: _____

KOMMUNE: _____

148-151 ☐☐☐☐ FOR KONTORET

---

*3. Hva slags sted var dette da du vokste opp der? Var det et spredtbygd sted, mindre tettsted, større tettsted eller liten by, større by eller stor by?

152

1 ☐ SPREDTBYGD
2 ☐ MINDRE TETTSTED (200-1 999 INNBYGGERE)
3 ☐ STØRRE TETTSTED/LITEN BY (2 000-19 999 INNBYGGERE)
4 ☐ STØRRE BY (20 000-100 000 INNBYGGERE)
5 ☐ STOR BY (OVER 100 000 INNBYGGERE) MED FORSTEDER
6 ☐ ANNET (SPESIFISER): _____

---

*4. Vi vil gjerne vite når du flyttet fra oppveksthjemmet ditt for godt, dersom du har gjort det. Kan du angi måned og år?

153-154 ☐☐ MND 155-156 ☐☐ ÅR

157 ☐ 1 BOR FORTSATT HJEMME

BARN

*5. Vi vil gjerne ha en oversikt over alle barn du er biologisk far til, enten du har bodd sammen med barnet eller ikke. Vi tar også med barn som eventuelt måtte være døde. Er du biologisk far til noen barn?

158

1 ☐ JA ⟶ 6
2 ☐ NEI ⟶ 13

---

6. For hvert av barna vil vi gjerne registrere fødselsmåned og -år og om det er gutt eller jente.

BIOLOGISKE BARN	FØDT MND	FØDT ÅR		BARNETS KJØNN GUTT	JENTE		DØD MND (FYLLES UT UNDER SPM. 8)	DØD ÅR	
NR. 1	☐	☐	159-162	1	2	163	☐	☐	164-167
NR. 2	☐	☐	168-171	1	2	172	☐	☐	173-176
NR. 3	☐	☐	177-180	1	2	181	☐	☐	182-185
NR. 4	☐	☐	186-189	1	2	190	☐	☐	191-194
NR. 5	☐	☐	195-198	1	2	199	☐	☐	200-203
NR. 6	☐	☐	204-207	1	2	208	☐	☐	209-212
NR. 7	☐	☐	213-216	1	2	217	☐	☐	218-221
NR. 8	☐	☐	222-225	1	2	226	☐	☐	227-230
NR. 9	☐	☐	231-234	1	2	235	☐	☐	236-239
NR. 10	☐	☐	240-243	1	2	244	☐	☐	245-248
NR. 11	☐	☐	249-252	1	2	253	☐	☐	254-257
NR. 12	☐	☐	258-261	1	2	262	☐	☐	263-266

7. Lever barnet/barna fortsatt?

267
1 ☐ JA → 9
2 ☐ NEI → 8

8. Hvilke av barna er det som er døde, og når døde de?

SKRIV INN OPPLYSNINGENE UNDER SPM. 6.

9. Er det noen av barna du er far til, som du aldri har bodd sammen med?

268
1 ☐ JA → 10
2 ☐ NEI → 11

10. Når er disse barna født? Oppgi måned og år, og begynn med det eldste barnet.

	MND.	ÅR	
BARN NR. 1	☐	☐	269-272
BARN NR. 2	☐	☐	273-276
BARN NR. 3	☐	☐	277-280
BARN NR. 4	☐	☐	281-284

*11. Er det noen av barna du er far til, som du bare har bodd fast sammen med i perioder av barnas liv? Vi ser her bort fra barn som har flyttet hjemmefra i voksen alder.

285
1 ☐ JA ⟶ 12
2 ☐ NEI ⟶ 13

---

12. For hvert av disse barna vil vi gjerne vite fødselsår og fødselsmåned og hvilke perioder du har bodd sammen med barnet. Vi ber deg begynne med det eldste barnet.

BARN	FØDT		BODD SAMMEN MED BARNET								
			FRA		TIL		FRA		TIL		
NR.	MND.	ÅR	MND.	ÅR	MND.	ÅR	MND.	ÅR	MND.	ÅR	
1											286-321
2											322-357
3											358-377
4											378-397
5											398-417
6											418-437

SAMBOERFORHOLD OG EKTESKAP

13. Så noen spørsmål om samboerforhold og ekteskap.

FOR IO SOM BOR SAMMEN MED EKTEFELLE ELLER SAMBOER (SPM. 1), KRYSS AV FOR "JA" UTEN SPØRSMÅL.

Har du noen gang vært gift, eller har du noen gang levd fast sammen med en kvinne uten å være formelt gift?

438
1 ☐ JA ⟶ 14
2 ☐ NEI ⟶ 15 FINN FRAM FELTINSTRUKSEN!

---

*14. Vi vil tidfeste alle samboerforhold og ekteskap du har levd eller lever i. Merk spesielt at om dere levde i samboerforhold før dere giftet dere, regner vi denne perioden som et eget samliv.

Begynn med den første gangen du flyttet sammen med en kvinne.

SAMLIV NR.	INNGÅTT MND	INNGÅTT ÅR	TYPE SAMBOER FORHOLD (1)	TYPE EKTE-SKAP (2)	OPPHØRT MND	OPPHØRT ÅR	OPPHØRSGRUNN GIF-TET OSS (1)	OPPHØRSGRUNN FLYT-TET FRA HVER-ANDRE (2)	OPPHØRSGRUNN DØD (3)	
1										439-448
2										449-458
3										459-468
4										469-478
5										479-488
6										489-498
7										499-508
8										509-518
9										519-528
10										529-538

UTDANNING, YRKESAKTIVITET, ANDRE AKTIVITETER

FINN FRAM FELTINSTRUKSEN!

SPM. 15

ALDER	ÅRS-TALL	BARN Født mnd.	UTDANNING a Begynt/ sluttet mnd., pil	b Type utdanning	Normal varighet Heltid mnd./ år	Normal varighet Deltid timer	c Hvordan avsluttet fullført = 1 ikke fullført = 2
14	1 9						
15	1 9						
16	1 9						
17	1 9						
18	1 9						

Skjemaet inneholder rubrikker for hvert år inntil 43-årsalder.
Spørsmålene til skjemaet var trykt i en egen feltinstruks.

SPM. 16, 17 | SPM. 18

a **Begynt/ sluttet** mnd., pil	**YRKESAKTIVITET** b **Yrke**		c **Virksomhet**	d **Arbeidstidens lengde** 10-24 timer = 1 25-34 timer = 2 35-45 timer = 3 46 timer og mer = 4 uoppgitt = 9	e **Ansettelses-forhold** selvstendig = 1 ansatt = 2 familie-medlem = 3	**ANDRE AKTIVITETER** a **Begynt/ sluttet** mnd., pil	b **Type** ulønnet hjemmearbeid = H militær-/siviltjeneste = M arb.ledig = AL annet = AN (spesifiser)
		Yrkes-kode					

19. BARE TIL IO SOM ER I INNTEKTSGIVENDE ARBEID. ANDRE GÅR TIL SPM. 20.

Hvor mange timer arbeider du gjennomsnittlig pr. uke i ditt nåværende arbeid? Regn <u>også</u> med betalte overtidstimer og ekstratimer hjemme i forbindelse med dette arbeidet. (GJELDER HOVED- OG BIYRKER SAMLET)

539-541
[| |] TIMER PR. UKE

EKTEFELLE/SAMBOER

20. MERK AV FRA SPM. 14.

542
1 [ ] IO ER GIFT → 24
2 [ ] IO ER SAMBOENDE → 21
3 [ ] IO LEVER IKKE I SAMLIV → 32

---

21. Hvem er det som står som leier eller eier av boligen dere bor i?

543
1 [ ] JEG SELV
2 [ ] MIN SAMBOER
3 [ ] BEGGE I FELLESSKAP
4 [ ] ANNET _____

---

22. Har du og din samboer noen form for skriftlig avtale dere i mellom i fall dere skulle komme til å gå fra hverandre eller én av dere skulle falle fra?

544
1 [ ] JA
2 [ ] NEI

---

23. Har du og din samboer planer om å gifte dere de nærmeste to årene?

545
1 [ ] JA
2 [ ] NEI
3 [ ] VET IKKE

---

*24. Hva gjør din ektefelle/samboer? Har hun minst 10 timers inntektsgivende arbeid pr. uke, eller er hun arbeidsløs, student, trygdet eller hjemmearbeidende?

546
1 [ ] I INNTEKTSGIVENDE ARBEID (MINST 10 TIMER PR. UKE) → 25
2 [ ] ARBEIDSLØS
3 [ ] STUDENT/ELEV
4 [ ] TRYGDET/PENSJONIST → 28
5 [ ] HJEMMEARBEIDENDE
6 [ ] ANNET _____

---

*25. Hvilket yrke har hun?

YRKE: _____

547-549 550
☐☐☐ ☐ YRKESKODE

---

*26. Hva slags virksomhet er det hun arbeider i?

VIRKSOMHETENS ART: _____

551-552
☐☐ FOR KONTORET

---

*27. Arbeider hun som selvstendig, som ansatt eller som familiemedlem uten fast avtalt lønn?

553
1 ☐ SELVSTENDIG
2 ☐ ANSATT
3 ☐ FAMILIEMEDLEM

---

*28. Hvilken allmennutdanning har din ektefelle/samboer fullført?

KRYSS AV FOR HØYESTE UTDANNING.

554
1 ☐ 7-ÅRIG FOLKESKOLE ELLER KORTERE
2 ☐ 1-ÅRIG FRAMHALDS- ELLER FORTSETTELSESSKOLE
3 ☐ 2-ÅRIG FRAMHALDS- ELLER FORTSETTELSESSKOLE
4 ☐ 9-ÅRIG GRUNNSKOLE
5 ☐ FOLKEHØGSKOLE (UNGDOMS- ELLER FYLKESSKOLE) 1.ÅRS KURS
6 ☐ REAL- ELLER MIDDELSKOLE, GRUNNSKOLENS 10. ÅR
7 ☐ FOLKEHØGSKOLE, 2.ÅRS KURS
8 ☐ ARTIUM, ØKONOMISK GYMNAS, ELLER 3-ÅRIG VIDERE-GÅENDE SKOLE, ALLMENNFAGLIG LINJE
9 ☐ VET IKKE

MULIGHET FOR Å FÅ BARN/PREVENSJON

29. Så vil vi stille noen spørsmål om muligheten for å få barn og bruken av prevensjon.

I hvilket år hadde du ditt første samleie?

555-556
☐☐ ÅR

557
1 ☐ HUSKER IKKE
2 ☐ ØNSKER IKKE SVARE

---

*30. Er din ektefelle/samboer gravid nå?

558
1 ☐ JA ⟶ 31
2 ☐ NEI ⟶ 35

---

31. I hvilken måned venter hun barnet?

559-560 [ ] MND ⟶ 41

---

32. STILLES BARE TIL IO SOM IKKE ER BIOLOGISKE FEDRE (SPM. 5). ANDRE GÅR TIL SPM. 34.

Så vil vi stille noen spørsmål om muligheten for å få barn og bruken av prevensjon.

For å unngå senere å stille unødvendige spørsmål vil vi gjerne først spørre om du noen gang har hatt samleie?.

561

1 [ ] JA ⟶ 33
2 [ ] NEI
3 [ ] ØNSKER IKKE SVARE ⟶ 41

---

33. I hvilket år hadde du ditt første samleie?

562-563 [ ] ÅR ⟶ 35

564

1 [ ] HUSKER IKKE
2 [ ] ØNSKER IKKE SVARE ⟶ 35

---

34. Så vil vi stille noen spørsmål om muligheten for å få barn og bruken av prevensjon.

I hvilket år hadde du ditt første samleie?

565-566 [ ] ÅR

567

1 [ ] HUSKER IKKE
2 [ ] ØNSKER IKKE SVARE

---

35. Er du (eller din partner) sterilisert?

568

1 [ ] IO STERILISERT ⟶ 36
2 [ ] PARTNER STERILISERT ⟶ 41
3 [ ] BEGGE STERILISTERT ⟶ 36
4 [ ] IKKE STERILISERT
5 [ ] ØNSKER IKKE SVARE ⟶ 37

---

*36. I hvilket år ble du sterilisert?

569-570 [ ] ÅR ⟶ 41

---

37. Tror du det er fysisk mulig for deg (og din ektefelle/samboer) å få (flere) barn nå eller senere dersom du/dere skulle ønske det?

571

1 [ ] JA, JEG TROR DET ⟶ 39
2 [ ] NEI, JEG TROR IKKE DET ⟶ 38
3 [ ] VET IKKE ⟶ 39

---

38. Hvorfor tror du at det ikke er mulig for deg/dere å få (flere) barn?
KRYSS AV FOR ALLE ALTERNATIVENE SOM NEVNES

	1		
572	☐	SYKDOM ELLER OPERASJON HOS IO	
573	☐	EKTEFELLE/SAMBOER HAR IKKE MENSTRUASJON LENGER	
574	☐	LEGE MENER JEG IKKE KAN BLI FAR	
575	☐	EKTEFELLE/SAMBOER HAR IKKE BLITT GRAVID FORELØPIG	→ 41
576	☐	SYKDOM ELLER OPERASJON HOS EKTEFELLE/SAMBOER	
577	☐	LEGE MENER MIN EKTEFELLE/SAMBOER IKKE KAN FÅ BARN	
578	☐	ANNEN GRUNN (SPESIFISER): _____	

*39. Har du hatt noe samleie i løpet av de siste fire ukene?

	579		
1	☐	JA	→ 40
2	☐	NEI	→ 41
3	☐	ØNSKER IKKE SVARE	→ 40

*40. Så noen spørsmål om prevensjonsbruk i de siste fire ukene. Vi vil gjerne vite om alle metoder dere måtte ha brukt.

VIS KORT 1

Har dere i løpet av de siste 4 ukene benyttet:

	JA	NEI	
1. Avbrutt samleie	1 ☐	2 ☐	580
2. Sikker periode	1 ☐	2 ☐	581
3. Sæddrepende middel (krem, salve, skum, pute, stikkpille)	1 ☐	2 ☐	582
4. Kondom	1 ☐	2 ☐	583
5. Pessar	1 ☐	2 ☐	584
6. P-pille	1 ☐	2 ☐	585
7. Spiral	1 ☐	2 ☐	586
8. Annen metode	1 ☐	2 ☐	587
ØNSKER IKKE SVARE	1 ☐		588

HOLDNING TIL BARN

Så har vi noen spørsmål om holdning til barn.

*41. På dette kortet er det satt opp noen utsagn som menn ofte oppgir som grunner til å ønske seg barn eller flere barn.

VIS KORT 2

Hvilken av disse grunnene tror du er viktigst? Og nest viktigst?

	VIKTIGST (589)	NEST VIKTIGST (590)
A. BARN GJØR AT EN IKKE SÅ LETT BLIR ENSOM PÅ SINE GAMLE DAGER.	1 ☐	1 ☐
B. BARN GIR ANSVARSFØLELSE OG VIRKER UTVIKLENDE PÅ EN SELV.	2 ☐	2 ☐
C. DET ER FINT Å SE BARN VOKSE OG UTVIKLE SEG.	3 ☐	3 ☐
D. DET ER EN TILFREDSSTILLELSE AT SLEKTEN FORTSETTER VIDERE	4 ☐	4 ☐
E. Å HA BARN GIR EN EGEN FØLELSE AV GLEDE.	5 ☐	5 ☐

*42. På dette kortet er det satt opp noen utsagn som menn ofte oppgir som grunner til ikke å ønske seg barn eller flere barn.

VIS KORT 3

Hvilken av disse grunnene tror du er viktigst? Og nest viktigst?

	VIKTIGST (591)	NEST VIKTIGST (592)
A. DET ER DYRT MED BARN ETTER HVERT SOM DE VOKSER TIL.	1 ☐	1 ☐
B. BARN HINDRER HANDLEFRIHETEN TIL EN MANN.	2 ☐	2 ☐
C. NATTEVÅK OG BARNESTELL ER SLITSOMT FOR EN MANN.	3 ☐	3 ☐
D. TIDEN STREKKER IKKE TIL.	4 ☐	4 ☐
E. DET Å OPPDRA BARN MEDFØRER BEKYMRINGER OG PROBLEMER.	5 ☐	5 ☐

43. Det har også blitt sagt at kvinner ikke ønsker å få flere barn fordi mennene er uvillige til å ta sin del av barnestellet og husarbeidet. Tror du dette har stor betydning, en viss betydning eller ingen betydning?

593

1 ☐ STOR BETYDNING
2 ☐ EN VISS BETYDNING
3 ☐ INGEN BETYDNING
4 ☐ VET IKKE

*44. Hva synes du er det ideelle antall barn for en familie i Norge?

594-595 [ ] ANTALL

---

*45. MERK AV FRA SPM. 32, 30, 35 ELLER 37

596

1 [ ] IO HAR IKKE HATT SAMLEIE (SPM. 32) ELLER ØNSKER IKKE SVARE PÅ DETTE. → 46

2 [ ] IO'S EKTEFELLE/SAMBOER ER GRAVID (SPM. 30) → 46

3 [ ] IO ELLER IO'S PARTNER ER STERILISERT (SPM. 35) → 50

4 [ ] IO TROR HAN KAN FÅ BARN (SVART JA ELLER VET IKKE PÅ SPM. 37) → 46

5 [ ] IO TROR <u>IKKE</u> HAN KAN FÅ BARN (SVART NEI PÅ SPM. 37) → 50

---

*46. Regner du med å få (flere) barn?

597

1 [ ] JA → 48

2 [ ] NEI → 47

3 [ ] VET IKKE → 50

---

*47. Kan du si noe om hvorfor du ikke regner med å få (flere) barn? Du kan nevne flere grunner.

1

598 [ ] 1. MIN EKTEFELLE/SAMBOER ER FOR GAMMEL

599 [ ] 2. JEG ER FOR GAMMEL

600 [ ] 3. EKTEFELLE/SAMBOER HAR HELSEPROBLEMER

601 [ ] 4. JEG HAR HELSEPROBLEMER

602 [ ] 5. TIDLIGERE SVANGERSKAP/FØDSLER FOR VANSKELIGE

603 [ ] 6. EKTEFELLE/SAMBOER ØNSKER Å ARBEIDE UTENFOR HJEMMET

604 [ ] 7. ØKONOMISKE FORHOLD

605 [ ] 8. DÅRLIGE BOFORHOLD

606 [ ] 9. FOR STORE FORPLIKTELSER I HJEMMET

607 [ ] 10. MANGLER MULIGHET FOR BARNEPASS

608 [ ] 11. EKTEFELLE/SAMBOER ØNSKER Å TA MER UTDANNING → 50

609 [ ] 12. EKTEFELLE/SAMBOER VIL IKKE HA (FLERE) BARN

610 [ ] 13. ER FORNØYD MED DET ANTALLET JEG HAR

611 [ ] 14. JEG HAR IKKE DET NØDVENDIGE OVERSKUDD TIL Å TA MEG AV (FLERE) BARN

612 [ ] 15. ANNET (SPESIFISER): _____

DERSOM FLERE GRUNNER:

47B. Hva vil du si er den viktigste grunnen?
NOTER NR. PÅ SVARALTERNATIVET

613-614

[ ][ ] SVARALTERNATIV NR.

---

*48. Hvor mange barn regner du med å få alt i alt?

615-616 ☐☐ ANTALL 617 ☐ 1 VET IKKE

---

*49. Når omtrent vil du helst ha ditt første/neste barn?

618
1 ☐ INNEN 1 ÅR
2 ☐ 1-2 ÅR
3 ☐ 3-4 ÅR
4 ☐ 5 ÅR ELLER MER
5 ☐ IKKE LAGT SLIKE PLANER

GENERELLE HOLDNINGER OG VERDIER

Så har vi noen spørsmål om mer allmenne holdninger og verdier.

50. Hvor mange ganger omtrent har du i løpet av de siste 12 månedene gått i kirken eller på religiøse møter? Regn ikke med barnedåp, bryllup, begravelse o.l.

619
1 ☐ 0
2 ☐ 1-2
3 ☐ 3-5
4 ☐ 6-9
5 ☐ 10-19
6 ☐ 20-39
7 ☐ 40-59
8 ☐ 60 ELLER FLERE

---

51. Hvilket av disse fire utsagnene er du mest enig i?

VIS KORT 4

A. SAMBOERFORHOLD KAN ALDRI AKSEPTERES.

B. SAMBOERFORHOLD ER LIKE AKSEPTABELT SOM EKTESKAP DERSOM DET IKKE ER BARN I SAMLIVET.

C. SAMBOERFORHOLD ER LIKE AKSEPTABELT SOM EKTESKAP OGSÅ DERSOM DET ER BARN I SAMLIVET.

D. SAMBOERFORHOLD ER ALLTID Å FORETREKKE FREMFOR EKTESKAP.

620
1 ☐ MEST ENIG I A
2 ☐ MEST ENIG I B
3 ☐ MEST ENIG I C
4 ☐ MEST ENIG I D
5 ☐ VET IKKE

---

*52. Hvor tilfreds eller utilfreds er du med ditt familieliv for tiden? Vis hvor du vil plassere deg på denne skalaen.

VIS KORT 5

	SVÆRT UTILFREDS									SVÆRT TILFREDS		VET IKKE
621-622	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐		☐
	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10		11

---

*53. Jeg vil nå lese noen utsagn eller meninger om kvinnens rolle i familien og i samfunnet ellers. For hvert utsagn vil jeg be deg si om du er enig eller uenig:

VIS KORT 6

	ENIG	UENIG	INGEN MENING	
a. Selv om en kvinne er yrkesaktiv, bør hun ha hovedansvaret for det praktiske arbeidet med hjem og barn	1 ☐	2 ☐	3 ☐	623
b. Jenter bør velge utdanning uten hensyn til at de som oftest blir mødre og husmødre.	1 ☐	2 ☐	3 ☐	624
c. Kvinner som har barn under skolealder, bør selv ta seg av sine barn og ikke være yrkesaktive.	1 ☐	2 ☐	3 ☐	625
d. Fordi kvinner i dag stiller svakere enn menn på arbeidsmarkedet, bør kvinner gis fortrinnsrett ved ansettelse dersom søkerne ellers er likt kvalifisert.	1 ☐	2 ☐	3 ☐	626

---

*54. Det er fortsatt diskusjon om adgang til abort. På dette kortet har vi samlet noen av de standpunktene som blir hevdet i debatten. Hvilken av uttalelsene på kortet stemmer best med din egen mening?

VIS KORT 7

627

1 ☐ ABORT BØR ALDRI TILLATES

2 ☐ ABORT BØR TILLATES BARE HVIS KVINNENS LIV ELLER HELSE ER I FARE.

3 ☐ ABORT BØR OGSÅ TILLATES HVIS KVINNEN PÅ GRUNN AV PERSONLIGE FORHOLD HAR MEGET VANSKELIG FOR Å TA SEG AV ET BARN.

4 ☐ SELVBESTEMT ABORT. DEN ENKELTE KVINNE MÅ SELV FÅ BESTEMME OM HUN VIL FØDE SITT BARN.

5 ☐ INGEN MENING.

6 ☐ ØNSKER IKKE SVARE.

---

*55. Det snakkes en del om hvilke mål landet bør ha framover. På dette kortet har vi noen av de mål en del mennesker vil sette høyt. Hvilket bedømmer du som viktigst? Og som nest viktigst?

VIS KORT 8

	VIKTIGST 628	NEST VIKTIGST 629
A. Å OPPRETTHOLDE LOV OG ORDEN I SAMFUNNET.	1 ☐	1 ☐
B. Å GI FOLK MER Å SI I VIKTIGE POLITISKE AVGJØRELSER.	2 ☐	2 ☐
C. Å BEKJEMPE DE STIGENDE PRISENE.	3 ☐	3 ☐
D. Å BESKYTTE YTRINGSFRIHETEN.	4 ☐	4 ☐
E. VET IKKE	5 ☐	5 ☐

OPPVEKSTFAMILIE

Til slutt et par spørsmål om din egen oppvekstfamilie.

*56. Hvor mange søsken har du hatt?

630-631
☐☐ ANTALL

632
1 ☐ HAR IKKE HATT SØSKEN

---

*57. Hva var din hovedforsørgers yrke under mesteparten av din oppvekst?

YRKE: _____

633-635 636
☐☐☐ ☐ YRKESKODE

Figurregister

Side

Hva boken handler om

1.1. Illustrasjon av alder og periode for utvalget i Familie- og yrkesundersøkelsen 15
1.2. Fruktbarhetsundersøkelsen 1977 og Familie- og yrkesundersøkelsen 1988. Eksempler på sammenlikninger 16

Barn, men hvor mange og når?

2.1. Fødselstall og samlet fruktbarhetstall. 1900-1991 20
2.2. Kohortfruktbarhet og reproduksjonsnivå. Kvinner født 1900-1949 . 22
2.3. Andel med barn ved ulike alderstrinn. Kvinner og menn. Kumulative prosenter 24
2.4. Prevensjonsbruk. Kvinner 20-24 år i 1957-1972 og kvinner 22 år i 1977-1987. Prosent 26
2.5. Medianalder ved første fødsel etter utdanning. Kvinner født 1945-1965, menn født 1945 og 1960 28
2.6. Avstand mellom første og andre fødsel. Prosent. 1968-1988 34
2.7. Gjennomsnittlig antall barn og religiøs aktivitet. Kvinner født 1945-1968 som har levd 15-19 år i samliv 41
2.8. Samlivsstatus ved første fødsel 1968-1988. Prosent 42

Samboforhold og ekteskap

3.1. Ekteskap og skilsmisser. 1930-1991 45
3.2. Giftermålsrater for ugifte kvinner i ulike aldersgrupper. 1966-1970, 1976-1980 og 1991 46
3.3. Andel som har inngått første ekteskap innen ulike aldere. Kvinner født 1945-1968. Kumulative prosenter 51
3.4. Andel som hadde inngått første samliv innen ulike aldere. Kvinner født 1945-1968. Kumulative prosenter 52
3.5. Andel som hadde inngått sitt første samboforhold innen ulike aldere. Kvinner født 1945-1968. Kumulative prosenter 53
3.6. Andel som hadde inngått første samliv innen ulike aldere etter utdanning. Kvinner født 1945 og 1960. Kumulative prosenter 55
3.7. Samlivstype 1/2, 1, 2 og 5 år etter fødselen for dem som får sitt første barn som samboende. Kvinner født 1945-1968. Prosent . . 59

Side

Prevensjon

4.1. Kvinner 20-43 år som ble intervjuet/ikke intervjuet om prevensjonsbruk 65
4.2. Andel steriliserte kvinner (eller deres partner) etter alder. Prosent. 1977 og 1988 67
4.3. Andel som ikke brukte prevensjon, etter alder. Prosent. 1977 og 1988 70
4.4. Bruk av p-pille og spiral etter alder. Prosent. 1977 og 1988 74

Aborter - spontane og framkalte

5.1. Årlig antall fødsler, framkalte aborter og svangerskap. 1976-1991 . 80
5.2 Gjennomsnittlig antall graviditeter. Kvinner 19-42 år 83
5.3. Andel som har hatt abort ved ulike aldere. Kvinner født 1945-1965. Kumulative prosenter 86
5.4. Svangerskapsutfall etter svangerskapsnummer. Kvinner født 1945-1968. Prosent 87
5.5. Levendefødsler og framkalte aborter per 1 000 kvinner i ulike aldersgrupper. 1979 og 1991 89

Barn og familie - holdninger og idealer

6.1. Kvinners holdning til kjønnsroller. Prosent enig i utsagnet. 1977 og 1988 92
6.2. Kvinner etter viktigste grunn til å ønske (flere) barn. Prosent. 1977 og 1988 98
6.3. Kvinner etter viktigste grunn til ikke å ønske (flere) barn. Prosent. 1977 og 1988 99
6.4. Menn 28 og 43 år etter viktigste grunn til ikke å ønske (flere) barn. Prosent. 1988 101
6.5. Samlet forventet barnetall for kvinner etter alder. 1977 og 1988. Gjennomsnitt 103
6.6. Kvinner som kan få barn, etter viktigste grunn til ikke å få (flere) barn. Prosent. 1988 105

Tabellregister

Side

Barn, men hvor mange og når?

2.1. Utdanningsnivå for kvinner og menn født 1945-1960. Prosent 27
2.2. Barnetall for kvinner født 1933-1960. Prosent 36
2.3. Gjennomsnittlig antall fødsler og utdanning. Kvinner født 1945-1968 som har levd minst 10 år i samliv 39

Samboforhold og ekteskap

3.1. Kvinner og menn i ulike aldersgrupper, etter samlivsstatus. Prosent 49

Prevensjon

4.1. Prevensjonsbruk i 1977 og 1988. Kvinner født 1933-1968. Prosent 72
4.2. Andel som brukte de enkelte prevensjonsmetodene i løpet av de siste 4 ukene. Kvinner 20-43 år. Prosent 76

Aborter - spontane og framkalte

5.1. Andel som støtter selvbestemt abort, etter alder og kjønn. Prosent. 1977 og 1988 82

Barn og familie - holdninger og idealer

6.1. Ideelt barnetall for en familie i Norge, etter alder og kjønn. Prosent og gjennomsnitt. 1977 og 1988 95

Utkommet i serien sosiale og økonomiske studier (SØS)

Issued in the series Social and Economic Studies (SES)
ISSN 0085-4344 (t.o.m. nr. 63)
ISSN 0801-3845

*** Utsolgt Out of sale**

Nr. 8* Tore Thonestad: Produksjonsstruktur, import og sysselsetting *Structure of Production, Imports and Employment.* 1959-129s. 5,50 kr

- 9 Kryssløpsanalyse av produksjon og innsats i norske næringer 1954 *Input-Output Analysis of Norwegian Industries.* 1960-614s. 10 kr

- 10 Dødeligheten og dens årsaker i Norge 1856 - 1955 *Trend of Mortality and Causes of Death in Norway.* 1962-246s. 8,50 kr

- 11 Idar Møglestue: Kriminalitet og sosial bakgrunn *Crimes and Social Background.* 1962-194s. 7 kr

- 12 Norges økonomi etter krigen *The Norwegian Post-War Economy.* 1965-437s. 15 kr

- 13 Ekteskap, fødsler og vandringer i Norge 1856 - 1960 *Marriages, Births and Migrations in Norway.* 1965-221s. 9 kr

- 14* Arthur Stonehill: Foreign Ownership in Norwegian Enterprises *Utenlandske eierinteresser i norske bedrifter.* 1965-213s. 12 kr

- 15 Progressiviteten i skattesystemet 1960 *Statistical Tax Incidence Investigation.* 1966-95s. 7 kr

- 16* Langtidslinjer i norsk økonomi 1955-1960 *Trends in Norwegian Economy.* 1966-150s. 8 kr

- 17 Julie E. Backer, Øystein Aagenæs: Dødelighet blant spedbarn i Norge 1901-1963 *Infant Mortality in Norway.* 1966-74s. 7 kr

- 18* Tor Fr. Rasmussen: Storbyutvikling og arbeidsreiser En undersøkelse av pendling, befolkningsutvikling, næringsliv og urbanisering i Oslo-området *Metropolitan Growth, Commuting and Urbanization in the Oslo Area.* 1966-298s. 12 kr

Nr. 19 Hermod Skånland: Det norske kreditmarked siden 1900 *The Norwegian Credit Market since 1900.* 395s. 11 kr

- 20 Det norske skattesystemet 1967 *The Norwegian System of Taxation.* 1968-146s. 9 kr

- 21 Vidar Ringstad: Estimating Production Functions and Technical Change from Micro Data. An Exploratory Study of Individual Establishment Time-Series from Norwegian Mining and Manufacturing 1959 - 1967 *Estimering av produktfunksjoner og tekniske endringer fra mikro data. Analyser på grunnlag av tidsrekker for individuelle bedrifter fra norsk bergverk og industri.* 1971-226s. 9 kr ISBN 82-537-0014-8

- 22 Tormod Andreassen: Forsvarets virkninger på norsk økonomi *The Impact of the Defence on the Norwegian Economy.* 1972-141s. 9 kr ISBN 82-537-0149-7

- 23 Vidar Ringstad: Prisutvikling og prisatferd i 1960-årene En presentasjon og analyse av nasjonalregnskapets prisdata 1961 - 1969 *The Development and Behaviour of Prices in the 1960's Presentation and Analysis of the Price-Data of the Norwegian National Accounts.* 1974-478s. 15 kr ISBN 82-537-0279-5

- 24* Det norske skattesystemet I Direkte skatter 1974 *The Norwegian System of Taxation I Direct Taxes.* 1974-139s. 9 kr ISBN 82-537-0399-6

- 25* Friluftsliv, idrett og mosjon *Outdoor Recreation, Sport and Exercise.* 1975-114s. 8 kr ISBN 82-537-0469-0

- 26 Nasjonalregnskap, modeller og analyse En artikkelsamling til Odd Aukrusts 60-årsdag *National Accounts, Models and Analysis to Odd Aukrust in Honour of his Sixtieth Birthday.* 1975-320s. 13 kr ISBN 82-537-0530-1

Nr. 27 Den repræsentative undersøgelsesmethode *The Representative Method of Statistical Surveys.* 1976-64s. 8 kr ISBN 82-537-0538-7

- 28 Statistisk Sentralbyrå 100 år 1876-1976 *Central Bureau of Statistics 100 Years.* 1976-128s. 9 kr ISBN 82-537-0557-3

- 29 Statistisk Sentralbyrås 100-årsjubileum Prolog og taler ved festmøtet i Universitetets aula 11. juni 1976 *Central Bureau of Statistics Prologue and Addresses at the Centenary Celebration, University Hall.* 1976-32s. 7 kr ISBN 82-537-0637-5

- 30 Inntekts- og forbruksbeskatning fra et fordelingssynspunkt - En modell for empirisk analyse *Taxation of Income and Consumption from a Distributional Point of View - A Model for Empirical Analysis.* 1976-148s. 9 kr ISBN 82-537-0647-2

- 31* Det norske skattesystemet II Indirekte skatter og offentlige trygdeordninger 1976 *The Norwegian System of Taxation II Indirect Taxes and Social Security Schemes.* 1977-124s. 13 kr ISBN 82-537-0713-4

- 32 Inntekt og forbruk for funksjonshemma *Income and Consumer Expenditure of Disabled Persons.* 1977-166s. 13,00 kr ISBN 82-537-0732-0

- 33 Prinsipper og metoder for Statistisk Sentralbyrås utvalgsundersøkelser *Sampling Methods Applied by the Central Bureau of Statistics of Norway.* 1977-105s. 11 kr ISBN 82-537-0771-1

- 35 Flyttemotivundersøkelsen 1972 *Survey of Migration Motives.* 1978-233s. 15 kr ISBN 82-537-0783-5

- 36 Kjell Wettergren: Konjunkturbølger fra utlandet i norsk økonomi *International Cycles in Norwegian Economy.* 1979-141s. 13 kr ISBN 82-537-0910-2

- 37 Sigurd Høst: Norske lytter- og seervaner *Radio Listening and Television Viewing in Norway.* 1979-216s. 13 kr ISBN 82-537-0931-5

Nr. 38* Erik Biørn: Analyse av investeringsatferd Problemer, metoder og resultater *Analysing Investment Behaviour Problems, Methods and Results.* 1979-91s. 13 kr ISBN 82-537-0952-8

- 39 Olav Ljones: Kvinners yrkesdeltaking i Norge *Female Labour Activity in Norway.* 1979-162s. 13 kr ISBN 82-537-0961-7

- 40 Erik Hernæs: Framskriving av befolkningens utdanning til år 2000 *Projections of the Education Characteristics of the Population to the Year 2000.* 1979-112s. 13 kr ISBN 82-537-0998-6

- 41 Tove L. Mordal: Nordmenns feriereiser *Holiday Trips by Norwegians.* 1979-222s. 13 kr ISBN 82-537-0999-4

- 42 Erik Biørn: Analyse av sammenhengen mellom forbruk, inntekt og formue i norske husholdninger *Analysing the Relationship between Consumption, Income and Wealth in Norwegian Households.* 1980-95s. 13 kr ISBN 82-537-1012-7

- 43 Olav Bjerkholt, Svein Longva: MODIS IV A Model for Economic Analysis and National Planning *MODIS IV Modell for økonomisk analyse og nasjonal planlegging.* 1980-189s. 13 kr ISBN 82-537-1014-3

- 44 Olaf Foss: Holdninger og atferd på arbeidsmarkedet *Attitudes and Behaviour in the Labour Market.* 1980-223s. 15 kr ISBN 82-537-1186-7

- 45 Erling Joar Fløttum: Nasjonalregnskapet i Norge System og beregningsmetoder *National Accounts of Norway System and Methods of Estimation.* 1980-313s. 18 kr ISBN 82-537-1191-3

- 46 Arne Støttrup Andersen, Jan E. Kristiansen, Odd Skarstad, Hans P. Wilse: Inntektsfordeling og levekår *Income Distribution and Level of Living.* 1980-263s. 15 kr ISBN 82-537-1195-6

Nr. 47 Bjørg Moen: Fruktbarhetsutvikling og fruktbarhetsteorier Norge i et internasjonalt perspektiv *Trends and Theories in Fertility Norway in an International Context.* 1981-120s. 15 kr ISBN 82-537-1236-7

- 48 Lasse Fridstrøm: Framskriving av arbeidsstyrken 1979 - 2000 *Labour Force Projections.* 1981-109s. 15 kr ISBN 82-537-1556-0

- 49 Turid Noack, Lars Østby: Fruktbarhet blant norske kvinner Resultater fra Fruktbarhetsundersøkelsen 1977 *Fertility among Norwegian Women Results from the Fertility Survey.* 1981-349s. 20 kr ISBN 82-537-1621-4

- 50 Erik Stordahl: Flyttemønstre Norge 1971 - 1974 *Patterns of Migration Norway.* 1982-238s. 20 kr ISBN 82-537-1709-1

- 51 Per O. Aamodt: Utdanning og sosial bakgrunn *Education and Social Background.* 1982-210s. 15 kr ISBN 82-537-1759-8

- 52 Erik Biørn, Eilev S. Jansen: Econometrics of Incomplete Cross-Section/Time-Series Data: Consumer Demand in Norwegian Households 1975 - 1977 *Økonometrisk analyse av ufullstendige tverr-snitts-/tidsseriedata: Konsumetterspørselen i norske husholdninger.* 1982-307s. 20 kr ISBN 82-537-1782-2

- 53 Olav Bjerkholt, Svein Longva, Øystein Olsen, Steinar Strøm: Analysis of Supply and Demand of Electricity in the Norwegian Economy *Analyse av tilbud og etterspørsel etter elektrisitet i norsk økonomi.* 1983-334s. 20 kr ISBN 82-537-1815-2

- 54 Henry Valen, Bernt O. Aardal: Et valg i perspektiv En studie av Stortingsvalget 1981. 1983-285s. 24 kr ISBN 82-537-1932-9

- 55 Anne L. Ellingsæter, Gunvor Iversen: Endringer i kvinners arbeidsmarkeds-tilpasninger *Changes in Women's Employment Patterns.* 1984-371s. 24 kr ISBN 82-537-2039-4

Nr. 56 Helge Brunborg: An Economic Model of Fertility, Sex and Contraception *En økonomisk modell for fruktbarhet, seksuell aktivitet og prevensjonsbruk.* 1984-334s. 24 kr ISBN 82-537-2094-7

- 57 Susan Lingsom: Uformell omsorg for syke og eldre *Informal Care of Sick and Elderly.* 1984-265s. 24 kr ISBN 82-537-2101-3

- 58 Lasse Fridstrøm: Individual Labour Supply in Norway *Individenes tilbud av arbeidskraft.* 1984-177s. 24 kr ISBN 82-537-2114-5

- 59 Petter Jakob Bjerve: Økonomi, befolkningsspørsmål og statistikk Utvalgte arbeider av Petter Jakob Bjerve *Economy, Population Issues and Statistics Selected works by Petter Jakob Bjerve.* 1985-431s. 50 kr ISBN 82-537-2236-2

- 60 Erik Hernæs: Framskriving av befolkningens utdanning Revidert modell *Projections of the Educational Characteristics of the Population A Revised Model.* 1985-95s. 25 kr ISBN 82-537-2296-6

- 61 Tiril Vogt: Vannkvalitet og helse Analyse av en mulig sammenheng mellom aluminium i drikkevann og aldersdemens *Water Quality and Health Study of a Possible Relation between Aluminium in Drinking Water and Dementia.* 1986-77s. 30 kr ISBN 82-537-2370-9

- 62 Lars B. Kristofersen: Dødelighet blant yrkesaktive Sosiale ulikheter i 1970-årene *Mortality by Occupation Social Differences in the 1970s.* 1986- 54s. 40 kr ISBN 82-537-2398-9

- 63 Liv Anne Støren: Levekår blant utenlandske statsborgere 1983 *Living Conditions among Foreign Citizens.* 1987-299s. 55 kr ISBN 82-537-2432-2

- 64 Marit Wårum: Tidsbruk og aktivitet i nærmiljø *Neighbourhood Activity and the Use of Time.* 1987-91s. 45 kr ISBN 82-537-2534-5

Nr. 65 Knut H. Alfsen, Torstein Bye, Lorents Lorentsen: Natural Resource Accounting and Analysis The Norwegian Experience 1978 - 1986 *Naturressursregnskap og analyser Norske erfaringer.* 1987-71s. 40 kr ISBN 82-537-2560-4

- 66 Liv Grøtvedt: Støy og helse Analyse av støyopplevelser i Norge *Noise and Health Study on Noise Annoyance in Norway.* 1988-71s. 45 kr ISBN 82-537-2574-4

- 67 Modeling Demand for Natural Gas A Review of Various Approaches *Etterspørsel etter naturgass En oversikt over ulike modellopplegg.* 1988-81s. 40 kr ISBN 82-537-2665-1

- 68 Miljøstatistikk 1988 Naturressurser og miljø *Environmental Statistics Natural Resources and the Environment.* 1988-291s. 70 kr ISBN 82-537-2664-3

- 69 Bernt Aardal, Henry Valen: Velgere, partier og politisk avstand. 1989-329s. 125 kr ISBN 82-537-2762-3

- 70 Sosialt utsyn 1989 *Social Survey.* 1989-230s. 125 kr ISBN 82-537-2776-3

- 71 Anne Lise Ellingsæter: Normalisering av deltidsarbeidet En analyse av endring i kvinners yrkesaktivitet og arbeidstid i 80-årene *Normalization of Part-Time Work A Study of Women's Employment and Working Time Patterns in the 1980s.* 1989-127s. 75 kr ISBN 82-537-2779-8

Nr. 72 Dag Album: Individ, arbeid og inntekt En fordelingsanalyse *Individuals, Jobs and Earnings A study of Distribution.* 1989-198s. 85 kr ISBN 82-537-2850-6

- 73 Kjell Arne Brekke, Asbjørn Torvanger (red.): Vitskapsfilosofi og økonomisk teori *Philosophy of Science and Economic Theory.* 1990-315s. 115 kr ISBN 82-537-2857-3

- 74 Henry Valen, Bernt Aardal, Gunnar Vogt: Endring og kontinuitet Stortingsvalget 1989. 1990-172s. 100 kr ISBN 82-537-2963-4

- 75 Odd Aukrust: Økonomisk forskning og debatt. Utvalgte artikler 1942-1989 1990-383s. 125 kr ISBN 82-537-2984-7

- 76 Gustav Haraldsen, Hege Kitterød: Døgnet rundt Tidsbruk og tids-organisering 1970-90 Tidsnyttingsundersøkelsene. 1992-185s. 189 kr ISBN 82-537-3639-8

- 77 Jan-Erik Lystad: Norsk hotellnæring 1950-1990. 1992-174s. 115 kr ISBN 82-537-3677-0

- 78 Olav Ljones, Bjørg Moen, Lars Østby (red.): Mennesker og modeller Livsløp og kryssløp. 1992-336s. 165 kr ISBN 82-537-3699-1

- 79 Inger Gabrielsen: Det norske skatte-systemet 1992 *The Norwegian Tax System.* 1992-175s. 115 kr ISBN 82-537-3728-9

- 80 Einar Bowitz: Offentlige stønader til husholdninger En økonometrisk undersøkelse og modellanalyse. 1992-119s. 100 kr ISBN 82-537-3785-8

SSB